

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

СВІТЛАНА ШЕВЧУК
ТЕТЯНА ЛОБОДА, ОЛЕНА ДИЯК
ЮЛІЯ ВІНОГРАДОВА, СЕРГІЙ ГЛУЩИК

**УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА
МОВНА ОСОБИСТІТЬ
ЯК ФЕНОМЕН ЛІНГВОДИДАКТИКИ :
СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ**

МОНОГРАФІЯ

За редакцією Світлани Шевчук

КИЇВ
Видавництво УДУ імені Михайла Драгоманова
2024

До друку рекомендувала вчена рада
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(протокол № 5 від 21 грудня 2023 року)

Рецензенти:

Мосенкіс Ю.Л. – академік НАН ВО України, доктор філологічних наук, професор кафедри сучасної української мови та прикладної лінгвістики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Шиманська В.О. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Українська національна мовна особистість як феномен лінгводидактики : сучасні технології розвитку : монографія / Світлана Шевчук, Тетяна Лобода, Олена Дияк, Юлія Виноградова, Сергій Глущик; за ред. Світлани Шевчук. Київ : Видавництво УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. 179 с.

У монографії проаналізовано інноваційні технології в сучасній мовній освіті та зацентровано на практичному застосуванні їх, простежено реалізацію інноваційних методів і прийомів на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) та інших лінгвістичних дисциплін.

Для викладачів та здобувачів вищої освіти, методистів, учителів та всіх небайдужих до сучасних технологій у навчанні.

© Світлана Шевчук, Тетяна Лобода,
Олена Дияк, Юлія Виноградова,
Сергій Глущик, 2024

ISBN 978-966-931-302-7

© УДУ імені Михайла Драгоманова,
2024

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. Інноваційні технології у викладанні курсу «Українська мова за професійним спрямуванням»	6
1.1. Інтерактивні технології як засіб формування командної співдії в колективі (<i>О. Дияк</i>).....	6
1.2. Інтерактивні технології навчання – умова становлення культури професійного спілкування майбутніх фахівців (<i>Т. Лобода</i>).....	15
1.3. Інноваційні стратегії оцінювання мовно-мовленнєвих компетенцій здобувачів вищої освіти (<i>О. Дияк</i>).....	22
1.4. Співнавчання на заняттях з ділового мовлення (<i>О. Дияк</i>).....	27
1.5. Проєктний метод у викладанні української мови за професійним спрямуванням (<i>О. Дияк</i>).....	32
РОЗДІЛ 2. Сучасні технології у формуванні українськомовної особистості фахівця	38
2.1. До проблеми українськомовної особистості та її мовної стійкості (<i>С. Шевчук</i>).....	38
2.2. Вивчення іншомовної та термінологічної лексики в курсі «Ділова українська мова» як умова формування мовної компетенції здобувачів вищої освіти (<i>Т. Лобода</i>).....	44
2.3. Моделювання мовленнєвих ситуацій під час роботи з навчально-науковими текстами як умова формування мовної особистості майбутнього фахівця (<i>Т. Лобода</i>).....	48
2.4. Формування мовно-комунікативної компетенції здобувачів вищої освіти у сфері діалогічно-дискусійного мовлення (<i>Т. Лобода</i>).....	53
2.5. Мовнокомунікативна конфліктограма фахівця (<i>Ю. Виногорова</i>)...	58
РОЗДІЛ 3. Методика організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти у практиці мовної підготовки майбутніх фахівців	65
3.1. Система професійної підготовки здобувачів в умовах спланованої самостійної роботи з науково-навчальними текстами (<i>Т. Лобода</i>).....	65
3.2. Сучасні підходи до організації СРЗ закладу вищої освіти в курсі «Українська мова (за професійним спрямуванням)» (<i>Т. Лобода</i>).....	70
РОЗДІЛ 4. Сучасні методики викладання української мови як іноземної	76
4.1. Особливості викладання української мови як іноземної в закладах вищої освіти (<i>Т. Лобода</i>).....	76
РОЗДІЛ 5. Навчально-творча діяльність здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання : проблемні питання	81

5.1. Тенденції розвитку інноваційних освітніх технологій в аспекті дистанційного вивчення української мови (Ю. Виноградова).....	81
5.2. Інтегрування цифрової грамотності в мовну освіту (Ю. Виноградова).....	87
5.3. Академічна доброчесність здобувачів у контексті дистанційного навчання (С. Глуцук).....	94
ДОДАТОК. Грані педагогічної майстерности.....	102
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ІЗ ПРОБЛЕМИ «Українська національна мовна особистість як феномен лінгводидактики: сучасні технології розвитку».....	172

ПЕРЕДМОВА

Пошуки засобів ефективної професійної підготовки майбутніх фахівців спонукають до нововведень у навчальному процесі, зумовлюють створення і застосування нових педагогічних технологій, тому що традиційні засоби організації освіти не дають належного результату в сучасному вимогливому та швидкому соціально-економічному середовищі.

У практиці викладання нині є змога послуговуватися системою новітніх науково-педагогічних надбань. Саме інноваційні освітні технології, в основі яких лежать нові методологічні засади, сучасні дидактичні принципи та психолого-педагогічні теорії, що розвивають особистісно-діяльнісний підхід до навчання, є важливим чинником духовно-творчого вдосконалення особистості, формування її інтелектуального та культурного потенціалу під час професійної підготовки. Актуальний напрям освіти – це формування компетентностей як спроможности особистості застосовувати засвоєні знання й набуті вміння в нестандартних ситуаціях, наближених до реальних, готовності й уміння активно й ефективно діяти, здатности до саморозвитку, самоосвіти.

У сучасній лінгводидактиці з проблем інноваційної педагогіки написано чимало праць, зокрема розвідки В. Журавльова, М. Бургіна, Н. Юсуфбекової, О. Арламова, А. Ніколс, В. Загвязинського. Різні новітні технології навчання запропоновано в публікаціях І. Якиманської, О. Рівіна, В. Дяченко, Г. Селевко, М. Гузик, А. Границької, В. Шадрікова, Й. Гензерг, О. Пометун, П. Ерднієва, А. Фурмана та ін. Проте проблема використання інноваційних технологій у практиці мовної підготовки здобувачів вищої освіти, особливо негуманітарного профілю, достатньо актуальна й нагальна, бо в основі їх лежить аналітична діяльність майбутнього професіонала, його інтуїтивний самостійний пошук вирішення проблеми з подальшим практичним застосуванням набутих знань, умінь у майбутній професійній діяльності.

Саме тому автори посібника поставили за мету проаналізувати ключові поняття означуваної проблеми, описати ефективні новітні технології, методики, форми організації навчального процесу, визначити значення інноваційної освіти для формування професійної мовної особистості у ЗВО під час аудиторної та позааудиторної (самостійної) діяльності здобувачів.

Цінним набутком посібника мають стати подані конспекти лекційних, практичних занять з курсу «Українська мова за професійним спрямуванням», створені та практично апробовані авторами у власній педагогічній діяльності.

РОЗДІЛ 1

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ КУРСУ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»

1.1. Інтерактивні технології як засіб формування командної співдії в колективі

Сучасна вища школа активно послуговується інноваційними технологіями в навчальному процесі, що дає змогу перейти від авторитарно-комунікативної до гуманітарно-комунікативної співдії суб'єктів навчальної діяльності. Найбільш перспективними з-поміж інноваційних є інтерактивні технології, суть яких полягає в активній співдії всіх учасників навчання, тобто це співнавчання. Зуживання сучасних інтерактивних педагогічних технологій підносить рівень вишколу майбутніх фахівців. Як форми і методи інтерактивного навчання в системі професійного розвитку майбутніх фахівців можна використовувати кейс-технології, ділові та рольові ігри, дискусії, мозкову атаку, баскет-метод, тренінги. Усі ці технології, методи, форми, прийоми науковці характеризують як групові та кооперативні [4, с. 24]. Групова (фронтальна) форма організації навчальної діяльності передбачає навчання групи чи потоку (курсу), тобто слухачів завжди більше, ніж промовців. Особливістю є те, що всі виконують разом чи індивідуально одне спільне завдання, результати якого обов'язково мають бути перевірені. Колективна (кооперативна) форма навчальної діяльності – це робота в малих групах, яка відкриває для здобувачів можливість співпраці, сприяє досягненню поставленої мети. Саме завдяки їм учасники вчаться слухати колег, поважати власну й чужу думку, концентрувати увагу, тренувати пам'ять, шукати різні варіанти розв'язання проблем, співвідносити власні зацікавлення з метами інших учасників, тобто набувають неоціненного досвіду працювати в команді.

Інтерактивні форми навчання, використання їх під час вишколювання майбутніх фахівців не раз ставали об'єктом дослідження вітчизняних науковців. Для дієвого застосування інтерактивного навчання, також і для того щоб охопити потрібний матеріал та істотно вивчити його, викладач мусить ретельно планувати свою роботу, зокрема дати змогу здобувачам поміркувати над завданням, щоб вони сприйняли цілковито його, а далі вдумливо, не механічно, виконали; на одному занятті бажано використовувати одну (найбільше дві) інтерактивну вправу, та не багато, адже потрібно проводити продумане обговорення за підсумками. Використання інтерактивної моделі навчання дає можливість викладачеві фахово зростати, навчатися разом зі здобувачами.

Питання командної роботи порушували науковці О. Пометун, І. Сущенко, Л. Середяк, О. Янушевич, О. Колесова та ін.

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» потрактує поняття «команда», з-поміж іншого, як групу людей, що виконує якусь роботу [1, с. 443]. У педагогічних працях цей термін окреслено ширше, зокрема наголошено на тому, що команда – це, передусім, колектив людей, що об'єднані єдиною діяльністю, стосунки між якими окреслені здатністю до співпраці та можливістю взаємопідтримки [5, с. 63]. Прикметною рисою команди, на відміну від іншої групи людей, є взаємозамінність її членів, уміння виконувати різні ролі, можливість вирішувати питання за підтримки зацікавлених колег. Група стає командою, якщо дбає не лише про результат діяльності, а й про стосунки між її членами під час спільної роботи, тобто головними завданнями членів команди є досягнення поставленої мети за підтримки одне одного. В основі спілкування в команді лежать повага, товариськість, які і згуртовують людей, уможлиблюють працювати злагоджено, в одному ритмі.

Науковці наголошують на тому, що об'єднання здобувачів у групи – це ще не спільна діяльність, бо ж між учасниками може виникнути конкуренція або індивідуальна робота, підтримувана спілкуванням у межах групи. Отже, організувати справжні групи співробітництва можна, оволодівши такими компонентами, як позитивна взаємозалежність, особистісна співдія, індивідуальна і колективна підзвітність, навички спілкування міжособистісного і в невеликих групах [4, с. 27-28].

Перетворити групу (колектив) на переможну команду не можна поспіхом, для цього потрібна кропітка, систематична, цілеспрямована робота як викладача, так і самих здобувачів – майбутніх фахівців. Під час викладання освітніх компонентів гуманітарного циклу вже звичним стало використання інтерактивних методів навчання, які передбачають загальну роботу здобувачів та роботу малими групами, зокрема за моделями: інтерактивні технології кооперативного та колективно-групового навчання (робота в малих групах, робота в парах, два-чотири-усі разом, ротаційні трійки, карусель, загальне коло, мікрофон, незакінчені речення, мозкова атака, навчаючи-учусь, кейс-метод, дерево рішень), технології ситуативного моделювання й опрацювання дискусійних питань (метод ПРЕС, займи (зміни) позицію, неперервна шкала думок, дискусія, дебати, симуляції, імітаційні ігри) [4, с. 33].

Щоб підготувати здобувачів до усвідомленого сприйняття групи (колективу) як команди, можна запропонувати *роботу з текстом* та обговорення його.

Майже нічого

«– Скажи мені, скільки важить сніжинка? – запитала синиця голуба.

– Майже нічого, – відповів голуб.

Тоді синиця розповіла йому таку історію:

– Яюсь я відпочивала на сосновій гілці, аж раптом почав падати сніг. Це навіть не була заметіль, ні, лише кружляли легесенькі сніжинки, легенькі, мов сон. Оскільки в мене не було інших занять, то я розпочала рахувати сніжинки, що опускалися на мою гілку.

Їх упало 3.751.952.

Коли ж легенько і тихенько упала 3.751.953-тя сніжинка, таке собі майже нічого, як ти з цього приводу висловився, – гілка зламалася...

Оповівши це, синиця відлетіла.

Голуб, великий авторитет у галузі миру ще з часів Ноя, на хвильку замислився, а потім промовив:

– Можливо, потрібно ще тільки однієї особи, аби у світі запанував мир?

Подумай, а може, бракує тільки тебе?» [6, с. 9].

Питання для обговорення за текстом:

• Чи замислювалися ви над тим, що є частинкою великої спільноти? Що ваші дії, здавалося, найменші, можуть бути вирішальними?

• Чи асоціюєте ви себе з деталями великого механізму?

• Чи працювали ви коли-небудь у команді?

• Чи важко вам пристосовуватися до нових умов роботи?

• Чи легко ви знаходите спільну мову з новими колегами?

• Чи об'єктивно ви оцінюєте власний внесок у спільну справу?

Ніщо так не згуртовує людей, як спільна мета, завдання, виконання якого задовольнить кожного з учасників. Таким кроком до згуртування може стати вправа-рефлексія «Коло компліментів», «Похвали себе й інших», «Дружній шарж» або ж «Професіограма “на пальцях”», які можна виконувати в ротаційних трійках або ж по колу.

Професіограма «на пальцях»

Мета : формувати доброзичливу атмосферу в групі; сприяти гуртуванню колективу; налаштувати учасників на позитивне спілкування.

Умови :

- кожному учасникові на аркуші паперу формату А4 обвести свою долоню;
- у середині малюнка написати власне ім'я.

Завдання :

- передати аркуш по колу, щоб усі учасники на пальцях руки на малюнку написали по одній позитивній професійній якості, яку, на їхню думку, має здобувач, чиє ім'я написане на долоні;
- малюнки-професіограми, обійшовши коло, мають повернутися до авторів.

Усвідомлюючи свою роль у колективі, кожен може допомогти команді працювати злагоджено і тим самим досягти успіху. Це можливо за умови чіткого розмежування обов'язків і визначення ціннісних орієнтирів, дотримання їх. Формуванню ієрархії сприятиме запропонована вправа [2], що репрезентує роботу в малих групах.

Ранжування цінностей

Мета : визначити алгоритм колективної співдії для результативності роботи в групі з метою розв'язання складного практичного завдання; схарактеризувати якості керівника і підлеглого.

Умови :

- об'єднатися у дві команди;
- підготувати два стандартних аркуші паперу формату А4 із заголовками «Керівник» та «Підлеглий».

Завдання :

- на стандартних аркушах паперу формату А4 записати цінності, які мають бути притаманні керівникові й підлеглому, побудувавши піраміду;
- представники команд презентують піраміди цінностей.

Питання для обговорення :

- Чи важко було дійти спільного рішення?
- Що допомогло прийняти спільне рішення під час ранжування цінностей?
- Чи однакові якості потрібні керівникові й підлеглому?

Скринька допомоги : цінності : виконавча дисципліна; уміння дійти згоди з колегами; наполегливість; охайність і ретельність; висока працездатність; відповідальність; творчий підхід; уміння доводити почате до кінця; уміння приділяти увагу дрібницям; надійність.

Твердження видатного китайського педагога Конфуція «те, що я чую, я забуваю, те, що я бачу, я пам'ятаю, те, що я роблю, я розумію» дає змогу на практиці переконатися в актуальності й перспективності активних методів навчання, зокрема під час виконання вправи «Проблема по колу».

Проблема по колу

Мета : спонукати здобувачів до актуалізації опорних знань із вивченої теми за допомогою колективної співдії; сприяти результативній роботі в групі для вирішення проблемного завдання.

Умови :

- кожен має підготувати стандартний аркуш паперу формату А4 і написати на ньому фразу «Проблема, яка мене бентежить, полягає в...».

Завдання :

- стандартний аркуш паперу формату А4 із написаною фразою треба передати сусідові по ліву руку (за годинниковою стрілкою);

- кожен учасник, отримавши сусідський аркуш, має дописати свій варіант розв'язання проблеми;
- так «працює» коло, поки аркуші не повернуться до авторів. Маючи різні способи й варіанти розв'язання проблеми, кожен обирає найефективніший із запропонованих.

Головною ознакою групової роботи є опрацювання змісту і презентація результату. Вправи «*Спільний проєкт*» чи «*Коло ідей*» мають на меті залучити до обговорення всіх здобувачів групи, які виконували те саме завдання. Після виконання кожен учасник (можливо, група, бо ці вправи можна виконувати і в парах, і в малих групах) презентує свою версію. Унаслідок із відповідей і презентацій здобувачів складається спільний висновок – проєкт. Цікаві ідеї можна шукати в колі учасників групи, виконуючи вправу «Чарівна скринька фахівця».

Чарівна скринька фахівця

Мета: формувати у здобувачів уміння спілкуватися з колегами вербальними і невербальними засобами; сприяти виробленню навичок презентувати власні погляди на виробничі питання.

Умови:

- поміркувати, вибрати й покласти до скриньки предмет, який, на вашу думку, є найпотрібнішим у майбутній професійній сфері.

Завдання:

- презентувати найпотрібніший предмет у майбутній фаховій галузі за допомогою пантоміми чи відповідаючи на 5 навідних запитань, що потребують однозначної відповіді «так» або «ні»;
- довести потрібність схованого у скриньці предмета.

Колективний (спільний) проєкт для здобувачів історичного фаху може мати форму ігрового. Ігри допомагають упоратися з потоком інформації, яка потрібна у професійній сфері. Особливої уваги заслуговують ігри, що сприяють розвитку зв'язного мовлення, формуванню вмінь комунікативної діяльності.

Ігровий проєкт

«Дерево професійної мудрости»

Мета: формувати у здобувачів уміння знаходити й аналізувати інформацію, припускати, увисновувати; поліпшувати навички гуртової роботи; сприяти розвитку комунікативних і творчих задатків здобувачів.

Умови:

- для виконання завдання потрібно об'єднатися у три мінігрупи;
- кожна група, зірвавши з дерева листок у формі яблука чи іншого плоду, отримує в такий спосіб завдання;

- зробити узагальнений висновок: яку прикметну (спільну для всіх) рису діяльності мають фахівці сьогодення, властиву діловодам різних історичних епох.

Завдання:

- як, на вашу думку, організовував свою роботу *князівський* писар? Спробуйте відтворити його функції, дії;

- уявіть себе діловодом *литовсько-польської* доби. Як вам вдалося поширювати зміст князівських (литовських) і королівських (польських) документів – грамот, актів тощо? Спроектуйте;

- з історії відомо, що писар відігравав важливу роль в укладанні документів у часи *гетьманської* України, зокрема під час написання листів та універсалів, які відрізнялися стилістично. Саме від практичних умінь і навичок писаря залежав успіх справи, викладеної в документах. Відтворіть ситуацію і зміст документа з відомої картини Репіна.

Метод кейсів – технологія навчання, в основі якої характеристика справжніх економічних, соціальних і бізнес-ситуацій. Здобувачі повинні проаналізувати ситуацію, розібратися в сутності проблеми, віднайти можливі рішення і вибрати кращі з них. Кейси змальовують реальну чи наближену до реальної ситуацію, яку здобувачі вчать аналізувати, виявляти стрижневі проблеми та шляхи розв’язання їх.

Під час аналізу ситуації поєднується гуртова та індивідуальна робота здобувачів і формуються навички аналізу і планування. Цікавими для здобувачів різних спеціальностей є кейси, що стосуються їхнього майбутнього працевлаштування, зокрема ситуації, що можуть виникнути під час співбесіди чи оформлення резюме, пор. :

Кейс 1. Ви – випускник вишу, дипломований магістр. Агенція «UA.biz» оголосила конкурс на заміщення вакантної посади за Вашим фахом. Головна умова працедавця – зацентувати в резюме на досвіді роботи зі спеціальності. Як Ви, не маючи досвіду роботи, оформите резюме в цьому разі? Чим зацікавите працедавця під час співбесіди?

Кейс 2. Юнак прийшов на співбесіду з керівником відділу кадрів компанії, що оголосила вакансію. До цього він не з’ясував, хто обіймає цю посаду, а на дверях приймальні прочитав: Тищенко С. М. Через відчинені двері відвідувач побачив, що в кабінеті нікого немає, а в приймальні чоловік і жінка жваво обговорювали якесь питання. Привітавшись, він упевнено звернувся до чоловіка: «Даруйте, я надсилав резюме й отримав запрошення на співбесіду. Ви приділите мені час чи мені зачекати?». «За мить ми з Вами поговоримо, – почув він жіночий голос. – Будьмо знайомі, Світлана Михайлівна Тищенко, а це мій помічник

Андрій Іванович». Якої помилки припустився претендент? Які правила ділового етикету він порушив?

Вивчаючи тему «Культура усного фахового спілкування», зокрема його індивідуальні форми, можна запропонувати здобувачам **ситуативне моделювання** – продумати співбесіду з роботодавцем, наприклад :

- Претендент на вакантну посаду знервовано відповідає на поставлені запитання, інколи недоречно, бо через хвилювання не усвідомлює їхньої сутності. Розуміючи, що контакт не встановлено, раптом, ніяковіючи, кладе на стіл перед інтерв'юером коробку із солодощами. Чи правильно вчинив претендент? Як, на Вашу думку, має зреагувати на цю ситуацію роботодавець. Змодельуйте можливий діалог.

Тренінг – це форма гуртової роботи, яка передбачає використання активних методів (зокрема рольових ігор) і забезпечує активну участь, творчу співдію учасників (здобувачів) між собою і з тренером (викладачем). Це ретельно спланований процес актуалізації знань та формування практичних умінь і навичок ефективної комунікації, роботи в команді, самоконтролю, лідерства, аналізу ситуації та прийняття рішення, а також сприяння утвердженню чи зміні переконань та поглядів [3, с. 24-25].

В основі тренінгу лежить діалог, тобто співдія, що сприяє піднесенню поваги до чужої думки, довіри, формує вміння уникати підозри, нещирості, страху. Щоб ефективно вплинути на учасників, тренінг має бути змістовним, максимально наближеним до їхніх потреб і проблем, урахувати рівень професійної підготовки учасників, бути зорієнтованим на формування цінностей. Під час вивчення усної комунікації з української мови за професійним спрямуванням можна запропонувати здобувачам **тренінг** «Я у професійному світі», який має на меті розвивати пріоритетні цінності та позитивне мислення, сприяти усвідомленню учасниками себе як фахівця, формувати професійні якості. Для систематизації та закріплення знань, умінь і навичок з оформлення та функціонування документів щодо особового складу на практичних заняттях з української мови за професійним спрямуванням можна запропонувати **рольову гру** «Документаційний ринг».

Рольова гра «Документаційний ринг»

Мета: формувати у здобувачів вміння працювати командно; розширювати знання про особливості оформлення реквізитів, складання текстів документів; розвивати вміння роботи з документами; удосконалювати комунікативні навички.

Умови:

- для виконання завдання потрібно об'єднатися у дві команди, обрати в кожній із них капітана;

- окремо обрати рефері і трьох членів журі.

Завдання:

• **I раунд. Бліцтурнір (співопитування).** Учасники з різних команд ставлять запитання одне одному по чергово. Правильність і швидкість відповідей оцінює обране журі.

1. Що таке рубрикація? 2. Якими способами можна оформлювати дату в організаційно-розпорядчих документах? 3. Якими шрифтами потрібно послуговуватися, оформлюючи документи за допомогою друкувальних засобів? 4. Назвіть форми погодження документів. 5. Які види додатків до документів передбачені ДСТУ 4163-2020? 6. Назвіть ознаки документа. 7. Які документи треба прошивати, нумерувати і скріплювати печаткою? 8. Які види печаток передбачає «Інструкція про порядок... виготовлення печаток і штампів...»? 9. Якими діловими паперами документують роботу колегіальних органів? 10. Назвіть стадії роботи над складанням наказу.	1. Які є системи нумерації рубрик? 2. Як оформлюють реквізит «резолуція»? 3. Які вимоги ставлять до нумерування сторінок документа? 4. Назвіть види бланків. 5. Назвіть параметри полів документа. 6. Які рубрики містить журнал реєстрації вхідних документів? 7. Яким нормативним документом регламентовано коректурні знаки та правила застосування їх? 8. Назвіть документи, до яких прикладають гербову печатку? 9. Якими нормативними і законодавчими актами передбачено ведення документації щодо особового складу на підприємствах? 10. Який документ окреслює функції, права, обов'язки та відповідальність посадових осіб?

• **II раунд. Документознавча естафета.**

Обидві команди одержують стандартні аркуші паперу формату А4, на яких мають оформити документ (*заяву про зарахування на посаду*).

Кожний член команди повинен оформити один реквізит і передати іншому. Реквізити треба оформлювати послідовно.

Рефері стежить за дотриманням правил естафети. Журі оцінює правильність і швидкість виконання, аналізуючи і коментуючи складені документи.

• **III раунд. Конкурс капітанів.**

Оформити на складених заявах візу і резолюцію (*I команда – позитивного, II команда – негативного характеру*).

• **Підсумок.** За результатами трьох раундів оголошують команду-переможця, яку заохочують додатковими балами.

Вочевидь інтерактивне навчання має вагомі переваги, оскільки формує навички культури спілкування та риторичні навички, сприяє вдосконаленню вміння аналізувати інформацію, робити висновки, приймати спільні рішення. Практикування в малих групах методів співдії в навчанні сприяє розвиткові комунікабельності і співробітництва.

Отже, інтерактивне навчання сприяє формуванню, закріпленню, удосконаленню, шліфуванню вмінь і навичок працювати в команді, бути терпеливим до поглядів колег, сприймати нову інформацію, виокремлювати головне, адаптувати її до обставин професійної діяльності; спонукає здобувачів усвідомлювати, що немає єдино правильної відповіді на всі життєві і професійні ситуації, прагнути встановити зв'язки між причиною і наслідком, співвідносити власні зацікавлення з метою і завданнями команди. Завдяки творчій пізнавальній діяльності здобувачі вчаться самостійно шукати можливі варіанти розв'язання конфліктних ситуацій, створювати позитивну атмосферу в колективі, досягати компромісів.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
2. Інноваційні технології роботи психологічної служби : метод. посіб. / Алексеева С.В., Бардаченко Т.І., Галаган Ю.О., Ільницька А.В., Сирота Л.В., Сухенко Я.В.]; за ред. Я.В. Сухенко. Полтава : ПОШПО, 2011. 109 с.
3. Інтерактивні форми навчання у системі професійного розвитку бібліотечних працівників : методика та рекомендації з використання / Харк. держ. наук. б-ка ім. В.Г. Короленка; [уклад. Г.Д. Ковальчук]. URL: <http://korolenko.kharkov.com/vydav/interaktiv.pdf>
4. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко; за ред. О.І. Пометун. Київ : Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.
5. Пометун О. Управління школою, що змінюється. Порадник сучасного директора / О. Пометун, Л. Середяк, І. Сущенко, О. Янушевич. Тернопіль : Видавництво Астон, 2005. 192 с.
6. Ферреро Бруно. 365 коротких історій для душі / Бруно Ферреро. Львів : Свічадо, 2013. 456 с.

1.2. Інтерактивні технології навчання – умова формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців

Нині у практиці освітньої діяльності закладів вищої освіти України здійснюються активні та наполегливі пошуки новітніх науково-педагогічних теорій, використання яких уможлиблюють створення та запровадження сучасних, відповідних до потреб часу педагогічних технологій навчання, оскільки, на жаль, є очевидним, що традиційні методи та засоби, форми організації освітнього процесу не дають очікуваного результату. Практикою доведено, що саме інноваційні освітні надбання, що ґрунтуються на нових методичних засадах, сучасних психолого-педагогічних теоріях, які сприяють активності всіх суб'єктів освітньої діяльності, стають дієвим чинником формування, розвитку майбутньої особистості, яка у професії зможе реалізувати свої потенційні творчі здібності, можливості. Активні та вагомі дослідження різних проблем інноваційної педагогіки здійснювали у різні часи вітчизняні науковці. Теоретичні питання інноваційних процесів вивчали І. Бех, І. Богданова, А. Вербицький, М. Вовк, Р. Гуревич, І. Дичківська, І. Зязюн, О. Лавріненко, О. Савченко, С. Сисоєва та ін. Класифікацію педагогічних інновацій здійснили такі науковці, як Л. Даниленко, О. Козлова, О. Попова та ін.; сучасні технології в освіті та активні методи навчання розробляли у своїх дослідженнях В. Бондаренко, О. Дубасенюк, І. Мельничук, М. Михайліченко, О. Пехота, Л. Пироженко, О. Пометун, Я. Рудик, М. Скрипник, А. Фурман, П. Щербань. Різні новітні освітні технології для студентів педагогічних закладів запропонували С. Болсун, Н. Лісова, К. Макагон, О. Орлов, Ж. Федірко, Л. Штефан, В. Ягоднікова. З'ясування сутності інтерактивних методів навчання, визначення їхніх класифікаційних ознак, характеристика їх видів, доцільності застосування описували Н. Волкова, О. Коротаєва, Г. Мітіна, О. Потеха, М. Скрипник, Г. Шевченко та інші науковці.

У педагогічній інтерпретації інтерактивне навчання – це така форма організації освітньої діяльності, яка має на меті створити сприятливі умови для перебігу навчання, опанування ґрунтовними знаннями, набуття якісних умінь і навичок. Інтерактивна педагогічна технологія – це «спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність» [3, с. 9]. У наукових працях з дидактики та лінгводидактики виокремлюють такі групи інтерактивних технологій: фронтальне навчання (одночасна спільна робота колективу здобувачів), парне навчання (робота здобувача з викладачем або іншим здобувачем сам на сам), кооперативна (групова) освітня діяльність (навчання здобувачів у малих групах),

навчання у грі та в дискусії [2; 3]. Очевидно, що це «співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці)», за якого учасники цього процесу «є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання... Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації... Інтерактивна взаємодія виключає як домінування одного учасника навчального процесу, так і однієї думки над іншою» [3, с. 9]. Під час інтерактивного навчання здобувачі вищої освіти вчаться бути демократичними, спілкуватися з іншими людьми, критично та раціонально мислити та продукувати виважені рішення. Таким чином, «інтерактивне навчання – навчальний процес, що ґрунтується на принципах гуманізації, демократизації, диференціації та індивідуалізації і становить соціально мотивоване партнерство, центром уваги якого є не процес викладання, а організована творча співпраця рівноправних особистостей на рівні суб'єкт - суб'єктної взаємодії» [4, с. 15].

На думку дослідників (Н. П. Волкова, М. В. Михайліченко, Я. М. Рудик, В. В. Ягоднікова), однією з ефективних інтерактивних ігрових технологій навчання та співтворчості викладачів зі здобувачами закладів вищої освіти та засобів формування фахово-мовленнєвої компетенції є навчальна гра, яка уможливорює моделювання функцій обраних структур (організацій, колективів, органів управління) та дій їхніх працівників з метою налагодження офіційного спілкування під час вирішення професійних проблем, завдань.

Навчальна гра – «форма моделювання управлінської діяльності, імітації конкретних управлінських ситуацій та їх рішень. Гра є діалогом на професійному рівні, у якому стикаються різні думки, позиції, наявна взаємна критика гіпотез, їх обґрунтування й утвердження, що зумовлює появу нових знань та уявлень» [1, с. 83].

Нині навчальна гра є дієвим засобом організації як власне освітньої діяльності здобувачів, так і їхньої професійної підготовки, оскільки дає змогу учасникам освітнього процесу виявити або сформувати необхідні навички, випробувати себе на фахову зрілість, навчатися спілкуватися у визначеній ситуації з метою вдосконалення ділової комунікативної компетенції. У поєднанні з іншими сучасними формами та методами навчання гра забезпечує непомітний перехід здобувачів вищої освіти з навчальної діяльності на професійну, передбачає моделювання фахових ситуацій, наближених до реальних умов роботи виробничих колективів та дій їхніх працівників, спрямованих на налагодження офіційного спілкування для пошуків шляхів вирішення різних професійних проблем.

На думку Н. Волкової, серед ігрових технологій навчання можна виокремити такі: **ділові ігри** – форму моделювання професійної діяльності, імітацію професійної ситуації; **рольові або сюжетно-рольові ігри** – розігрування запропонованих ситуацій; **інтерактивні ігри** – базовані на досвіді, отриманому внаслідок організованої соціальної взаємодії; **ситуативні ігри** – розігрування фрагментів професійно спрямованих ситуацій з презентацією професійних (посадових) обов'язків їхніх учасників; **імітаційні ігри** – передбачають наслідування певних сюжетів діяльності, відтворювані з максимальною точністю; **соціально-психологічні ігри** – відтворення складних ситуацій, з обов'язковим порівнянням запропонованих варіантів з фактичними рішеннями [1, с. 83–96].

Очевидно, що саме на прикладі ігрових технологій відбувається формування й апробація професійної компетентності майбутнього фахівця. На практиці доведено: під час ігрової ситуації посилюється інтенсивність і швидкість засвоєння навчальних знань, досвіду офіційно-ділових взаємин. Поряд із аналітико-синтетичними (уміння сприймати, аналізувати, систематизувати, узагальнювати) та прогностичними (уміння передбачати, формулювати майбутні рішення виробничих проблем, ситуацій) у майбутнього фахівця розвиваються і креативні здібності. Саме під час гри здобувач краще усвідомлює права та обов'язки своєї спеціальності, оволодіває елементами таких професійно-ділових умінь, як уміння вислуховувати протилежні аргументи, доводити, переконувати, наполягати на власному баченні ситуації, за потреби змінювати сформовану точку зору, оцінювати партнерські дії, обрані рішення, робити висновки, узагальнення, прогнозувати майбутні виробничі дії, наслідки їх тощо. Крім того, особливістю цієї ігрової технології є те, що вона викликає у здобувачів стан захоплення, творчої ініціативи, глибокої внутрішньої мотивації власної діяльності.

Відповідно до зазначених професійно-ділових умінь можна визначити етапи проведення навчальної гри:

1. Підготовчий (прогностичний) етап:

- а) ознайомлення з темою, видом гри;
- б) прогнозування змісту та перебігу гри;
- в) визначення освітньої мети гри, передбачення засвоєних знань, сформованих умінь, професійного досвіду, набутих під час ігрової діяльності.

2. Організаційний етап:

- а) розподіл ролей між здобувачами – учасниками гри (індивідуально, за парами, за групами);

- б) вивчення, аналіз запропонованої (обраної самостійно) ролі, ситуації кожним учасником гри;
- в) консультування здобувачів-учасників гри з викладачем та іншими здобувачами-партнерами.

3. Діяльнісно-активний етап – проведення навчальної гри.

4. Підсумково-оцінний етап:

- а) обговорення перебігу та наслідків проведеної гри;
- б) виступи експертів з висновками та оцінюванням діяльності учасників гри;
- в) підсумок викладача, враження здобувачів-учасників гри.

Інтерактивна ігрова технологія навчання може бути ефективно використана викладачем під час вивчення будь-якої дисципліни у закладах вищої освіти. Проте особливо ретельного підходу потребує її проведення у курсі «Українська мова (за професійним спрямуванням): форма розігрування навчально-професійних ситуацій з превалюванням офіційно-ділової комунікації (насамперед усної) дає змогу виявити всі структурні та психологічні особливості навчальної гри.

Крім того, систематичне проведення ігор, на нашу думку, сприяє формуванню стилю, культури професійного мовлення, який у кожного студента поступово має набувати індивідуальних особливостей. Виробити власний стиль офіційно-ділового спілкування допомагає виконання одним і тим самим студентом різних, часом діаметрально протилежних ролей, розроблювання різних варіантів розвитку та вирішення певних ситуацій, пошуки способів правильного реагування на них.

Здатність чітко й повно сформулювати власні погляди, повідомити про них слухачам, здійснювати за потреби коректну дискусію (діалог), уникати необґрунтованих висновків, уважно вислухати співрозмовника, зацікавити його власним поглядом, переконаннями щодо проблемного питання (ситуації), уміти знайти позитивне (головне) в чужій позиції, не монополізувати час розмови (дискусії), досягти спільної думки і захистити її перед усім колективом може свідчити про високу комунікативну компетентність. Очевидно: якщо майбутній фахівець не оволодіє нею під час навчання у закладі вищої освіти, йому досить складно буде здійснювати власну професійну діяльність на засадах ефективного спілкування.

Таким чином, комунікативна компетентність має стати важливим елементом культури та професіоналізму майбутнього фахівця, чому можуть сприяти такі, на нашу думку, навчальні ігри в освітньому компоненті «Українська мова (за професійним спрямуванням)»: **ділові ігри** – використання мікрОВикладання; **власне імітаційні ігри** – відтворення певних стереотипів

поведінки професіоналів; **ситуативні ігри** – моделювання фахових ситуацій або проблемне моделювання з пошуком найефективніших дій учасників; **рольові ігри** – власне рольові ігри чи рольові диспути (дискусії).

Ділові ігри з мікрвикладанням мають на меті вирішити фахово-педагогічне завдання, у якому подано опис конкретної педагогічної ситуації (умови) та чітко сформульовано вимоги до виконання роботи (завдання). Здобувачам запропоновано спланувати, спроектувати власну діяльність, обрати найбільш доцільні з їхньої точки зору способи та засоби педагогічного впливу визначених (спланованих) педагогічних умов (дій).

Важливим є те, щоб здобувачі вищої освіти в умовах професійного мікрвикладання не відтворювали стереотипів поведінки викладачів, а цілеспрямовано формували власний творчий образ учителя, який був би спрямований на постійний науково-педагогічний пошук з використанням сучасних досягнень фахових освітніх компонентів.

Власне імітаційні як вид імітаційних навчальних ігор мають на меті не лише сприяти розвитку майстерности здійснення професійної комунікації, складання ділових паперів, документів за визначеними формулярами, критеріями, а й формувати уміння перевіряти правильність, коректність оформлення їх, використання у реальних ситуаціях, що демонструють самі здобувачі-виконавці визначених ролей, а саме: ситуація «керівник – підлеглий» (складання заяв, накладання резолюцій, візування їх; оформлювання резюме, відеорезюме, службових записок); «колега – колега» (написання доручень, розписок), діалог співрозмовників у телефонній бесіді; «доповідач – слухачі» - учасники ділових нарад, зборів, офіційних перемовин, диспутів та ін.

Ситуативні навчальні ігри передбачають моделювання типових навчально-професійних або проблемних фахових ситуацій. Особливе значення в роботі викладача для вдосконалення навичок мовленнєвої комунікації має **моделювання типових ситуацій**. Сутність цього виду завдань полягає в тому, що здобувачам запропонована мовна навчальна чи фахова ситуація, у якій описано умови та дії учасників. Її формулювання може бути запропоноване в різних варіантах: на основі спостережень здобувача чи викладача; розігрування цієї ситуації групою здобувачів для подальшого аналізу. Майбутнім учителям треба самостійно поспостерігати й оцінити ситуацію: визначити причини та мотиви поведінки різних людей, висловити власну думку щодо можливих варіантів її вирішення.

Моделювання проблемних ситуацій. Особливістю проблемних ситуацій насамперед є те, що вони безпосередньо спричинені відхиленнями від усталених норм і правил у діяльності організації, підприємства чи навчального закладу.

Типова ситуація для будь-якого закладу освіти – запізнення чи пропуск навчальних занять. Її дійові особи – здобувачі, викладач, чиє заняття було пропущено (на яке запізнилися), декан факультету, куратор академічної групи – можуть створити відповідні діалоги, що ілюструють проблемну ділову бесіду. Складені документи, пов'язані з цією ситуацією, належать до кількох різних ділових паперів:

- *організаційні документи* – статут університету;
- *розпорядчі документи* – наказ декана факультету про запровадження обов'язкового контролю відвідування навчальних занять здобувачами;
- *кадрово-контрактні документи* – наказ декана факультету про оголошення догани здобувачам;
- *довідково-інформаційні документи* – доповідна записка куратора (викладача) на ім'я декана факультету про запізнення (невідвідування) здобувачами навчальних занять; пояснювальна записка здобувача із зазначенням причини запізнення (пропуску) занять; медична довідка про стан здоров'я здобувача.

Одним із важливих психологічних чинників цієї гри є створення творчих груп, оптимальний розподіл визначених ролей здобувачами для плідної роботи під час перебігу змодельованої проблемної ситуації.

Рольові диспути. Різновидом рольової навчальної гри є рольові диспути, що можуть бути проведені на практичних заняттях як наукове обговорення визначеної теми (проблеми) за заздалегідь складеним планом, розробленим викладачем сценарієм, з обов'язковою участю опонентів. Мета такого диспуту (дискусії) – допомогти здобувачам визначити проблемні питання дисципліни, які передбачають зіткнення зазвичай протилежних поглядів. Ця рольова гра сприяє формуванню вміння виявляти протиріччя, з'ясовувати нові аспекти наукових понять курсу, передбачати розвиток, функціонування явищ, а також здійснювати аналіз обраної проблеми. Майбутні вчителі набувають уміння вирішувати нестандартні завдання оригінальними способами, генерувати ідеї, досліджувати проблемні наукові чи професійні питання. Здатність чітко й зрозуміло сформулювати власні погляди, донести їх до слухача, продукувати діалог або монолог, уникати поспішних висновків, уміти вислуховувати співрозмовника, зацікавлювати його власними поглядами або сприяти зміні попередньої точки зору, знайти головне в чужій позиції, не зловживати часом розмови (бесіди), давати змогу висловитися опонентові, досягти спільної думки, захистити її перед усім колективом може свідчити про набуття здобувачем досконалої комунікативної компетенції. Цілком очевидним є те, що, якщо майбутній

учитель не оволодіє умінням спілкуватися у закладі вищої освіти, йому надзвичайно важко буде побудувати власну професійну діяльність на засадах ефективної педагогічної комунікації. Найсприятливіші умови для моделювання різних форм педагогічного спілкування можуть бути створені під час проведення таких рольових диспутів (дискусій).

Для проведення зазначеної ігрової технології викладач обирає творчу групу здобувачів, між ними розподіляють ролі (голова, опоненти, експерти, слухачі) та визначають тему диспуту, наприклад: Як виникла українська мова? Чому не може бути двох державних мов в Україні? Якою має бути мова міжнаціонального спілкування в Україні?

Керівник диспуту повинен відповідати певним вимогам: бути добре обізнаним у визначеній проблемі освітнього компонента, володіти аудиторією. Крім того, має раціонально керувати перебігом диспуту, а саме: чітко інструктувати та уважно вислуховувати виступи учасників, не зупиняти їх безпідставно, розпізнавати суттєве та другорядне у виступі здобувачів і за потреби акцентувати увагу аудиторії на головному, робити певні узагальнення, чітко формулювати висновки, даючи об'єктивну оцінку всім учасникам.

Експерти уважно стежать за проведенням диспуту, заздалегідь спеціально готують відповіді на найбільш складні питання та в потрібний момент допомагають керівникові.

Рольові диспути доцільно проводити нечасто – 1 – 2 рази під час вивчення освітнього компонента. Ефективність цієї ігрової технології залежить від низки умов: актуальності та дискусійності обраної теми, зацікавлення нею аудиторії, загальної попередньої підготовки, інтелектуального розвитку здобувачів, а також рівнем ознайомлення їх з методикою проведення диспуту.

Таким чином, інтерактивні технології навчання можуть бути дієвими засобами формування як писемного, так і усного мовлення, розвиток якого потребує будь-яка галузь професійної діяльності майбутнього фахівця.

Література:

1. Волкова Н.П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навчально-методичний посібник / Н.П. Волкова. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.
2. Михайліченко М.В., Рудик Я.М. Освітні технології : навчальний посібник. Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2016. 583 с.
3. Пометун О.І. та ін. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко. За ред. О.І. Пометун. Київ : Видавництво А.С.К., 2014. 192 с.
4. Ягоднікова В.В. Інтерактивні форми і методи навчання у вищій школі : навч.-метод. посіб. / В.В. Ягоднікова. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. 80 с.

1.3. Інноваційні стратегії оцінювання мовно-мовленнєвих компетенцій здобувачів вищої освіти

Стрімке поширення різноманітних інновацій, зокрема нових освітніх технологій, сприяє піднесенню мотивації навчання, рівня активності й самостійності роботи здобувачів, уможлиблює професійно спрямовані практичні заняття, гарантує досягнення запланованих результатів у навчально-педагогічній діяльності. Водночас нинішні педагогічні технології спонукають викладачів організовувати освітній процес так, щоби згуртувати здобувачів під час виконання завдання, активізувати їхню мисленнєву діяльність, забезпечити діалогічну співдію учасників освітнього процесу, що слугує потужним чинником піднесення успішності загалом. Ефективним стимулом навчання є завчасно озвучені викладачем критерії оцінювання конкретного завдання. Це сприяє щонайкращому засвоєнню того матеріалу, з якого оцінюють здобувачів, тобто оцінювання узалежене з навчанням. Компонентами навчальної діяльності здобувача є його активність на занятті, ступінь готовності до співпраці, комунікативні спроможності. Стратегія оцінювання залежить від обраних критеріїв та мети заняття.

Зуживання інтерактивних технологій у навчанні (зокрема робота в парах, робота в малих групах, мозкова атака, «дерево рішень», імітаційні та ситуативні ігри, дискусія, дебати тощо) вимагає й інноваційних підходів до контролю та оцінювання знань, умінь і навичок здобувачів, також і за умов кредитно-трансферної системи. Оцінка (бал) як засіб стимулювання набуває нових якостей, позаяк вона є накопичувальною, рейтинговою, варіативною [7, с. 7]. Найперше, бали сприяють здоровій конкуренції в навчанні й мають на меті стати способом раціонального визначення власного рейтингу, показником значущости особи в колективі. Фахівці-методисти наголошують на потребі в подвійній формі оцінювання: 1) оцінювання за шкалою оцінок-балів; 2) описове оцінювання, що сприяє розумінню способів і результатів роботи, досягнень і труднощів [3, с. 119].

Диференційований, індивідуальний, діагностичний, особистісно орієнтований підходи до контролю й оцінювання передбачають оцінювання діяльності здобувачів згідно з рівнями засвоєння ними знань: 1) упізнавальний (низький) рівень (здобувач виявляє формальне знайомлення з навчальним матеріалом, з його фрагментарними характеристиками) – 0 – 59 б.; 2) репродуктивний (задовільний) рівень (здобувач спроможний виокремити навчальний об'єкт з-поміж інших за певними ознаками, а також сформулювати визначення поняття, проте не в змозі зробити самостійні висновки, узагальнення) – 60 – 69 б.; 3) продуктивний (достатній) рівень (здобувач виявляє розуміння

причиново-наслідкових зв'язків між вивченим матеріалом та набутими практичними вміннями й навичками, уміє аналізувати засвоєний матеріал, однак зроблені висновки та узагальнення ще не досконалі) – 70 – 89 б.; 4) творчий (високий) рівень (здобувач здатний цілеспрямовано застосувати теоретичні знання під час розв'язання практичних, приміром творчих, завдань, випрацювати нові прийоми і способи вирішення їх, уміє зробити аргументовані висновки, тобто вільно володіє навчальним матеріалом) – 90 – 100 б.

Систему контролю за навчальною успішністю здобувачів репрезентовано *стартовим, поточним (тематичним), рубіжним, модульним та рейтинговим* контролем. *Стартовий* контроль передбачає перевіряння базових знань із освітнього компонента, здобутих у школі або під час лекційних курсів (вступних, оглядових). Це початковий етап оцінювання знань, перший крок здобувача в накопичуванні балів, формуванні рейтингу.

Як відомо, завданнями *поточного (тематичного)* контролю є систематичне перевіряння якості виконання аудиторних і позааудиторних завдань та рівня засвоєння здобувачами навчального матеріалу (певної теми).

На різних етапах вивчення освітнього компонента доречним може бути *рубіжний* контроль, який слугує засобом з'ясування рівня знань здобувачів за певний навчальний період, прогнозування результатів заліково-екзаменаційної сесії тощо.

Здійснення *модульного* контролю має на меті оцінити теоретичні знання і практичні вміння й навички здобувачів після вивчення логічної частини (наприклад, розділу) навчального матеріалу.

Відповідно до навчальних програм основною формою підсумкового контролю є залік або іспит як спосіб комплексного перевіряння якості знань здобувачів. Трансферно-накопичувальна система навчання передбачає набирання балів за різні види робіт та контролю впродовж часу, відведеного на вивчення окремого освітнього компонента (семестр чи інша одиниця навчального часу). Саме ця сумарна кількість балів і є рейтингом здобувача. Проте практика засвідчує, що здобувачі, особливо першого курсу, через неадаптованість до умов навчання у виші, сором'язливість під час усних відповідей, зрештою, через хворобу не можуть набрати навіть щонайменшої допустимої кількості балів (35 б.). Тож ці причини зумовлюють потребу в такій формі контролю, як *рейтингова*.

Рейтинговий контроль – це підсумкове, комплексне перевіряння набутих знань здобувачів за повний курс освітнього компонента. Цей вид контролю під час вивчення, наприклад, української мови за професійним спрямуванням, ділової української мови або іншої лінгвістичної дисципліни можна подати у формі трирівневого тесту із завданнями закритого та відкритого типу, зокрема

на визначення однієї правильної відповіді, на встановлення відповідності, виконання орфографічних, пунктуаційних, творчих завдань, завдань на редагування текстів документів тощо.

Здобувачі на початковому етапі вивчення освітнього компонента повинні бути попереджені про форми контролю, про те, що об'єктивним показником рейтингу є правильність їхніх усних відповідей і виконаних письмових завдань під час навчального процесу. На нашу думку, запровадження рейтингового контролю дасть змогу сумлінним здобувачам, які з поважних причин не набрали гранично допустимі позитивні бали, об'єктивно виявити рівень знань із освітнього компонента, який вони вивчають.

Використання інтерактивних технологій у навчанні спонукають викладачів переосмислювати критерії оцінювання знань здобувачів. За інтерактивного навчання важливими є вміння здобувачів не лише відтворювати інформацію, призначену для запам'ятовування, але й презентувати власні погляди на проблемне питання, відстоювати та аргументувати свою позицію під час обговорення чи дискусії. Саме такі вміння повинні оцінюватися нині найперше, що зумовлює пошук викладачами альтернативних, інноваційних підходів до оцінювання рівня навчальних досягнень здобувачів разом із традиційними формами й методами.

Нові стратегії оцінювання мають на меті визначити рівень і ступінь оволодіння навичками мислення й комунікації [3, с. 118], бо сучасний фахівець повинен швидко адаптуватися в будь-якій мовленнєвій ситуації, критично і творчо мислити, застосовувати набуті знання й уміння в реальному житті, приймати адекватні рішення, уміти як добувати інформацію з різних джерел, так і, переосмисливши, застосовувати її [4, с. 1]. Отже, інноваційні технології в освіті сприяють формуванню здатної до сприйняття всіляких змін особистості.

У навчальному процесі вищої школи з огляду на європейські стандарти особливої ваги набуває самостійна робота здобувачів, актуальними способами перевіряння якої є тестування, усне опитування (флеш-, експрес-, взаємо-, ланцюжкове), творчі, ситуативні та пошукові завдання. Сприяють піднесенню рейтингу здобувача і комп'ютерні презентації до навчальних тем, в основі яких лежать слайд-фільми, виконані за допомогою програм Power Point чи Canva. Яскравим прикладом застосування проєктного методу у вивченні лінгвістичних дисциплін є колективний проєкт, що передбачає укладання фахового словника здобувачами групи, які демонструють його для інших здобувачів, груп, курсів на семінарі-презентації.

Окрім зазначених форм і методів самостійної роботи, поширеним став метод портфоліо, що сприяє формуванню самостійності в навчанні, розвиткові фахової компетенції, культури особи.

Портфоліо (з англ. «портфель», «тека») – це зорганізоване зібрання творчих робіт, власних досягнень, документів з освітнього компонента, що визначає плин навчальної діяльності здобувача вищої освіти і є засобом спостереження за професійним розвитком і його оцінювання, це «спосіб фіксування, нагромадження й автентичного оцінювання індивідуальних освітніх результатів» [2, с. 36] у певний навчальний період. Поширений і досвід послуговування мовним портфоліо під час вивчення іноземних мов у школі та ЗВО [пор.: 1; 5; 6; 8; 9]. Нині цей метод став корисним у викладанні й інших освітніх компонентів, зокрема основ красномовства, української мови за професійним спрямуванням, ділової української мови та ін.

В основі класифікації портфоліо лежать різні критерії, зокрема: 1) носій інформації (на папері та електронне); 2) мета (портфоліо-власність і портфоліо-звіт); 3) зміст (портфоліо досягнень, проблемно-орієнтоване, тематичне, презентаційне, комплексне портфоліо) [2, с. 10].

Мовне портфоліо може мати такі складники, як мовний паспорт, мовна біографія, мовне досьє. *Мовний паспорт* окреслює критерії і саме оцінювання власних навчальних досягнень здобувачів у вивченні освітнього компонента, досвід спілкування за різних обставин, самооцінку мовленнєвих компетенцій за рівнями: А – розуміння (авдіювання та читання); В – говоріння (монолог чи полілог); С – письмо. Мовний паспорт здебільшого містить світлину здобувача та анкетні відомості [4, с. 2].

Мовна біографія як обов'язковий компонент портфоліо зацентровує на меті навчання, плані роботи (на заняття, модуль, семестр), оцінюванні різних видів діяльності здобувача, таблиці його власних досягнень, що сприяє розвитку об'єктивної самооцінки. Оцінювання і самооцінювання досягнень можна оформлювати на одному аркуші різними кольорами, що дасть змогу зіставити чи простежити успішність здобувача. Такі графіки, діаграми, таблиці є ефективним чинником самоосвіти [4, с. 2].

Найперспективнішим компонентом портфоліо є *мовне досьє*, яке містить творчі роботи та проекти здобувача, тези виступів чи статті (на семінар, конференцію), інформаційну карту участі в різних заходах із дисципліни тощо.

На структуру мовного портфоліо впливає і його різновид (керівника, фахівця до атестації, учителя, методиста, здобувача тощо). Портфоліо здобувача містить титульну сторінку, навчальну програму, плани семінарських чи практичних занять, творчі роботи, щоденник індивідуальних досягнень здобувача. Науковці-методисти [2, с. 55-56] радять доповнювати портфоліо для різноманітнення техніки самопрезентації рубриками «Мої переконання» (уподобання, захоплення) (цитати, афоризми, крилаті вислови, які характеризують життєве кредо здобувача) та «Самореклама» (моделі на зразок:

Викладачам видається, що я такий/така...; Батьки гадають, що я такий/така...; Для друзів я такий/така ...; А насправді я ...).

Звісно, до мовного портфолію кожний викладач може пропонувати й інші види робіт чи проекти залежно від рівня підготовленості здобувачів та зважаючи на семестр, курс вивчення освітнього компонента. Так, скажімо, вивчаючи українську мову за професійним спрямуванням, мовне досє можна доповнити тлумачними словничками фахових термінів, взірцями самостійно складених документів, прикладами комунікативних невдач, помилок, обмовок, одруків, текстами різних типів (опис, розповідь, міркування, доказ), перекладами фахових текстів, тезами усних виступів, дисками з відеопрезентаціями, розробками рольових ігор, риторичних вправ тощо.

Під час вивчення основ красномовства в мовному портфолію обов'язково повинні бути, окрім відеопрезентації, тексти для аудіювання із завданнями до них, твір-роздум (або розлогий план-конспект усного виступу) «Місце красномовства у фаховій діяльності», дидактичний матеріал до мовленнєвого вишколу та ін. А складником портфолію здобувачів-іноземців є розмовні теми-топіки (самопрезентація «Я – студент», «Моя родина», «Моя оселя», «Мій робочий день», «Моя країна», «Місто, у якому я живу» тощо) і тематичні моделі.

Як якісно новий підхід у педагогічній діяльності портфолію не лише сприяє формуванню знань, умінь і навичок із певного освітнього компонента, а й створює умови для дослідницької та проєктної роботи, уможлиблює виконання обов'язкових завдань творчо, індивідуально, увиразнюючи самобутність кожного зі здобувачів. Актуальним для портфолію є його захист, який передбачає кілька етапів: 1) попередня перевірка викладачем кількісного та якісного наповнення портфолію; 2) презентація здобувачем власного портфолію; 3) відповіді на запитання за презентацією та змістом портфолію; 4) підсумування та оцінювання роботи здобувача за навчальний модуль/семестр/рік.

Отже, структура поетапного оцінювання досягнень знань здобувачів стимулює процес самовдосконалення. Портфолію як новітня педагогічна технологія акцентує на конкретних досягненнях з певної теми окремого освітнього компонента, а не на недоліках, недоречностях, помилках, сприяючи активізації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів та забезпечуючи мотивацію їхнього навчання. Аналізуючи досягнуті результати, здобувач оцінює свою діяльність і ставить нову мету, упевнено просуваючись на проміжних етапах навчання. Перевага портфолію як інноваційного методу оцінювання стрижневих компетенцій здобувачів полягає в систематичному моніторингу пізнавальної діяльності, що вможлиблює керування освітнім процесом з умовою прогнозувати результат. За цих обставин оцінювання характеризується як елемент стимулювання навчальної діяльності, яка стає прозорішою і

зрозумілішою для здобувача, сприяє не лише усвідомленню процесу навчання, але й дає можливість впливати на нього. Важливою прикметою є й формування вмінь конструювати власні знання, ставлячи завдання, поступово розв'язувати їх, розвивати творчі здібності і головне – орієнтуватися в інформаційному просторі.

Отже, інноваційні стратегії оцінювання освітнього процесу сприяють розвиткові творчих здібностей здобувача, дають змогу свідомо контролювати навчання на різних його етапах (від початкового через проміжні до прикінцевого).

Література:

1. Каніболоцька О. Методичні засади використання мовного портфеля у процесі вивчення іноземної мови студентів-філологів. URL: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/89_2/statti/49.pdf
2. Методичний вісник: Портфоліо як засіб самоорганізації та саморозвитку особистості. Випуск 4 / Упоряд.: Л.Скальська, О.Нижник, А.Дутчак, С.Клімковська. Івано-Франківськ: ОІППО, 2009. URL: kolosvita.if.ua/files/Portpholio.doc
3. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн./ За ред. О.І. Пометун. Київ: Видавництво А.С.К., 2004. С. 118.
4. Портфоліо в розвитку інноваційної особистості. URL: <http://www.osvita-ua.net/school/technol/2309/>
5. Портфоліо на уроках англійської – це вимога сучасності. URL: gromady.cv.ua/gl/publications/59/
6. Чугу С. Підвищення мотивації навчання як фактор ефективності навчального процесу. URL: www.fulbright.org.ua/conference/chugu.html
7. Шевчук С.В., Лобода Т.М. Практикум з української мови: Модульний курс: навч. посіб. Київ: Алерта, 2009. 304 с.
8. Шкорупська А.Л. Інноваційні моделі організації самостійної роботи професійно спрямованої полікомпетентності майбутніх соціальних працівників із застосуванням європейського мовного портфоліо. URL: <http://nauka.zinet.info/4/shkarupska.php>
9. Шостак У.В. Визначення суті професійного портфеля учителя-початківця іноземної мови. URL: www.rusnauka.com/10_NPE_2011/Philologia/1_83280.doc.html

1.4. Співнавчання на заняттях з ділового мовлення

Нині триває реформування й оновлення української освіти, зокрема вищої, що й спонукає викладачів дбати про рівень своєї професійної майстерності, розвивати й удосконалювати власні вміння й навички, відшліфувати методи і прийоми подання навчального матеріалу. Опанування проблемно-пошукових методів – важливий крок до інтерактивного навчання, найперше до організації творчої діяльності здобувачів.

Прикметною рисою співдії здобувача вищої освіти з викладачем, їхнього змістовного діалогу як провідного засобу навчання є, звісно, комунікативна компетенція викладача, що сприяє створенню ситуацій, у яких здобувач спроможний самостійно приймати рішення, пропонувати різні версії реалізації мети, навчатися всебічно аналізувати професійні ситуації, прогнозувати способи їхнього розвитку.

Над інтерактивними формами навчання, зокрема розроблення їх та використання під час підготовки майбутніх фахівців, працювали такі вчені, як О. Пометун, М. Кларін, Л. Пироженко, Г. П'ятакова, В. Кремень, А. Хуторський, Є. Полат тощо. У науковій літературі інтерактивне навчання окреслено як створення сприятливих умов, за яких здобувач відчуває себе успішним, інтелектуально спроможним, тоді як стрижневою метою навчального процесу є активна співдія всіх здобувачів [3, с. 361]. «Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі обставин та відповідної ситуації» [5, с. 9]. Фахівці-методисти [4; 5], викладачі-практики [1; 2; 3] активно шукають нові форми й методи, що сприятимуть розвитку комунікативних умінь і навичок суб'єктів навчального процесу.

Вивчення ділового мовлення в студентських аудиторіях – нелегка справа, тому найперше завдання викладача – дібрати такі форми, методи та прийоми, які допомогли би здобувачам з інтересом опанувати тонкощі складання та редагування ділових паперів.

Для повторення вивченого матеріалу та його актуалізації можна запропонувати такі завдання, як «Термінологічний диктант», «Ланцюжок», «Плюс-мінус». Нам видаються цікавими завдання «Мить історії» та «Упізнай документ». Наприклад, для з'ясування розвитку документальних форм в різні історичні періоди та під час вивчення документів щодо особового складу назвати документ за формуляром.

«Мить історії». Установіть відповідність між видами документів та історичними періодами.

1	Лаврентіївський кодекс	А	незалежна Україна
2	Акт проголошення незалежності	Б	документація XVIII-XIX ст.
		В	княжа Україна
3	«Права, за якими судиться малоросійський народ»	Г	гетьманська Україна
4	документи Генерального скарбу		

«Упізнай документ». Назвіть документ за формуляром, розташувавши реквізити у правильній послідовності.

1	2	3	4
1. Дата (якщо треба).	1. Адресат.	1. Назва виду документа.	1. Заголовок.
2. Назва виду документа.	2. Назва виду документа.	2. Дата.	2. Назва виду документа.
3. Текст.	3. Текст.	3. Текст.	3. Дата.
4. Підпис (якщо треба).	4. Дата.	4. Підпис.	4. Печатка.
	5. Адресант.		5. Текст.
	6. Підпис.		6. Підпис.
	7. Додаток (якщо треба).		

Не зайвим буде на цьому занятті й колективне обговорення проблемних питань щодо оформлення резюме молодим спеціалістом у формі *«Мозкового штурму»*:

I варіант. Ви щойно закінчили вищ, отримавши диплом бакалавра. Агенція оголосила конкурс на заміщення вакантної посади за Вашим фахом. Як Ви – людина без досвіду роботи – оформите резюме в цьому разі? Чим зацікавите під час співбесіди?

II варіант. На ту саму вакантну посаду претендують дві особи. Які чинники вплинуть на рішення працедавця? Які документи він братиме до уваги?

У діловому спілкуванні не менш важливим є й усне мовлення. Так, скажімо, складником тексту резюме є інформація про досягнуті успіхи у професійній сфері, а під час співбесіди з роботодавцем важливо правильно й коректно презентувати себе. Цього навчитися й допоможе комунікативний вишкіл.

Комунікативний вишкіл «Мить успіху»

Мета: формувати у здобувачів уміння слухати й розуміти співрозмовника, розвивати навички запам'ятовувати інформацію й адекватно її відтворювати, удосконалювати мовнокомунікативну компетенцію.

Умови: викладач довільно об'єдує здобувачів у пари; відведений час на виконання вправи – 1 хвилина.

Завдання: розкажіть одним-трьома реченнями про успішно виконане фахове доручення (завдання), починаючи словами: *«Нещодавно мені вдалося...»* або *«Нещодавно я з успіхом...»*; слухач повинен переповісти почуте (інформацію занотовувати не можна), починаючи словами: *«Якщо я правильно зрозумів(ла)...»*; поміняйтеся ролями в парах; висловіть власні враження: що легше – говорити, слухати чи переповідати?

Отже, цей прийом (парафразування) дає змогу уточнити інформацію й окреслити своє розуміння її, а також вести розмову в потрібному напрямку. Парафразування є позитивним тому, що не містить категоричного твердження.

Дорослим, як і дітям, ігри допомагають упоратися з потоком інформації, яка потрібна у професійній діяльності. Особливої уваги заслуговують так звані імітаційні ігри (зокрема власне імітаційні), що спрямовані не лише розвивати майстерність складання ділових паперів за формуляром, а й формувати уміння перевіряти правильність, системність оформлення їх.

Важливим документом у фаховому спілкуванні є заява. Рівень уміння й досконалості складання цього документа допоможе визначити інтерактивна гра «Документаційний ринг».

Інтерактивна гра «Документаційний ринг»

І раунд. «Документознавча естафета»

Мета: формувати у здобувачів уміння працювати командно; удосконалювати знання про особливості оформлення реквізитів, складання текстів документів; розвивати вміння працювати з документами.

Умови: для виконання завдання здобувачам потрібно об'єднатися у дві команди; у кожній команді обрати капітана й експерта.

Завдання: скласти на стандартному аркуші паперу формату А4 документ (за варіантами). Кожний член команди має оформити лише один реквізит (а в тексті – одне речення) і передати іншому. Реквізити треба писати послідовно. Експерти, що є представниками інших команд, стежать за дотриманням правил естафети й оцінюють правильність і швидкість виконання завдання, аналізують і коментують складені документи.

I варіант – заяву про переведення на заочну форму навчання.

II варіант – заяву про дострокове складання сесії.

II раунд. Конкурс капітанів

Оформити на складених заявах: **I варіант** – візу. **II варіант** – резолюцію. Традиційним інтерактивним прийомом у вивченні офіційно-ділового стилю є робота в міні-групах, наприклад:

Робота в міні-групах. «Риторичний двобій»

Умови: для виконання завдання здобувачам потрібно об'єднатися у дві міні-групи; у межах кожної групи обрати референта (який нотує тези доведення) і спікера (який виголошує переконливу промову); завдання однієї групи – довести, а іншої – спростувати головну тезу.

Завдання: доведіть або спростуйте думку: «Нормативне володіння українською мовою сприяє високій культурі ведення діловодства».

Використання методу проєктів на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням), ділової української мови чи діловодства в підготовці майбутнього фахівця розширює мотивацію здобувачів до вивчення дисципліни, зокрема як засобу самопрезентації, сприяє розвитку комунікативних умінь і навичок, індивідуалізації навчання, стимулює самостійну роботу

здобувача, активізує дослідницьку і творчу його діяльність на різних етапах навчання, удосконалює вміння орієнтуватися в інформаційному просторі, розширює світогляд.

На заняттях з ділового мовлення можна використати і малоапробовані інтерактивні методи навчання, наприклад, *гронування* чи *сенкан*.

«Гронування». Треба записати головне слово з теми і довкола нього занотувати довільні слова та фрази, які стосуються тієї ж теми, таким чином формуючи асоціативне коло. Записавши всі слова, що спали на думку, установіть між поняттями логічні зв'язки, де це можливо. Відповідь обґрунтуйте.

«Творча майстерня». Складіть вільний вірш із 5 рядків («Сенкан»), який охоплює інформацію, коротко описує звернення громадян (за змістом).
Наприклад:

Скарга.

Письмова, усна.

Зосереджує, констатує, змушує.

Приймати й розглядати скарги нелегко.

Ламентация.

Підказка-помічник: Сенкан – це вільний твір, тому не обов'язково має ритм і риму. Сенкан складають, дотримуючись такого алгоритму: 1) перший рядок – іменник – стрижневе слово теми; 2) другий рядок – два прикметники – опис стрижневого іменника; 3) третій рядок – три дієслова – дія, що стосується стрижневого іменника; 4) четвертий рядок – чотири слова – виражає ставлення до теми; 5) п'ятий рядок – одне слово – слово-синонім до стрижневого іменника теми або слово, що передає сутність теми.

Отже, використання інтерактивних методів і прийомів – це засіб досягнення позитивної творчої атмосфери в аудиторії, що сприяє співробітництву, порозумінню і доброзичливості, уможливорює самореалізацію здобувачів.

Література:

1. Дияк О.В. Інтерактивні технології як засіб формування командної взаємодії в колективі // Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / відп. ред. С.В. Шевчук, відп. за випуск Ю.Б. Виноградова. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. С. 79-88.
2. Дияк О.В. Проектний метод як інноваційна технологія викладання української мови за професійним спрямуванням // Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції до 20-річчя кафедри культури української мови / відп. ред. С.В. Шевчук. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – С. 20-25.

3. Лобода Т.М. Навчально-рольова гра на заняттях з ділової української мови як умова формування культури усного та писемного мовлення студентів // Мова і культура. (Науковий журнал). Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. Вип. 12. Т. I (126). С. 360-367.
4. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання. URL: http://informkon.at.ua/_ld/0/9_._.pdf
5. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко; за ред. О.І. Пометун. Київ: Вид-во А.С.К., 2004. 192 с.

1.5. Проєктний метод у викладанні української мови за професійним спрямуванням

Реформування системи української освіти спонукає науковців, методистів, викладачів до пошуку інноваційних технологій, спрямованих на формування стрижневих компетенцій (мовної, мовленнєвої, комунікативної) здобувача вищої освіти. З-поміж інших актуальності набуває проєктний метод як пріоритетний напрям розвитку освітніх інновацій, що сприяють розкриттю всіх граней особистості. Критерієм успішності здобувача є не стільки результативність у вивченні освітніх компонентів, як «ставлення людини до можливостей власного пізнання й перетворення природи, історії, самої себе» [7, с. 4]. Недарма німецький педагог А. Флітнер, характеризуючи проєктну діяльність як навчальний процес, наголошував, що в ньому беруть участь розум, серце і руки, тобто самостійно здобута інформація осмислюється через власне ставлення людини до неї та оцінювання прикінцевих результатів.

Поняття проєкту в освітньому процесі не нове. Уперше метод проєктів, в основу якого було покладено ідею гуманістичного напрямку у філософії й освіті, був розроблений американським філософом і педагогом Дж. Дьюї та запроваджений його учнем і послідовником В.Х. Кілпатриком на початку ХХ століття в США. Головні завдання методу засновники вбачали в розвитку здібностей до самостійного освоєння способів розв'язання різноманітних проблем. Поштовхом до поширення проєктних технологій стала спроба Дж. Дьюї допомогти учням розвинути власні здібності завдяки співпраці над певною проблемою за умови спільного пошуку і створення колективного проєкту. Професор В.Х. Кілпатрик, теоретично обґрунтувавши метод як акт цілеспрямованої діяльності, в основі якої лежить зацікавлення дитини, удосконалив систему роботи над проєктами й уперше скласифікував їх.

Ідея проєктного навчання трансформувалася внаслідок подальшого розвитку: із ідеї вільного виховання переросла в інтегрований компонент розробленої та структурованої системи освіти, зберігши свою сутність. Нині проєктній діяльності присвячено чимало наукових праць, у яких проєкт

потрактовано і як навчальний метод (Г. Ващенко, О. Пометун, Н. Виноградова, Н. Лавриненко, Н. Браташ, Н. Голуб та ін.), і як технологію (О. Когут, О. Кучерук, Т. Донченко, О. Дороніна, Л. Василенко та ін.), і як пошукову діяльність (Л. Варзацька, Л. Кратасюк, Є. Євдокімова, І. Єрмаков).

Метод проєктів – це модель організації освітнього процесу, зорієнтована на творчу самореалізацію особистості, розвиток її можливостей під час створення певного «продукту» під орудою викладача [8]. Проєктний метод не передбачає однакових завдань для всіх здобувачів, він зорієнтований на творчий потенціал особистості, що розвивається, і його реалізацію під час навчання [6, с. 1], мета методу – створити «ситуацію успіху» [3, с. 11].

Використання методу проєктів на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) у підготовці майбутнього фахівця розширює мотивацію здобувачів до вивчення освітнього компонента, зокрема як засобу самопрезентації, сприяє розвитку комунікативних умінь і навичок, індивідуалізації навчання, стимулює самостійну роботу здобувача, активізує дослідницьку і творчу його діяльність на різних етапах навчання, удосконалює вміння орієнтуватися в інформаційному просторі, розширює світогляд. «Проєктна технологія враховує вибір методичних прийомів, здатних виявити та розвинути хист, азарт кожного здобувача, зважити на його вдачу, здібності, необхідні як в повсякденному житті, так і в майбутній професії. Участь у проєкті забезпечує високий рівень пізнавальної активності, до розумової діяльності залучаються емоції, нові знання здобуваються у суперечках, формуючи варіативне мислення. Отже, процес пізнання стає радісним, цікавим, тобто ефективним» [1]. Проєктні технології дають змогу розширити межі творчої діяльності здобувача через свідоме й ефективне використання комп'ютерних технологій. Метод проєктів гармонійно поєднує класичні та прагматичні знання, стимулює самостійну пізнавальну діяльність і здійснюється за схемою: мотивація – пошук, дослідження – практичне використання – оцінювання власної діяльності [2].

Проєктна діяльність чітко структурована й окреслена. Структурними компонентами проєкту, в основі якого лежить збирання інформації про об'єкт, предмет, явище, є: формулювання мети, робота із джерелами інформації, опрацювання зібраного матеріалу, оформлення отриманого результату, комплексна презентація.

Науковці виокремлюють певні етапи в підготовці проєкту, які можна представити як алгоритм, зокрема: 1) вибір теми, визначення завдань відповідно до типу проєкту; 2) окреслення важливих проблем дослідження; 3) формування груп, визначення критеріїв роботи, методів дослідження; 4) самостійна робота здобувачів над проєктом; 5) підготовка до захисту проєкту, оформлення

супровідної документації; 6) захист проєкту; 7) оцінювання діяльності та колективне обговорення результатів [4].

Фахівці-практики [7, с. 18] вирізняють такі типи навчальних проєктів за різними класифікаційними ознаками:

1. За методом або видом діяльності, яка домінує: дослідницькі, пошукові, творчі, рольові, ігрові, інформаційні, прикладні, ознайомчо-орієнтовані.
2. За змістом: історичні, лінгвістичні, літературно-творчі, географічні, природничо-наукові, екологічні, культурологічні, рольово-ігрові, спортивні, музичні [4].
3. За координацією проєкту: опосередковані та безпосередні.
4. За видом контактів: серед учасників однієї групи, інституту, університету, міста, регіону, країни, різних країн.
5. За кількістю учасників: індивідуальні, парні, групові.
6. За тривалістю виконання: короткострокові, середньої тривалості, довготривалі [9, с. 28-29].
7. За ступенем складності: прості (розв'язання нескладного завдання), складні (містить два й більше мініпроєкти чи проєкти різних типів або форм).
8. За узалежненістю з іншими проєктами: відокремлені, наскрізні, спіралеподібні, аналогічні.
9. За кінцевим результатом: матеріальні, особистісні тощо.

Незалежно від обраного типу проєкту результати повинні бути оформлені відповідно до вимог. Форма реалізації задуму може бути будь-яка, наприклад: 1) тека із супровідними матеріалами; 2) альманах для туристів з метою докладного ознайомлення з культурою і традиціями українського народу; 3) театралізована вистава; 4) відеоінтерв'ю; 5) відеорепортаж; 6) буклети, проспекти, рекламні брошури; 7) електронна презентація; 8) статті в газеті чи журналі; 9) комп'ютерна газета; 10) документальний фільм-колаж; 11) альбом з добірками ілюстрацій, світлин, малюнків; 12) фотоколаж; 13) словники різних типів та ін.

Найвідповідальнішим етапом роботи над проєктом є презентація і захист, які залежать від рівня дизайнерських, ораторських, редакторських та навіть акторських умінь і навичок здобувачів.

Навчальною програмою з української мови (за професійним спрямуванням) на заняттях передбачено вивчення наукової термінології, документів у науковому стилі, зокрема анотації, а в розділі «Професійна комунікація» наголошено на презентації як різновиді публічного мовлення, що й стало основою колективного проєкту «Історія: професія чи життя», запропонованого здобувачам I курсу історичного факультету. Цей проєкт передбачав мініпроєкти: 1) презентацію фаху (спеціалізації) в різній формі

(театралізоване дійство, рольова гра, відеопрезентація, буклет, фотогалерея тощо); 2) укладання словника історичних (за спеціалізацією) термінів, оформлення до нього анотації і презентація. Мініпроекти обов'язково повинні бути пов'язані між собою логічно, становити одне ціле.

Представлені колективні проекти можна схарактеризувати як комплексні, позаяк вони не обмежувалися параметрами одного з типів, а поєднували різні аспекти, зокрема творчих, інформаційних та практико-орієнтованих проектів. Для проектів, які здобувачі створювали вперше з української мови (за професійним спрямуванням), не маючи досвіду такої діяльності, результат був неочікувано якісним, позитивним. Направду, здобувачі відкрили в собі приховані таланти, яких не виявляли під час практичних занять із тем, передбачених програмою, і продемонстрували їх своїм колегам та викладачеві. Аби зберегти дух змагання й обмінятися набутим досвідом, було проведено семінар-презентацію колективних проектів усіх груп першого курсу. Позитивні емоції змусили здобувачів якнайкраще зреалізувати ідеї під час презентації, яка залишилася в кожного світлим спогадом про цікаве навчання.

Різноманітні форми для презентації свого фаху (спеціалізації) обрали здобувачі факультету політології та права (нині ННІ права та політології), зокрема правознавці використали елементи мультиплікації (подорож Незнайка тернистим шляхом здобуття освіти) у мультимедійній презентації, обіграли різні сюжетні ситуації (наприклад, судове засідання), провели рекламні акції тощо. Творчими й натхненними були навіть назви проектів, пор.: «Юрист – найнята совість», «Expertus», «П'ятнадцята сила» тощо.

Фахові презентації здебільшого були різностильовими. Жвавий інтерес збудила одна з них, яку в науковому стилі підготували політологи. Вона складалася з декількох частин: найперше – естафета політологічних знань: здобувачі послідовно озвучували і коментували фахові питання, зафіксовані на слайд-шоу. Наступним блоком був мультимедійний мініпроект «Україна: 20 років», у якому було наголошено на найвідоміших та найгучніших подіях у житті держави. Прикінцевий блок було представлено відеороликом із соціальною рекламою «Політологія – крок у майбутнє», зафільмованим самими здобувачами. І насамкінець на підтвердження тези про те, що політолог – гармонійно розвинена особистість, здобувачі презентували фотоколаж «15 Пол: Початок історії», на світлинах якого було відбите життя здобувачів групи під час освітнього процесу і поза ним (і як навчаються, і як працюють, і як відпочивають гуртом).

Будь-який проект (вдалий чи невдалий), незважаючи на форму, стиль і спосіб презентації, має бути оцінений. Критерії та параметри оцінювання варто окреслити заздалегідь, на початкових етапах колективної діяльності. Фахівці з

проектної технології [7, с. 14–15] наголошують на таких параметрах оцінювання, як: актуальність проблематики, коректність використаних методів дослідження, колективний характер прийнятих рішень, активність кожного з учасників проекту, співдопомога, аргументованість висновків, правильність і творчість в оформленні результатів проведеної роботи, уміння відповідати на запитання опонентів, реальність, важливість та значущість проекту, ступінь самостійності, рівень творчості, оригінальність презентації.

Оцінюючи роботу здобувачів над колективним проектом, варто врахувати особливості особистісного розвитку, розвитку самосвідомості та самооцінки. Не забувати, що вони націлені на майбутнє, мають плани щодо професії, яку опановують. Це вік юнацьких мрій, дерзань, прагнень, усвідомлення своєї причетності до певної фахової діяльності. Саме зараз постає потреба вдосконалювати, творити себе поза межами навчальної програми. «Навчання може перерости в наукове пізнання, набути рис дослідницької роботи, не обмежуватись репродуктивним рівнем, а сягаючи продуктивного» [7, с. 4].

Підсумовуючи роботу на всіх етапах реалізації проекту та його презентацію, слід наголосити як на позитивних, так і негативних рисах методу. Нині проектна діяльність є перспективною, бо дає змогу творчо реалізуватися учням та здобувачам, підносить мотивацію навчання, розвиває інтелектуальні здібності, сприяє активізації навчального процесу, якісному теоретичному та практичному результаті, стимулює ініціативність та об'єднує здобувачів, встановлює зв'язок між навчанням і життям, дає змогу всім і кожному використати свої приховані можливості. Проте, незважаючи на це, проект потребує багато часу на опрацювання великого обсягу матеріалу, його здебільшого готують у позанавчальний час, через що не всі здобувачі однаковою мірою беруть участь у його підготовці, а «через надмірне захоплення прагматичною спрямованістю навчання можливе зниження загального теоретичного рівня освіти» [5, с. 11].

Отже, проектна технологія є, без сумніву, технологією ХХІ століття, а вміння використовувати проектний метод у професійній діяльності – показником високої кваліфікації викладача, його поступової методики навчання й розвитку здобувачів. Робота над колективним проектом дала змогу переконатися, що ця освітня технологія сприяє успішному навчанню, допомагає повірити навіть слабким учасникам у власні сили, демонструє реальний особистий внесок кожного у спільну справу, співвідносити чітко окреслену мету, шляхи її досягнення та кінцевий результат.

Література:

1. Войцехівська І.С. Ефективність проектування при викладанні української мови за професійним спрямуванням. URL: <http://intkonf.org/>
2. Ковальчук Н.П. Розвиток навичок мислення високого рівня у студентів засобами проектних технологій на заняттях з української мови за професійним спрямуванням. URL: <http://intkonf.org/>
3. Кратасюк Л. Метод проектів у системі особистісно зорієнтованої мовної освіти. URL: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Umlsh/2010_4/Kratasyuk.pdf
4. Метод проектів та його застосування при організації навчально-виховного процесу на уроках. URL: metodist.ucoz.com/nova/metodi_proektiv_burlaka.doc-США
5. Морзе Н. Метод навчальних проектів... // Вісник програм шкільних обмінів. URL: <http://visnyk.iatp.org.ua/print;498/>
6. Наддур Н.В. Проектний метод як інноваційна технологія, спрямована на формування життєвої компетенції у сферах «я – людина», «я – особистість». URL: www.ipro.org.ua/files/новини/ОСТАННІ_НОВИНИ_2011/.../1.doc
7. Нищета В.А. Технологія життєтворчих проектів на уроках української мови та літератури: навч. посібник. *Б-ка журн. «Вивчаємо українську мову та літературу»*. Харків: Основа, 2009. Вип. 4 (65). 153 с.
8. Проектні технології на уроках української мови та літератури / Методичні рекомендації вчителям української мови та літератури. URL: www.metodist-r.ucoz.ru/суср-gum/metod_ukr.doc
9. Сисоєва С. Особистісно зорієнтовані технології: метод проектів // Підручник для директора. 2005. № 9–10. С. 25–31.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКОМОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ

2.1. До проблеми українськомовної особистості та її мовної стійкості

В умовах складного сьогодення для України дуже важливим є процес формування українськомовної особистості, яка повинна мати можливість постійно навчатися мовного спілкування, мати комунікативну потребу спілкуватися українською, мати сформовану мовну, мовленнєву і комунікативну компетенції, вироблену стійку мовленнєву поведінку.

У сучасній лінгвістиці відомі різні погляди і підходи до аналізу мовної особистості. Зокрема А. Богуш, С. Єрмоленко, Ф. Бацевич, Н. Дика, Л. Масенко, описуючи мовну особистість, враховують її трирівневу модель.

Перший рівень: вербально-семантичний визначає ступінь володіння українською літературною мовою, репрезентує мовну і мовленнєву компетенції, уміння особистості створювати українськомовні тексти, послуговуючись мовними засобами залежно від змісту повідомлення.

Другий рівень: лінгво-когнітивний визначає соціокультурну компетентність, здібність мовної особистості відтворювати мовну картину світу, враховуючи національну своєрідність суспільства.

Третій рівень: мотиваційно-прагматичний або рівень діяльнісно-комунікативних потреб. Він допомагає усвідомленню особистістю мотивів і цінностей: є потреба спілкуватися українською мовою чи немає.

Рівнева модель мовної особистості враховує її систему цінностей, рівень засвоєння національної і загальнолюдської культури, індивідуальні особливості, розуміння і засвоєння лексичного багатства рідної мови, мовні та інтелектуальні здібності, мовне чуття.

Отже, під «**мовною особистістю** розуміємо високорозвинену особистість, носія як національно-мовленнєвої, так і загальнолюдської культури, який володіє соціокультурним і мовним запасом, вільно спілкується рідною, державною та іншими мовами в полікультурному просторі, адекватно застосовує набуті полікультурні знання, мовленнєві вміння і навички у процесі міжкультурного спілкування з різними категоріями населення» [1, с.36].

Українськомовна особистість – це національний феномен, у процесі становлення якого важливу роль відіграє мовна свідомість.

Мовна свідомість – це термін сучасного мовознавства, яким активно послуговуються порівняно нещодавно (із 1980-х років). Його досліджують у

тісному зв'язку з мовною особистістю, національною ментальністю та мовленнєвою поведінкою. Мовну свідомість тлумачать як небайдуже, шанобливе ставлення до мови як до цінності, як до святині.

З огляду на критерій сприйняття мови як цінності, П.О. Селігей виокремив чотири рівні мовної свідомості:

- **нульовий:** мова не є важливою для особистості, яка її взагалі не помічає;
- **низький:** мова не має жодної цінності, її сприймають як щось неважливе: немає потреби захищати її;
- **середній:** мова є об'єктом оцінювань, які здебільшого є не науковими, наприклад, рідну мову поцінують лише як засіб спілкування, не розуміють її націєтвірної функції;
- **високий:** властивий усім, хто ставиться до мови відповідально, вивчає мову впродовж життя, тобто мовносвідомі особи:
  - 1) досконало, ґрунтовно знають мовні норми і дотримуються їх;
  - 2) сприймають норми як взірець і запоруку успішного спілкування українською мовою;
  - 3) прагнуть до мовного самовдосконалення;
  - 4) наділені опірністю до мовного безкультур'я;
  - 5) сповідують культ рідної мови, мають мовну стійкість [3, с.28].

Мовна стійкість – це непереборна потреба особистості чи групи людей послідовно, непохитно послуговуватися щоденно певною мовою чи мовними засобами, незалежно від мови співрозмовника.

Першим в україністиці це поняття дослідив Орест Ткаченко, доповнивши ним поняття «мовної стабільності». На його переконання, «втративши свою мовну стабільність, народ завдяки мовній стійкості може поступово повернути й свою мовну стабільність, навіть зміцнити її.

Втративши мовну стабільність і не маючи або не виробивши мовної стійкості, народ може втратити навіть найстабільнішу і найвпливовішу, найпоширенішу свого часу у світі мову, про що свідчать долі таких колись поширених світових мов, як давньоєгипетська, шумерська, аккадська, хетська, що стали мертвими і тепер відомі лише з пам'яток» [4, с.3].

Мовну стійкість українського народу репрезентують чотири джерела [5,с.56]:

- 1) національна традиція, знання якої сприяє розвитку національної свідомості;
- 2) національна свідомість і солідарність, що становлять цілісну єдність;
- 3) національна культура – духовна і матеріальна;
- 4) національний мир і співпраця з іншими етносами, які мешкають в Україні й у світі.

Знання своєї історії та національної традиції зумовлює розвиток національної свідомості. Допоки національна свідомість не стане набутком усього народу і не поєднається зі своїм зовнішнім виявом – національною солідарністю, вона не стане джерелом стійкості. Ці два джерела між собою тісно пов'язані. За суттю, це два вияви того чи того почуття, яке називають любов'ю до свого народу, повагою, патріотизмом. Тільки свідомість – це думка, теорія, а солідарність – це дія, висновок з неї. У незрілих народів національна свідомість – це лише абстрактна теорія. Завдяки розвиненій національній свідомості народ домагається розв'язання найскладніших економічних, політичних чи екологічних питань, що забезпечує зміцнення поваги до рідної мови, яка й об'єднує їх в один народ [5].

На жаль, за рівнем національної свідомості й солідарності українці не можуть посісти першого місця серед народів Європи і світу.

Нині в умовах війни Росії проти України кардинально іншою є ситуація: зміцнюється національна свідомість і солідарність українців: мова охоплює всі соціальні верстви народу незалежно від суспільної, вікової, професійної належності, від освітнього цензу або походження з села чи міста. Це стає підґрунтям для створення, насправду, загальнонародної культури, передовсім духовної, де особливе місце належить літературі з її першоелементом – українською мовою. На превеликий жаль, щойно українська мова почала розширювати свої територіальні, соціальні межі, як Верховна Рада України вже хоче ухвалити законопроект про особливий статус англійської мови. Це спроба нейтралізувати патріотичний націєцентричний вибух. Це динаміт під державний статус української мови. 2023 року міністр освіти і науки України пан Лісовий запропонував «Методичні рекомендації щодо забезпечення якісного викладання та використання англійської мови у закладах вищої освіти», реалізуючи «Концептуальні засади державної політики щодо розвитку англійської мови у сфері вищої освіти». Цей документ враховує принципи законопроекту «Про функціонування англійської мови як мови міжнародного спілкування в Україні», а також Рекомендації Ради Європейського Союзу від 22 травня 2018 року щодо ключових компетентностей для навчання впродовж життя. Усі названі документи і спонукали Президента України внести до Верховної Ради законопроект «Про застосування англійської мови в Україні» (внесено 28 червня 2023 року в день Конституції України), де записано «метою цього Закону є сприяння забезпеченню використання англійської мови як однієї з мов міжнародного спілкування на всій території України у публічних сферах суспільного життя, визначених цим Законом» [7]. В Україні замість русифікації почалася англійзація. Найцікавіше є те, що особам «які обіймають посади, зазначені у частинах першій та другій статті з цього Закону, за володіння

англійською мовою на рівні B2 встановлюється надбавка у розмірі 10 відсотків посадового окладу» [7]. А за володіння українською літературною мовою не треба стимулювати? Іспит на визначення рівня володіння англійською мовою особами, які претендують на посади, буде безкоштовним, а екзамен з української мови треба оплатити.

У Законі записано, що дітки ледь не з пелюшок вивчатимуть англійську мову. Знову нас хочуть зробити білінгвами, але вже українсько- та англійськомовними. Якимось дивно складається, то ми російськомовні, а тепер замість мови окупанта, мова Заходу. Не дають українцю відчувати себе просто українцем і відродити справжню оригінальну українську.

Українська мова – це жива структура, її треба сприймати як мову, що вижила, як надзвичайно сильний і стійкий організм. Переконана, що українська мова переживе і це приниження, і цю найбільшу неповагу, без перебільшення, зраду. Передусім треба докласти всіх зусиль для популяризації й поширення української мови серед не лише українців, а й інших народів, які живуть в Україні: поляків, болгар, греків, молдаван, угорців тощо. І тут велику роль відіграють письменники, які мають сприймати свою працю як національну місію. Вони несуть велику відповідальність за українське слово, яке має бути влучним, добірним, милозвучним, позаяк література формує мовні смаки, уподобання й орієнтири молодого покоління. Як доводить О. Ткаченко, «привабливість тієї чи тієї мови залежить, передусім, від привабливості тієї культури, яку вона презентує. Саме це робить мову гарною, престижною, а то й «модною» (згадаймо «моду» на французьку мову, характерну для XVII – початку XIX ст., або англійську тепер)» [6, с.107]. Безперечно, засвоєння національної культури без знання української мови неможливе, тому духовно-культурний розвиток української нації зобов'язує державу забезпечувати всебічний розвиток і функціонування української мови. Проте не тільки держава, а й кожен окремих мовець має обов'язки щодо мови. Деякі з них випливають із законодавства, а інші – моральних норм. Своєрідний кодекс, який уклав І.І. Огієнко в праці «Наука про рідномовні обов'язки» (1935) [2, с.10–11]. До них належать: берегти честь рідної мови як свою власну; розмовляти скрізь, де тільки можна, рідною мовою; навчати її своїх дітей; опанувати соборну літературну мову; працювати повсякчас для її розвитку; дотримуватися єдиного правопису; підтримувати рідномовні періодичні видання; знати й виконувати всі ці обов'язки. А найголовніший обов'язок кожного перед рідною мовою – зберегти її й передати нащадкам.

Отже, мовну стійкість особистості забезпечує розвинена культура, що має глибокі корені національної традиції і водночас відкрита для світового прогресу.

Отже, зміцнюючи мовну стійкість, яка є чинником національного пробудження й українськомовного ствердження народу, безперечно, головними є внутрішні джерела, що її живлять, зокрема національна традиція, національна свідомість та солідарність, національна культура. Проте неабияку роль у мовному зміцненні українського народу відіграють національні зв'язки з іншими народами. Особливо це є актуально нині, коли український народ виборює свободу й незалежність і мусить шукати собі союзників, щоб здобути перемогу в цій боротьбі.

Прагнучи мовної стійкості, український народ стикається як із внутрішніми, так і зовнішніми перешкодами. Найнебезпечнішими є внутрішні перешкоди, бо вони духовно обеззброюють народ, позбавляють його впевненості у справедливості відстоювання своїх національних прав. Якщо говорити про сучасну українську літературну мову, то національної традиції український народ позбувався шляхом усунення «українськості» української мови, її оригінальних рис, маркування власне українських слів як «застаріле», «розмовне», «книжне», «маловживане», а натомість поширювали російські кальки. Це більшовицько-московський винахід: втручання в лексико-граматичну матрицю. А ми ще й самі в цьому допомагаємо: особливості російської мови переносимо в українську, а мали б робити навпаки. У Києві на великих щитах читаємо: «Захищаємо Україну разом!» Прекрасні слова, але це не українська мова. Тут треба вживати дієслово у формі наказового способу: *захищаймо* (це 1-ша особа множини). А разом – це калька з російської мови «вместе», по-українському це *спільно, гуртом, вкупі, в одній лаві*.

Ось ця дієслівна форма – *захищаймо* – не просто граматична форма, конструкція, це українська історія. В Україні ніколи не було імперії, була громада, віче, козацька республіка. Ось українська пісня:

*Кріім, кріім серця,
роздуймо, браття, вогонь завзяття!*

Дуже актуальна на сьогодні пісня, це голос зсередини, голос громади. Це ж ми українці! Але, на превеликий жаль, ми втратили форму наказового способу і нині чуємо просторічні форми спонукальної дії:

*давайте розберемося
давайте поговоримо
давайте будемо коректними
давайте долучимось до проблеми
давайте по-державному працювати.*

Ці форми заповнили офіційно-ділове спілкування, радіо, телебачення. Хоч як часто кажуть *давайте*, але, на правду, ніхто нікому нічого не дає... Воно й зрозуміло, бо в цьому контексті це слово позбавлене будь-якого значення, а

отже, послуговуватися ним неправильно і безрезультатно. Натомість у російській мові *давайте почитаем, давайте пойдём* або *пошли*. На жаль, під інтерферентним впливом чуємо суржикове *пішли* частіше, ніж своєрідне, національне, українське **ходімо**. На щастя, мова зберегла цю форму у відомих привітальних формулах:

Христос народився – Славімо його або Славіте його! (але не давайте будемо його славити).

Жодного разу не натрапите на суржикову форму в Тараса Шевченка, а навпаки:

Поховайте та вставайте,

Кайдани порвіте

І вражою злою кров'ю

Волю окропіте.

Більшість дієслів української мови може виражати значення потреби виконання дії мовцем, тобто виступати у формах наказового способу. Дієслова, що означають дії або стани неживих предметів, а також процеси, не утворюють форм наказового способу: *важчати, гіркнути, вечоріти, кам'яніти, світати*. Лише в поезії за умов персоніфікації від деяких з них можна утворити форми наказового способу, наприклад:

Зеленійся, рідне поле,

українська ниво!

Підоймися, колосися.

Достигай щасливо! (І. Франко)

Отже, уживання замість нормативної форми наказового способу **давайте** – це величезна травма для української мови, адже втрачаємо форму, у якій український дух, українська історія.

Можна говорити про ще одну з багатьох національних особливостей української мови – це чергування [о], [е] з [і], щоб уникати:

папір – папіру, а треба **паперу**

захід – західу, а треба **заходу**

настрій – настрію, а треба **настрою**

водогін – водогіну, а треба **водогону**.

Найболючіше, бо й донині ми не усвідомлюємо, що таке мова для людини, що таке українство без української літературної, справжньої, а не з «динозаврами». Це ж мова не лише спілкування на рівні науковому, бізнесовому, це мова душі. І якщо ми не поставимо червоне світло асимілятивним процесам, не почнемо вивчати досконало українську мову, свою історію, не проявимо мовної стійкості, то не зможемо збудувати своєї держави. Якщо це буде для нас важливо, для нашої душі, світогляду, світобачення, причетності на рівні душі до

того народу, з яким живемо, то все буде добре, адже мовну стійкість українців сьогодні випробовують на міцність.

Література:

1. Богуш А.М. Формування мовної особистості на різних вікових етапах: монографія. Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. 272 с.
2. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Київ, 2014. 56 с.
3. Сегілей П.О. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання. Київ : Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2012. 120 с.
4. Ткаченко Орест. Проблема мовної стійкості та її джерела // Мовознавство, 1990, № 4. С. 3-10.
5. Ткаченко Орест. До проблеми мовної стійкості // Мовознавство, 1991, № 2. С. 14-18.
6. Ткаченко Орест. Українська мова і мовне життя світу. Київ : Спалах, 2009. 271 с.
7. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1854364>

2.2. Вивчення іншомовної та термінологічної лексики в курсі «Ділова українська мова» як умова формування мовної компетенції здобувачів вищої освіти

Мова – один із вирішальних чинників соціокультурного розвитку людства. Відповідно до її суспільних функцій мета її вивчення полягає у формуванні досконало розвиненої особистості, яка може комунікативно виправдано використовувати лінгвістичні засоби в спілкуванні, тобто в забезпеченні власної мовної й мовленнєвої компетенції та культури спілкування, співжиття в етносі. На думку Л. Паламар, «упровадження української мови, літератури, культури в навчальний процес вищих навчальних закладів України спонукає викладачів-філологів до пошуків нових методик викладання, нових підходів презентації лінгвістичного матеріалу, що сприяв би підвищенню загального культурного рівня студентів різних спеціальностей та їхньої грамотности» [3, с. 4].

Саме такі завдання має реалізувати курс ділової української мови, який доповнює гуманітарно-фаховий цикл дисциплін у закладах вищої освіти, поглиблює мовну компетенцію здобувачів, сприяє формуванню професійно-мовленнєвого, культуромовленнєвого та культурологічного рівнів підготовки майбутніх фахівців, кожний з яких можна окреслити певною системою знань і умінь:

- 1) **професійно-мовленнєва компетенція** має передбачати оволодіння здобувачами фахово-педагогічною термінологією, набуття умінь доцільно використовувати фахову лексику, фразеологію, послуговуватися

лексичними, граматичними та стилістичними засобами професійного мовлення;

2) **культуромовленнєва компетенція** потребує вироблення навичок мовленнєвої культури, що має на меті досконале оволодіння стандартами професійного та приватного спілкування, опанування основами риторичного мистецтва;

3) **культурологічна компетенція** окреслена відповідним інтелектуальним, культурним рівнем розвитку здобувачів: знання ними особливостей українського етикету та технологій використання його під час власної комунікації.

Такий комплексний підхід до формування мовної особистості уможливорює оволодіння здобувачами вищої освіти мови майбутньої професії, найважливішою складовою якої, як відомо, є загальнопедагогічна, психологічна, дидактична, лінгводидактична, фахова (відповідно до обраної спеціальності) та інша наукова термінологія, здебільшого іншомовного походження, засвоєння якої необхідне для формування сучасного фахівця, здатного до мовленнєвої діяльності в усіх її видах і формах. Усе це зумовлює особливо ретельне вивчення іншомовної, термінологічної лексики в курсі «Ділова українська мова», оскільки ця проблема останнім часом стає предметом наукових дискусій та публікацій [1; 2; 6].

Мовознавці звертають увагу на потужну іншомовну інтервенцію, що відчувають усі царини сучасної інтелектуальної діяльності українців і часто впливає на суттєві зміни та очевидні втрати не тільки мовного характеру, але й загальнокультурного, а часом загальнонаціонального. Здобувачі повинні усвідомити позитивні та негативні наслідки цього явища, причини з'яви запозиченої лексики в рідній мові (давні політичні, економічні, культурні зв'язки між різними народами), а також передбачати негативні наслідки такого процесу. Водночас під час вивчення дисципліни необхідно наголосити на тому, що процес запозичення цілком об'єктивний і притаманний будь-якій мові, а іншомовна лексика досить активно та продуктивно засвоюється українською мовою, ретельно пристосовується до її фонетичних, граматичних, правописних законів. Варти уваги при цьому, на нашу думку, можуть стати висновки П. Селігея: «... в науковій лексиці співіснують чуже й питоме, інтернаціональне й національне. Перший складник єднає її з міжнародними стандартами, другий виявляє її самобутність, зберігає народний характер. Доведено, що для повноцінного розвитку термінології важливо дотримання рівноваги цих двох складових, тобто враховувати як зарубіжні здобутки, так і національної традиції» [7, с. 20].

Отже, вивчення цієї складної проблеми варто почати з питань, які уможливають аналіз не лише суто мовних процесів, пов'язаних із цим явищем (причини, форми запозичень, способи їх адаптації в українській мові), але й пов'язати його з проблемами культури мовлення та спілкування, наприклад, варто запропонувати здобувачам під час практичних занять обговорення таких питань: Чи потрібні іншомовні слова у лексиконі сучасної людини? Як і чи свідчить їхнє використання про рівень освіченості та загальної культури особистості – носія мови?

Саме тому доцільним є з'ясування зі здобувачами причин запозичення взагалі в рідній мові: відсутність досконалого питомого слова для певного поняття, явища, предмета, назву для яких запозичують разом із поняттям, явищем, предметом; потребою більшої конкретизації певного предмета чи явища; бажання використовувати більш економні мовні одиниці – заміна словосполучення одним словом. Усі ці аспекти можуть бути осмислені як у лекційному курсі, так і під час самостійної роботи здобувачів (написання реферативних повідомлень, створення фахових термінологічних словників).

Крім того, на практичних заняттях з «Ділової української мови» ретельно мають бути проаналізовані наслідки запозичень, засвоєння чужомовної термінології під час виконання завдань, що мають теоретико-практичний характер:

- з'ясування лексичного значення окремих лексем (частіше термінів), їхнього походження за відповідними лексикографічними джерелами;
- добір українських відповідників до іншомовних лексем (термінів) і навпаки;
- складання словосполучень, речень з іншомовними словами (переважно термінами) та введення їх у фахово-педагогічні тексти;
- добір до питомих термінологічних словосполучень іншомовних відповідників з метою компресії речень, текстів;
- редагування речень, текстів ділового та наукового стилю зі стилістично невмотивованим використанням запозиченої лексики;
- введення іншомовної фахової лексики у рольові діалоги під час упровадження різних видів ігрових технологій.

Відомо, що термінологія та наукова лексика різних галузей, зокрема гуманітарної, містить велику кількість запозичень, які давно засвоєні українською мовою і є загальнозрозумілою. Такі слова не потребують перекладу, однак можуть бути використані у завданнях стилістичного характеру, під час з'ясування правопису слів іншомовного походження, уточнення відмінкових закінчень, інших граматичних категорій та ін. Не зайвим при цьому буде акцентувати увагу здобувачів на проблемі безпідставного надуживання запозиченою лексикою, коли

мовці не шукають рівнозначні лексеми до запозичень у рідній мові, а штучно переносять їх з однієї до іншої. Не можна не погодитися в цьому питанні з відомим мовознавцем О. Селігеєм: «Ніж розбудовувати питому термінологію ...простіше використовувати готові англійські слова ... Чи стануть ці слова окрасою нашої наукової мови – дуже сумнівно, зате, безсумнівно, що вони розхитують літературну норму і посилюють термінологічний різнобій» [7, с. 21].

Звичайно, в роботі зі здобувачами щодо оволодіння ними фаховою мовою превалює аналіз фахово-педагогічних, вузькоспеціальних термінів. На нашу думку, ще під час викладу лекційного курсу є доцільним наголосити на таких важливих ознаках термінології, як її системности та точности, унормованости та відсутности емоційно-експресивного забарвлення, прагнення до однозначности, переважно інтернаціональному характері. Крім того, бажано розглянути джерела творення термінологічної лексики: переосмислення загальноживаних слів, тобто випадки вторинної номінації (корінь, кошик, береги); запозичення з інших мов (генеалогія, меморандум, флексія); поєднання власне українських слів і компонентів іншомовного походження (українофоб, фотоплівка); поєднання запозичених складників (бібліографія, гідротехніка, макросистема); використання професійної лексики, власних і номенклатурних назв. Останнє потребує особливої уваги викладача та ретельно відібраних текстів і сформульованих завдань: вилучення з речень, фахових текстів і подальший аналіз термінологічної лексики, добір визначених груп термінів, термінологічних дублетів (власномовного та запозиченого), редагування або створення речень, текстів, насичених термінологічними одиницями фахового чи загальнонаукового, педагогічного характеру.

Крім того, суттєвий ефект в удосконаленні мовної компетенції здобувачів має вивчення паронімії в системі іншомовної лексики. Паронімія, взагалі, - одне з поширених явищ у професійній мові фахівців усіх напрямів підготовки (авторитетний – авторитарний, хронікальний – хронологічний, ліцензія – ліценція, факт – фактаж). Труднощі у вживанні паронімів пов'язані з тим, що часто їм притаманна семантична близькість, схожість за морфемним складом і спорідненість за походженням. Тому, зіставляючи паронімічні пари (чи три, чотири пароніми), слід акцентувати увагу саме на їх лексичній своєрідности, відмінности (ефективний – ефектний, афект – ефект, реакційний – реактивний, рекламація – прокламація – декламація).

Поглибити мовну ерудицію здобувачів вищої освіти в умовах європейської багатомовности допоможе залучення до лексико-стилістичної роботи паронімів з інших мов: польської, англійської, німецької, французької. Це уможливить визначити зв'язок між мовами, що вивчають студенти, а зрештою, й збагатити їм активний і пасивний словниковий запас мови.

Крім того, ефективними, на нашу думку, під час практичних занять з курсу можуть бути завдання щодо введення паронімів у словосполучення, речення, тексти; вибір більш доцільного відповідника з паронімічної пари; редагування речень, текстів щодо доцільного використання у них слів-паронімів (фахових термінів, іншомовних слів).

Таким чином, раціональна система організації вивчення в курсі ділової української мови іншомовної та термінологічної лексики сприятиме формуванню мовної компетенції здобувачів: лінгвістичної, професійно-мовленнєвої, культуромовленнєвої та культурологічної. Такий підхід до викладання освітнього компонента покращить якість підготовки майбутніх педагогів, від рівня мовленнєвої підготовки яких залежить забезпечення українськомовної освіти як важливої складової державности.

Література:

1. Зарицький М. С. Актуальні проблеми українського термінознавства: Підручник. К.: ВЦ «Видаництво «Політехніка», ТОВ «Фірма «Періодика», 2004. 128 с.
2. Кочан І. М. Українська наукова лексика: міжнародні компоненти в термінології: навч. посіб. К.: Знання, 2013. 294 с.
3. Паламар Л. М. Лінгводидактичні основи формування україномовної особистості. К., 1997. 235 с.
4. Пасинок В. Г. Теоретичні основи мовленнєвої підготовки вчителя. Монографія. Харків: МС, 2001. 280 с.
5. Пентилюк М. Професійна підготовка студентів-філологів // Дивослово. 2005. № 11. С. 21 – 24.
6. Селігей П. О. Що нам робити із запозиченнями? // Українська мова. 2007. № 3. С. 3 – 15; № 4. С. 16 – 32.
7. Селігей П. О. Питоме і чуже в термінології: гармонія чи конфлікт? // Журнал «Вісник Національної академії наук України». 2007. № 9. С. 20 – 28.

2.3. Моделювання мовленнєвих ситуацій під час роботи з навчально-науковими текстами як умова формування мовної особистості майбутнього фахівця

Викладачеві нерідко доводиться опинятися в ситуаціях, коли здобувачі вищої освіти неохоче беруть активну участь в обговоренні запропонованих для аналізу під час практичних занять проблемних завдань (питань курсу), відчуваючи мовленнєво-психологічну невпевненість, а часом навіть острах до публічного виступу перед аудиторією. Очевидно, що така ситуація негативно впливає і на якість професійно необхідних знань майбутніх учителів, зокрема, виробленню у них методичних і методологічних навичок і умінь здійснення педагогічної або

професійної взаємодії. Одним з них є вміння педагогічної комунікації на різних рівнях реалізації науково-навчальної діяльності.

Саме тому мовна освіта, яка «має забезпечити формування та розвиток комунікативної професійно орієнтованої компетенції особистості» [3, с. 9], має реалізуватися в курсі «Українська мова за професійним спрямуванням». Здійснення цього потребує освоєння нових методів, прийомів організації навчального процесу, які були б спрямовані на розвиток таких компетенцій, як мовно-мовленнєвої, комунікативно-мовленнєвої, професійно-мовленнєвої, культуромовленнєвої.

Навчити майбутніх педагогів спілкуватися (усно чи письмово), чітко та логічно висловлювати думки, аргументовано переконувати, доводити та водночас при цьому вміти вислухати, почути, зрозуміти свого співрозмовника (у професійній або приватній комунікації) – це непросте та нагальне завдання закладів вищої освіти.

Різні аспекти використання мовленнєвих ситуацій у лінгвістичній підготовці здобувачів вищої освіти є досить актуальною, про що свідчать численні розвідки таких науковців, як О. Горошкіної, С. Мясоедової, В. Пасинок, І. Савчак, Т. Симоненко, Н. Тоцької, Н. Тільняк.

Навчальну мовленнєву ситуацію розглядають як завдання, що мають на меті мотивувати активну мовленнєву діяльність здобувачів. Саме в мовленнєвій ситуації мають апробувати зразки та моделі фахового спілкування, що уможлиблює реалізацію «...завдань вищої школи – готувати фахівців нової генерації, які б досконало, ґрунтовно володіли українською літературною мовою у повсякденно-професійній, офіційно-діловій сфері» [3, с. 646].

Очевидно, що викладачі закладів вищої освіти мають практично створювати та впроваджувати нові освітні технології, стимулювати самостійну роботу здобувачів. Тим самим поступово можна створювати підґрунтя для реалізації діяльнісного підходу в самоосвіті. Здобувач, спираючись на здобуті знання та особистий досвід, обирає та планує власні дії в навчанні, що суттєво змінює стосунки «здобувач – викладач», їхні завдання, функції. Здобувач повинен стати не тільки споживачем освітніх послуг, а й особистістю, здатною до постійної самостійної діяльності. Та чи завжди готові до цього здобувачі вищої освіти?

Багаторічні спостереження за рівнем підготовки першокурсників дозволяють стверджувати, що здійснення сформульованих вище завдань залежатиме від того, наскільки «розвинені у них компоненти культури навчальної діяльності. Це підтверджує опитування здобувачів про суб'єктивні труднощі щодо навчання в університеті. З одного боку, першокурсники визначають існування відмінності між шкільною та вищою освітою, що виявляється насамперед у збільшеній частці самостійної роботи в позааудиторний час. А з

іншого, серед труднощів адаптування до змінених умов навчання більшість здобувачів називають саме ті, які зумовлені недостатнім розвитком у них раціональних прийомів здійснення розумової та пізнавальної діяльності, необхідних для успішного навчання у вищій школі.

Особливо значні труднощі пов'язані з культурою інтелектуальної діяльності першокурсників. Приблизно половина опитаних не вміють раціонально планувати та використовувати навчальний і вільний час, працювати систематично, бракує їм потягу до самоосвіти, самовиховання. Тому вчорашнім школярам в умовах вищої школи складно самостійно набувати знання з підручників, інших джерел наукової та пізнавальної інформації, особливо великого обсягу. Вони не володіють методикою роботи з навчальними текстами, зокрема науковими, навичками відповідного перетворення набутих знань в уміння аналітико-синтетичного перероблення тексту-оригіналу» [4, с. 329], а пізніше створення власних (вторинних) наукових текстів.

Вивчення професійної мови у вищій школі передбачає ознайомлення здобувачів з науковим стилем. Реалізації цього завдання може сприяти курс «Українська мова за професійним спрямуванням», метою якого є глибоке ознайомлення здобувачів вищої освіти з професійним науковим викладом думок, методикою оформлювання результатів власної наукової діяльності.

Самостійне опрацювання наукових текстів є складовою професійної діяльності будь-якого фахівця. Робота з навчально-науковими текстами підручників у закладах вищої освіти сприяє дієвому засвоєнню наукової інформації певної галузі, що є необхідними в повсякденній професійній діяльності. Крім того, постійно здобувачі вищої освіти здійснюють смисловий аналіз опрацьованої літератури, за опанованими зразками створюють власні наукові тексти.

«Навчальний текст як засіб формування мовної, мовленнєвої і соціокультурної компетенції наділений багатим дидактичним потенціалом, оскільки слугує для: 1) навчання рецепції; 2) розуміння й осмислення; 3) інтерпретації; 4) стимулювання продуктивного мовлення» [1, с. 15]. На думку Л. Златів, науково-навчальний текст «містить пізнавальну інформацію загальнонавчального та фахового характеру» [2, с. 78] монологічного наукового мовлення, що уможлиблює власну творчість здобувачів. Саме тому він може бути і засобом навчання мови, і об'єктом самостійного вивчення. Предметом нашого аналізу стали фахові навчально-наукові тексти – цілісне комунікативне висловлювання з чіткою, логічною структурою, що поєднує в собі дві складові: навчальне завдання різного спрямування та наукову інформацію. Критеріями добору таких наукових текстів стали принципи фаховості, актуальності, інформативної цінності, доступності, пізнавальності (містять нові знання з різних галузей знань),

досконалості мовного та мовленнєвого оформлення. Опрацювання таких джерел розвиває вміння сприймати текстову інформацію, виконувати змістову та мовну компресію первинного джерела та створювати різні друготвори (плани, конспекти, тези, анотовані та реферовані наукові тексти). Саме тому в роботі зі здобувачами варто звертати увагу на особливості структурно-змістової організації наукових текстів, комунікативне призначення, композиційну завершеність, типи зв'язку між їх елементами (лексичні, граматичні, логічні, стилістичні), способи подання наукової інформації, мовне оформлення.

Самостійна робота з науковими текстами потребує формування у здобувачів вищої освіти таких умінь:

- визначати тему, композицію (структуру), порушені проблеми, призначення, мету тексту-джерела;
- аналізувати змістово-композиційну структуру вихідного тексту;
- фіксувати опрацьовану інформацію та здійснювати її «згортання» різними способами збереження інформації: створення планів, конспектів, тез, анотацій;
- аналізувати, узагальнювати, систематизувати, поєднувати за потреби відібрану інформацію з різних наукових джерел (створення рефератів, написання доповідей);
- поєднувати блоки тексту-джерела зі самостійно створеними науковими текстами, уміти поєднувати у єдине змістове ціле різні текстові фрагменти, їх інтерпретувати (написання статті).

Як бачимо, навчальна проблема стає підґрунтям комунікативних завдань, які мають спонукати здобувачів до активної мовленнєвої діяльності.

Мовленнєві ситуації лінгвістичного типу під час роботи із відібраними науковими текстами допоможуть проаналізувати їх зі здобувачами, «сформувані необхідні практичні вміння щодо стилістичного використання мовних засобів усіх рівнів у зв'язному висловлюванні: **лексичного складу** різних підстилів наукового стилю (використання в них явищ синонімії, антонімії, особливостей уживання науково-фахової, науково-педагогічної, інших видів термінології, професійної лексики, іншомовних слів); **морфологічного** (варіювання відмінкових форм іменників, використання форм ступенів порівняння прикметників, прислівників, явища синонімії прикметників і прислівників, особливості функціонування окремих розрядів займенників, відмінювання числівників і їх сполучення з іменниками, особливості використання прийменникових конструкцій, сполучників); **синтаксичного** (порядок слів у реченні, способи узгодження підмета з присудком, уживання синтаксичних конструкцій ускладненої структури, особливостей будови складних речень). Крім того, аналіз наукових

текстів дають змогу здобувачам з'ясувати їхню структуру, особливості: композиційну будову, метатекстові одиниці, визначити смисловий зв'язок речень, абзаців, стандартизовані мовні одиниці.

На основі поданих завдань здобувачі вчаться знаходити у мовних явищах специфічне, спільне та відмінне, зіставляти, протиставляти їх, виявляти взаємозалежність понять, особливо під час редагування, корекції текстів. Такі завдання дають змогу здобувачам вищої освіти побачити реальне функціонування кожного мовного явища, відчутти комунікативні можливості наукового тексту...» [3, с. 359].

Створення комунікативно-мовленнєвих ситуацій для здобувачів на основі навчально-наукових текстів сприяє практичному застосуванню набутих мовних знань, що передбачає такі комунікативні вміння: різні види видозмін первинних текстів, створення на їхній основі друготворів, побудова власних наукових текстів з різних дисциплін, наукових статей з обраного фаху.

Упровадження в роботі зі здобувачами вищої освіти професійно орієнтованих мовленнєвих ситуацій під час опрацювання навчально-наукових текстів сприяють набуттю фахових умінь. Це різні види інтерактивних технологій освітньої діяльності: навчальні ігрові ситуації, застосування штучно створених фахових завдань – мікрОВикладання, виступи (промови) за визначеними науково-професійними темами. Виконання зазначених видів діяльності уможлиблює розвиток важливих для вчителя умінь, що дозволяють в перспективі побудову якісних власних висловлювань.

«Вивчення мови – це засіб виховання високої культури спілкування, цьому можуть сприяти культурологічні, пізнавальні можливості використаних навчально-наукових текстів. Доведено, що рівень мовних знань і вмінь пов'язаний з рівнем загальної культури носіїв мови. Саме тому обов'язковим чинником мовного навчання є використання культурологічного, країнознавчого підходу до добору текстового матеріалу для аналізу та виявлень під час практичних завдань. Професійній, культурологічній підготовці майбутніх педагогів сприяє робота з інформативно-пізнавальними текстами ... з історії педагогіки, психології, історії та культури України, світу, науки, обраної професії. Робота з таким текстовим матеріалом слугує формуванню національної свідомості, української ментальності, моральних переконань громадянина, що є важливим у професійному становленні майбутнього вчителя» [3, с. 360].

Очевидно, що використання комунікативних ситуацій на основі опрацювання навчально-наукових текстів допоможе викладачам не лише керувати процесом опанування навчальною інформацією обраної галузі науки, а й простежити за етапами формування якісної усної та писемної фахової комунікації здобувачами вищої освіти.

Література:

1. Баландіна Н. Ф. Навчальний текст як засіб породження нових смислів // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Випуск 58'2017. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 14 – 19.
2. Златів Л. М. Формування у студентів філологічного факультету умінь сприймати і відтворювати зміст науково-навчального тексту: дис...канд. пед. наук: 13.00.02 / Златів Леся Михайлівна. К., 2000. 202 с.
3. Лобода Т. М. Значення наукового тексту у лінгвокультурологічній та комунікативній підготовці студентів педагогічного закладу // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. Випуск 20. Кам'янець-Подільський: «Аксиома», 2009. С. 358 – 360.
4. Лобода Т. М. Моделювання комунікативних ситуацій під час роботи з навчально-науковими текстами як умова формування мовної особистості майбутнього педагога // Семантика мови і тексту: матеріали XI Міжнародної наукової конференції (Івано-Франківськ, 26 – 28 вересня 2012 р.). Івано-Франківськ, 2012. С. 329 – 331.
5. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови: навч. пос. / Г.С. Онуфрієнко. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 312 с.
6. Пасинок В. Г. Теоретичні основи мовленнєвої підготовки вчителя: монографія / В.Г. Пасинок. Харків: ІМІС, 2001. 280 с.
7. Шевчук С. В. Українська мова за професійним спрямуванням: підручник / Шевчук С.В., Клименко І.В. Київ: Алерта, 2017. С. 9, 645–662.

2.4. Формування мовно-комунікативної компетенції здобувачів вищої освіти у сфері діалогічно-дискусійного мовлення

Сучасна мовно-комунікативна підготовка в закладах вищої освіти передбачає реалізацію важливої мети – сприяти оволодінню здобувачами мови фахової галузі у різних вимірах.

Ця актуальна та важлива проблема стала об'єктом дослідження Л. Головатої, М. Криських, В. Момот, Т. Окуневич, Л. Паламар, В. Пасинок, Н. Трошиної, А. Романова, І. Черепанової, Т. Зотової, Н. Махновської. Діалогічно-дискусійні методи (підходи, технології), що змінюють освітній процес у закладах вищої освіти на співнавчання, взаємонавчання, досліджували Н. Волкова, Л. Зозуліна, О. Зарічна, О. Корж, О. Липчанко-Ковачик, Л. Прокопенко, Н. Салацька, В. Ягупов, які визначають їх високий потенціал щодо використання для формування комунікативних умінь і навичок здобувачів вищої освіти. «Водночас, викладачам постійно доводиться долати проблему неповноти та фрагментарності представлених у підручниках навчальних матеріалів, з використанням яких відбувається процес формування

комунікативної компетенції студентів у сфері полемічного спілкування», – стверджує Л. Прокопенко [5, с. 536]. Саме тому проблема виявлення методичних підходів до роботи з навчально-науковими текстами як умова формування у здобувачів умінь і навичок діалогічно-дискусійної комунікації є досить актуальною і нині. На перевагах такої інтерактивної технології наголошує Н. Волкова: «Впровадження діалогічно-дискусійних технологій трансформує навчальний процес у співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де студент і викладач рівноправні, рівнозначні суб'єкти навчання» [2, с. 26].

На нашу думку, уміння дискусійного, «аргументованого мовлення ґрунтуються на сформованих уміннях читання та опрацювання тексту:

- читати і розуміти тексти дискусійного типу, визначати і формулювати їх проблему, призначення, мету, тему;
- аналізувати текст за композиційно-змістовою структурою (початок, основна частина, висновки), уміння знайти змістові блоки;
- виявляти схему розгортання, подання інформації аргументованого тексту: теза, аргументація тези, її доведення, висновки;
- стисло фіксувати усвідомлену інформацію та вміти здійснити її «згортання» за допомоги різних способів збереження; плани, конспекти, тези, анотування;
- вміти знаходити у тексті головну, додаткову, побіжну, а також надлишкову інформацію, виокремлювати її та відокремлювати одну від іншої;
- здійснювати аналіз, потрібні узагальнення, систематизацію та поєднання осмисленої інформації з різних джерел (реферування, доповідь);
- вводити блоки вихідного тексту до самостійно створеного наукового тексту та об'єднувати в єдине змістове ціле розрізнені елементи у них (повідомлення, стаття, наукова робота)» [4, с. 217].

Саме на такій основі здобувачі набуватимуть умінь здійснювати за відібраними фаховими текстами різних видів навчального діалогу, що дозволяє їм здобути таку важливу для них здатність дискусійного мовлення, при цьому ефективно використовувати різні стратегії здійснення бесіди: уважно слухати, сприймати текст, за потреби спростовувати чи підтверджувати виявлені факти, дібравши необхідні аргументи, формулювати запитання та за потреби продукувати розгорнуті відповіді в діалозі, висловлювати власну позицію щодо сприйнятої інформації з використанням за потреби її мовного матеріалу, створювати самостійні висловлювання з аргументацією основних положень за обраною чи запропонованою викладачем темою, узагальнювати, підсумовувати навчальну дискусію.

«Аналіз завершених за змістом аргументованих текстів (особливої форми міркування) уможлиблює ознайомлення здобувачів із мовленнєвою практикою, з прийомами переконувального мовлення. На нашу думку, доцільними можуть бути як завдання до мовчазного (ознайомлювального) читання тексту, так і розраховані на створення та продукування власних висловлювань» [4, с. 218] різного характеру та форм взаємодії здобувачів вищої освіти.

Завдання першого типу (домовленнєві) мають на меті сприймання й аналіз різних навчально-наукових текстів і не передбачають говоріння:

- Прочитайте запропонований текст і визначте його стиль, тип мовлення. Знайдіть у тексті речення, що подають головну його думку.
- Прочитайте текст і сформульовані в ньому тези, зіставте їх. Чи відповідають зазначені тези змістові прочитаного тексту?
- *Робота у творчих групах*: прочитати тексти, запропоновані для вашої групи, зіставте їх (подають одну наукову проблему), оцініть з аргументацією доцільність подання у них інформації та переконливість доказів, фактів кожного аналізованого тексту.
- *Робота у творчих парах*: прочитайте запропонований текст, доберіть систему запитань за ним для проведення бесіди (дискусії).

Мовленнєві завдання другого типу мають на меті розвиток навичок активного слухання та аргументованого мовлення, що є важливими чинниками для формування дискусійної компетенції. Здобувачам під час аналізу тексту пропонується повторити висловлену думку одногрупниками, перефразувати чи інтерпретувати їхні висловлення, підготувати різні питання для уточнення, розгорнутої відповіді:

- Прочитайте поданий текст і сформулюйте власну оцінку достовірності поданої у ньому інформації.
- *Робота в парах*: здобувачеві запропоновано відповісти на запитання за текстом, а іншому – перефразувати відповідь, вставивши цитати співрозмовника у власне висловлення.

Мовленнєві завдання третього типу передбачають достатньо високий рівень комунікативної компетенції здобувачів, удосконалення умінь аргументовано-дискусійного мовлення, що може відбуватися у роботі з різними текстовими масивами та у різних формах спланованої дискусії: обговорення певної проблеми, диспут, дискусія, полеміка, дебати.

Ми поділяємо думку Л. Прокопенко, що «технологія проведення дискусії на заняттях з практики мовлення передбачає її трьохетапну структуру: перед дискусії, власне дискусії і висновків» [5, с. 539]. Важливим етапом перебігу дискусії є вступна частина, яка має спонукати до активного обговорення певної

проблеми. Саме на початку обговорення доцільно скористатися навчально-науковим текстом з визначеного суперечливого питання, що допоможе здобувачам якісніше ознайомитися та з'ясувати дискусійну проблему та сформулювати власну позицію щодо неї. Ефективним підходом може бути робота здобувачів із текстом, у якому подаються альтернативні варіанти вирішення обраного питання, що спонукатиме їх до уміння здійснювати порівняння, зіставлення, узагальнення, висновки.

Прикладом такої комплексної роботи з формування навичок дискусійного спілкування у курсі «Українська мова за професійним спрямуванням» можуть слугувати підходи, використані під час вивчення навчальної теми «Державна мова – мова професійного спілкування». Опрацювання цієї теми передбачає роботу з навчально-науковим текстом – статтею О. Ткачука «Проблема походження української мови» [3, с. 5–6]. Під час переддискусійного етапу визначено такі завдання:

Завдання до мовчазного читання тексту:

1) за змістом і структурою

- До якого стилю і типу мовлення належить цей текст?
- Визначте у тексті зачин, основну частину, кінцівку.
- Яка головна думка тексту? У яких реченнях вона виявляється?

2) конструктивні

- Складіть простий план.
- Стисло перекажіть основну частину тексту.

На дискусійному етапі доцільним може бути таке ***творчо-дискусійне*** завдання:

- Спростуйте або обґрунтуйте думку автора про те, що проблема походження української мови в усі часи розглядалася з ідеологічної точки зору. Чи всі згодні з цією тезою?

Іншим прикладом може слугувати опрацювання навчальної теми «Основи культури української мови» за навчально-науковим текстом з видання С. К. Богдана «Мовний етикет українців: традиції і сучасність». Київ : Рідна мова, 1998. С. 30–31 [3, с. 14–15]. На першому етапі роботи було визначено такі завдання:

Завдання до мовчазного читання тексту

2) Завдання за змістом і структурою тексту

- До якого стилю і типу мовлення належить цей текст?
- Яка головна думка тексту? Доберіть відповідний заголовок до нього.
- Вкажіть у тексті зачин, основну частину, кінцівку.

3) Конструктивні завдання до тексту

- Складіть тезовий план.
- Доберіть синоніми до підкреслених слів іншомовного походження.

Під час дискусійного етапу здобувачам було запропоновано такі творчо-дискусійні питання:

- Дайте усну характеристику мовному етикету українців, використовуючи такі слова та словосполучення: доброзичливість, шанобливе ставлення до співрозмовника, почуття власної гідності, ввічливі етикетні формули, численні зменшувально-пестливі звернення.

- Чи всі українці знають і володіють етикетними правилами спілкування? Доберіть аргументи, які б довели чи обґрунтували це твердження.

- Чому подекуди мовці виявляють антиетикетну комунікацію? Визначте причини цього явища.

Таким чином, практичний досвід засвідчує, що чинниками забезпечення активності здобувачів під час проведення дискусії можна вважати:

- запропоноване здобувачам дискусійне питання для обговорення;
- вдало підібраний за обраною проблемою навчально-науковий текст дискусійного змісту;
- логічна система запропонованих для обговорення запитань різного типу: проблемних, спрямувальних, інформаційних, провокаційних, навідних і проблемно-дискусійних завдань.

Зазначені підходи в роботі викладача сприятимуть ґрунтовному обговоренню проблемного питання та активному залученню здобувачів до дискусії. Очевидними є переваги такої форми організації навчального процесу, яка, на думку Н. Волкової «формує в студентів уміння стисло й точно викладати свої думки під час виступів, активно відстоювати свої погляди, аргументовано заперечувати, спростовувати хибну позицію опонента, а також забезпечує творче співробітництво; розвиває почуття гідності, відповідальності за власні дії й думки» [2, с. 40], а відтак цілеспрямовано генерує у здобувачів вищої освіти професійно зорієнтовану комунікативну компетенцію.

Література:

1. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. К.: Рідна мова, 1998. С. 30-31.
2. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навчально-методичний посібник / Н. П. Волкова. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. С. 26 – 61.
3. Лобода Т. М. Українська мова за професійним спрямуванням: Практикум: Навчально-методичний посібник. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. С. 5 – 6.
4. Лобода Т. М. Формування комунікативної компетенції студентів педагогічного закладу у сфері дискусійного спілкування // Наукові записки. Серія «Філологічна». Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. Вип. 40. С. 216 – 220.
5. Прокопенко Л. І. Формування аргументованого мовлення студентів-гуманітаріїв у сфері дискусійного спілкування українською як іноземною // Наукові праці Кам'янець-

2.5. Мовнокомунікативна конфліктограма фахівця

Конфліктні комунікативні ситуації – поширений елемент встановлення ділових контактів в особистісному, професійному, інституційному, масмедійному спілкуванні. Основою виникнення конфліктів під час обміну інформацією здебільшого є розбіжності поглядів, інтересів, знань, думок, норм, оцінок, а також несумісність матеріальних та інших ресурсів.

Проблема виникнення агресії в комунікативних конфліктних ситуаціях, яку тривалий час досліджували в багатьох сферах наукових знань, і на сьогодні є доволі актуальною. Вивчення різних виявів мовної агресії комунікантів дає можливість розробити комплекс практичних рекомендації щодо протидії агресії і подолання її наслідків.

Суб'єктивне тлумачення причин і наслідків виникнення конфліктів визначає особистісне усвідомлення суті і ступеня впливу цього суспільного (соціального) явища на людину, а саме: розкриття (викриття) прихованого негативізму з боку ініціатора конфлікту і подальше його розпалювання чи нівелювання іншою стороною.

Мовний конфлікт – комунікативний контакт, встановлений між двома і більше комунікантами. Під час комунікативного контакту учасники послуговуються різноманітними тактиками й стратегіями. Однією з форм реалізації конфронтаційної стратегії є вербальна агресія, якою послуговуються через відсутність у комунікантів бажання конструктивно вирішити комунікативний конфлікт.

Агресивна вербальна поведінка – розповсюджене явище деструктивного характеру, яке викликає агресію у відповідь, посилення конфлікту, що є вагомою загрозою встановленню ділових контактів заради ефективного спілкування і подальшої співпраці.

Мовні (вербальні) конфлікти в різних сферах суспільного життя виражаються через дискурсивно-лінгвістичні засоби. Мотивом і предметом вербального конфлікту можуть бути абсолютно різні чинники: політичні, релігійні, ідеологічні, наукові переконання, а також сама мова.

Вербальна агресія – вживання словесних прийомів, що заперечують інституційні та ситуаційні норми спілкування і мають на меті заподіяти шкоду позиції у комунікуванні й самооцінці іншої особи. Комунікативна агресія являє собою значну перешкоду на шляху до встановлення ефективного спілкування.

Це призводить до непорозумінь між сторонами, ускладнює повноцінний процес обміну інформацією, процес взаємодії у вирішенні окремих питань.

Мовленнєва агресія передбачає використання мовленнєвих засобів, які принижують, ображають, звинувачують людину, а саме: негативні відгуки, критичні зауваження; висловлення небажаних емоцій – невдоволення іншими в формі вульгарних реплік, думок і бажань агресивного змісту, обвинувачень, докорів, погроз тощо.

Причини, умови та форми вирішення конфліктів є предметом вивчення різних наукових дисциплін, зокрема мовознавства, риторики, соціолінгвістики, історії, політології, етнології, соціології та психології. Найактуальнішими є питання лінгвістичного характеру пов'язані зі специфікою використання фраз і висловлень, які є інструментом прояву конфлікту в мові, проблеми вивчення комунікативних жанрів і медіа, в яких поширені мовні конфлікти і суперечки, а також дослідження і використання вербальних практик протидії конфліктам.

Сьогочасне суспільство звикло до публічних дискусій, суперечок, обговорень, полемік тощо. Сутність людського буття – неосяжна таїна суцільних випробувань. У повсякденному і повсякчасному біоритмі спілкування кожен намагається реалізувати себе з метою комфортного співіснування, але це вдається не кожному. Важливо робити правильні висновки і докладати максимум зусиль до розв'язання проблемних ситуацій, які призвели чи можуть призвести у майбутньому до виникнення конфліктів, намагатися надалі уникати їх повторення. Не варто зловживати конфліктами і шукати в них вирішення особистих проблем або задоволення власних переконань. Тривале і часте конфлікткування ніколи не буде мати позитивних наслідків.

Основними формами вербальної агресії на лексичному і стилістичному рівнях є:

- нецензурна лексика, словесна образа;
- сарказм, глузування, кепкування;
- критичні зауваження;
- расові епітети;
- погрози, звинувачення, ультиматуми.

Індикатори агресії можна виявити не лише на лексичному й стилістичному рівнях, а й на граматичному.

Вербальна агресія виявляється через образливі, дискримінаційні коментарі, мовні маніпуляції, вульгарну лексику, дієслова з негативним семантичним значенням у наказовій формі, (образливі) вокативи та неологізми, псевдоаргументацію тощо. У жорстких дискусіях, відкритих конфліктах і суперечках, які виникають в професійних колах між людьми, мову використовують, як зброю. Типові конфліктні ситуації супроводжуються

сталими мовними зворотами, фразами і звертаннями, що виражають агресію співрозмовників один до одного у різних комунікативних ситуаціях:

- осудливе звертання: «Ти/Ви!...» (займенники 2-ої особи ти/ви та віддієслівні форми 2-ої особи однини і множини; надання переваги у використанні займенника «ти», з метою підкреслення зневажливого ставлення до співрозмовника);
- моральне примушення: «Ви повинні...»;
- звинувачувальне припущення: «Якби Ви не були такими...»;
- зневажливе твердження: «Кого хвилює, що Ви думаєте!»;
- негативне ставлення: «Ви нічого не розумієте»;
- вимогливе прохання: «Я наполягаю, щоб ви (Ви)...»;
- погрозливе попередження: «Якщо Ви цього не зробите...тоді...»;
- вороже заперечення: «Ви абсолютно неправі»;
- одностороннє тлумачення: «Правда в тому, що...»;
- зверхнє порівняння: «Я набагато...ніж Ви ...»;
- принизливе припущення: «Ви справді не розумієте, чи не так?»;
- фатальна констатація: «Вона/він ніколи не зміниться» (особові займенники він/вона відносно особи як учасника інтеракції або як присутнього під час розмови);
- беззаперечна зухвалість: «...бо я так вирішив/вважаю/думаю... ».

Знання основних маркерів вербальної агресії, а також факторів, які впливають на комунікантів під час виникнення конфліктної ситуації, дає змогу обрати дієві методи протидії мовному конфлікту.

Вербальна агресія як негативний засіб комунікації має свої передумови і різні форми вираження. Це така мовленнєва поведінка, «що передбачає одновекторну комунікацію, без урахування мовленнєвої діяльності інших комунікаторів, проте скеровану на приниження співрозмовників в агресивній формі» [4, с. 75]. Спілкування на підвищених тонах, звинувачення один одного та приниження в очах інших – усе це вербальна агресія. Проте існує безліч способів зупинити таку агресію. Найбільш дієві з них такі:

- уникайте проявів словесної агресії («*Ми не збираємось сперечатись з Вами доти, доки у нас обох не з'явиться можливість висловитись, уникаючи образ...*»);
- будьте ввічливими, дозвольте співбесіднику повноцінно висловити свої думки, викласти позицію, говоріть спокійно, виважено, стримано, висловіть співчуття або слова підтримки («*Ми розуміємо причину Вашого хвилювання. За таких умов ми б також нервували...*»);
- з'ясуйте причину виникнення суперечки: переконайтесь, з чим Ви не погоджуєтесь, яке питання або тема стали об'єктом конфліктної ситуації,

- не переходьте з однієї теми суперечки на іншу (*«Суперечка виникла через непорозуміння між нами, а не за вини присутніх...»*);
- не накидайтесь на партнера з комунікації: зосередьтесь на проблемі, а не на особистості (*«Ми не наголошуємо на тому, що Ви фінансово неспроможні, а лише нагадуємо про сплату коштів за надані нами послуги...»*);
  - уважно ставтесь до ситуацій, які можуть спричинити агресію (відмова співбесідника від конструктивного, мирного діалогу, замовчування образ і т. ін.);
  - намагайтесь вчасно зупинити суперечку (*«Якщо Ви не припините говорити в такому тоні, розмову буде завершено...»*, *«Заспокойтесь, будь ласка, продовжимо нашу розмову пізніше...»*, *«Не нервуйте, ми спробуємо якомога швидше вирішити питання...»*).

Вербальна агресія – компенсація дефіциту мовних навичок, необхідних для вирішення суперечок і спорів. «На мовному рівні вербальна агресія виявляється в опозиційній мовленнєвій поведінці, використанні емоційно забарвленої, переважно негативної оцінної лексики та відповідних конфліктних ситуацій» [4, с. 74].

Конфлікт у спілкуванні являє собою мовну сутичку з ознаками різкої агресії, вираженої через мовні засоби, які використовує комунікант. Перебуваючи у конфлікті з самим собою, з іншою людиною чи групою осіб, у конфлікті з суспільством і його правилами, потрібно самостійно обирати шляхи розв'язання різноманітних за своїм характером проблемних ситуацій. Здатність індивідуума реалізовувати комунікативні навички і здібності у складних емоційних і психологічних життєвих ситуаціях впливає на стабільність і рівновагу суспільної свідомості.

Мовнокомунікативна суперечка – «...ситуація спілкування, у якій співрозмовники виконують різні, переважно протискеровані комунікативні завдання, не налаштовані на успішність взаємодії, свідомо порушують максими спілкування, результатом чого є відсутність згоди або припинення комунікативної взаємодії» [4, с. 72–73]. Мовленнева агресія може дискримінувати, дискредитувати або інсинувати.

Іноді неможливо уникнути конфлікту або вирішити його самотужки. Лише психічна рівновага, здатність критично мислити, впевненість у своїх діях та вчинках дозволяє вчасно відчувати загрозу конфлікту. Перебуваючи у конфліктному комунікативному середовищі людина може тривалий час не знати, на що вона здатна. Приховані риси характеру, нетипова (неадекватна) поведінка, атипова реакція, неконтрольованість емоцій, погіршення психічної рівноваги – усе це та багато іншого може потрапити назовні і стати передумовою подальших

змін у житті людини та суттєво вплинути на її психоемоційний стан. Провокатор конфлікту, безумовно, на відміну від «жертви», отримує від цього моральне задоволення.

Різні фази мовного конфлікту, методи уникнення конфліктних ситуацій, вирішення і подолання їхніх наслідків розкривають сутність людини, визначають рівень її комунікації і соціалізації. Ініціація конфлікту може бути обдуманною (провокативною), випадковою (ситуативною) і несвідомою дією. Іноді людина може і не підозрювати, що певні її вчинки призведуть до виникнення конфлікту й конфліктної ситуації.

Неконфліктність – це унікальна властивість, але мало хто нею володіє. Слабка людина не здатна протидіяти конфліктам, а сильна – може поринути у них з головою і захлинутися у повені негативних емоцій, прискіпливих домагань і невинуватих амбіцій. Конфлікти можуть з’являтися в різні періоди життя людини, мати відмінні причини і передумови виникнення. Але вони ніколи не залишаються поза увагою, натомість назавжди оселяються у спогадах людини, у її пам’яті.

Мовнокомунікативна конфліктограма – це техніка, що дозволяє провести аналіз виникнення вербального конфлікту з огляду на позицію комунікантів-учасників. З метою попередження конфлікту кожен учасник комунікативного процесу повинен вміти скласти конфліктограму (схему або таблицю для проведення розгорнутого і компактного аналізу конфлікту). Це дає можливість визначити ряд характеристик вербального конфлікту та продумати алгоритм уникнення суперечки. Типовим зразком конфліктограми може бути аналіз таких характеристик конфлікту [5, с. 204]:

№ з/п	Характеристики вербального конфлікту	Позиція комуніканта №1	Позиція комуніканта №2 (опонента)
1.	Проблема (наявна/прихована)		
2.	Мета		
3.	Перешкоди (зовнішні/внутрішні)		
4.	Побоювання (реальні/уявні)		
5.	Сильні сторони (суб’єктивні/об’єктивні)		
6.	Можливість підтримки		
7.	Відсутня інформація (інформація, якої бракує)		
8.	Яку особистісну потребу задовольняють		
9.	Емоції		
10.	Спільне для учасників конфлікту		

«Конфліктограма розширить ваше бачення проблеми. Її використовують під час планування складних стратегій. Конфліктограма дасть можливість встановити істинні недоліки партнерів, що приховуються за вербальними вимогами. Вона допоможе вам побачити конфлікт під іншим кутом... Це сприятиме отриманню нової інформації та новому розумінню іноді прихованих причин конфлікту» [3].

Моделювання конфліктної ситуації – ще один дієвий прийом, який допоможе впевнено себе почувати і виходити з конфлікту (діалог опонентів; рольова гра – імітація діяльності в різних комунікативних ситуаціях; структуровані графічні моделі конфліктної ситуації; дискусія; мозковий штурм; моделювання ситуації, колективне обговорення).

Вербальний конфлікт для комунікатора-професіонала – це порушення правил ділового спілкування: невміння чітко висловлювати свої думки і слухати інших, сприймати критику, реагувати на зауваження, тримати дистанцію тощо.

Для деяких людей конфлікт – це стиль життя, хтось вміє уникати конфліктів, а когось вони переслідують на кожному кроці. Частота виникнення конфліктів залежить від багатьох чинників: характер, темперамент, вдача, вікові особливості, рівень освіти, освіченість, психічний стан, фізичний і фізіологічний розвиток, статки, соціальне становище, наявність чи відсутність близьких та родичів тощо. Цей перелік можна продовжувати, але фактори появи конфліктів не завжди залежать від самої людини і її життя.

Не всі конфлікти мають виключно негативні наслідки. Адже доволі часто їх виникнення і розв’язання допомагає у пошуку істинних знань. Існує безліч інших можливостей і методів саморозкриття, самовираження і самореалізації. На жаль, «справжнє обличчя» деяких людей дійсно можна побачити у складних буденних обставинах, зокрема – конфліктах.

У будь-яких життєвих ситуаціях людина повинна залишатися людиною і жоден конфлікт не може перетворювати її на бездумну агресивно налаштовану істоту, яка перестає усвідомлювати своє головне призначення у цьому складному світі – бути собою.

Сварки, сутички, скандали, непорозуміння, образи – усе це наслідки конфліктів. Деякі люди розкриваються в конфлікті. Узагалі саме слово «конфлікт» викликає у багатьох неприємні асоціації. Дійсно, конфлікт – це незгода, недомовленість, непорозуміння, розбіжність. В умовах конфлікту людина змушена захищатись, відстоювати свою думку, доводити правоту. Чим більше питань постає, тим частіше виникає відчуття того, що конфлікт не народжується просто так.

Проблемне питання розкриття людини в конфлікті має філософське підґрунтя. Розумна людина розкриває у конфлікті свої здібності стратега,

психолога, вона завжди знаходиться на крок попереду і докладає максимум зусиль для уникнення конфлікту, а недосвідчена – впертість, необачність, злість, які тільки розпалюють конфлікт.

Не кожен може відразу зорієнтуватись, знайти потрібні аргументи, підібрати вдалі слова, продемонструвати здібності стратега, оратора, опонента тощо. Таким чином людина опиняється у незручній ситуації, почуває себе переможеною, пригніченою, емоційно і психічно розчавленою, що аж ніяк не буде мати позитивних наслідків, а навпаки, негативно позначиться на її статусі, авторитеті і подальших стосунках з іншими.

На наше глибоке переконання, людина може розкритись у конфлікті, але лише тільки тоді, коли зможе його приборкати, звести нанівець. Збереження комфортного середовища спілкування і співіснування між людьми – справжнє мистецтво комунікування. В усьому світі люди намагаються вирішувати конфліктні ситуації дипломатичним шляхом, шляхом перемовин, домовленостей, поступів.

Отже, сучасний фахівець має бути багатогранною, талановитою, освіченою особистістю, дбати про себе і своє оточення, про суспільний порядок і добробут, розкривати і реалізовувати свої здібності у гармонії з іншими людьми і суспільством, адже саме такі стосунки, на нашу думку, є запорукою професійного успіху та комфорту.

Література:

1. Білоконенко Л.А. Мовний конфлікт і комунікативна норма: лінгвокультурологічний аспект. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. 2014. Вип. 130. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/0564/1825/1/>
2. Гальона, Н.П., Дудко І.В. Основи мовознавчої творчості в МАН: мовнокомунікативна компетенція. Академічне дослідження. Наукові фахові знання : навч.-метод. посіб. Київ, 2019. 313 с.
3. Дидактичне забезпечення самостійної роботи здобувачів. URL: <https://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/>
4. Завальська Л. Комунікативний конфлікт у політичному дискурсі. *Лінгвостилістичні студії*. 2017. Вип. 6. URL: <https://lingvostud.vnu.edu.ua/index.php/lingvostud/article/view/153/127>
5. Психологія та педагогіка : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / Музичко Л.В., А.В. Корват та ін. ; за ред. Л.В. Музичко. Київ : КНЕУ, 2008. 304 с.
6. Чайка Л.В. Вербальний конфлікт: результати та перспективи досліджень. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. 2009. № 3. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/9934>.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРАКТИЦІ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

3.1. Система професійної підготовки здобувачів в умовах спланованої самостійної роботи з науково-навчальними текстами

Розуміння необхідності підготовки майбутнього професіонала як кваліфікованого комуніканта вимагає від викладачів закладів вищої освіти постійної уваги до роботи з текстосприймання та текстотворення, що проаналізовано у працях М. Пентилюк, В. Мельничайка, Ф. Бацевича, Л. Безуглої, Є. Бондаренко, А. Загнітка, Л. Златів та ін. Проте аналіз і дослідження технологій формування мовленнєвої наукової компетенції здобувачів вищої освіти щодо роботи з текстами під час проведення різних типів навчальних занять залишається актуальною донині.

Дослідження багатьох учених, власна викладацько-практична діяльність зі здобувачами дозволяють констатувати: рівень їхніх умінь і навичок щодо опрацювання науково-навчальних текстів досить невисокий. «Питання про те, як орієнтується студент у інформаційному просторі, чи уміє обрати і засвоїти необхідні наукові відомості, наскільки адекватно сприймає та інтерпретує смислову інформацію, що міститься в текстах усного і писемного мовлення, яке місце відводить кожному конкретному тексту у загальній системі своїх знань і умінь про навколишній світ, чи увійдуть набуті знання в картину світу, сформовану у свідомості індивіда, посівши в ній відповідне місце, чи так і залишаться уривками розрізнених відомостей, «схоплених» на різних етапах навчання, досі залишається актуальним і невирішеним», – вважає Л. Златів [1, с. 198–199].

Важливою складовою освітньої діяльності у вищій школі є лекція, значення якої по-різному трактують педагоги та лінгводидакти (О. Аксьонова, С. Вадзюк, В. Нагорний, С. Єрмаков, Н. Мачинська, Р. Семенишева, С. Стельмах). Одні наголошують на її перевагах у тому, що ця форма навчання дає змогу стисло та сконцентровано подати наукову інформацію, сучасні аспекти її трактування, акцентувати увагу здобувачів на проблемних питаннях освітнього компонента, орієнтуючи тим самим їх на самостійну роботу, що формує систему знань, умінь, пов'язаних із засвоєнням наукової інформації: слухати, сприймати, усвідомлювати почуте, аналізувати, синтезувати, порівнювати, зіставляти навчальний матеріал, визначати головне тощо. Інші стверджують, що лекція

сприяє розвитку переважно репродуктивного мислення, не передбачає повне засвоєння здобувачами вищої освіти навчальної інформації обраного фаху.

«Саме тому, на нашу думку, недоцільним є цілісне, повне подання теоретичного матеріалу лекційного заняття, оскільки не вся інформація однаково важлива для розкриття певної навчальної теми. Саме такий підхід до відбору матеріалу лекційного курсу має активізувати здобувачів, спрямовуючи їхню увагу на наступну поглиблену самостійну роботу, оскільки, з одного боку, з'являється резерв часу для ґрунтовного та аргументованого викладення найбільш важливого теоретичного матеріалу курсу; з іншого – спеціальна орієнтація здобувачів на частковість її подання створює додаткові стимули до цілеспрямованого та систематичного самостійного навчання. Самостійна робота повинна виконуватися на трьох етапах: під час підготовки до лекції, під час і після її проведення. Самостійна навчальна діяльність здобувачів вищої освіти передбачає підготовку їх до сприймання нових знань, активізацію їхнього мислення. Це пов'язане з великою підготовчою роботою викладача, який ще до початку лекції (чи на її початку) повинен ознайомити слухачів з докладним планом їхньої роботи й самого викладача: планом подання навчальної теми, рекомендованою літературою, переліком основних визначень або понять, запитаннями для самоконтролю, вказівками до самостійної роботи як під час лекції, так і після неї. Рекомендована література має всебічно та повно висвітлювати тему, враховувати кількість часу на її опрацювання, містити найновіші інформаційні джерела, а особливо якщо викладач обирає одну з інноваційних технологій проведення лекції: лекція-бесіда, лекція-диспут, проблемна лекція, лекція-вікторина, лекція з використанням «мозкового штурму» та ін. [2, с. 139-140].

Робота з текстом будь-якого друкованого видання, зокрема підручника, під час лекції є дієвим чинником планування та здійснення самостійної роботи здобувачів. Викладач може при цьому спонукати слухачів до попереднього перегляду, аналізу відповідного тексту навчальної теми, порівняння його з планом лекції, запропонованим викладачем, виявлення спільного та відмінного в цих текстах. Доцільним прийомом є порівняння кількох друкованих джерел різних авторів з навчальної теми, визначення часом протилежних поглядів науковців, дослідників, практиків на обрану проблему, способів подання в них теоретичних положень, узагальнень, оцінювання наведених прикладів, зразків у них. Подібна робота здобувачів вищої освіти потребує наявності у них знань швидкого чи побіжного перегляду текстової інформації, володіння навичками різних видів читання для виявлення головного в тексті, пошуку та виділення його, найважливіших фактів, положень. У роботі з навчальним підручником здобувачі повинні вміти оперативно орієнтуватися в його змісті, структурі,

науковому апараті, якісно ознайомлюватися з текстовою інформацією. Крім того, застосування викладачем підручника як важливого джерела набуття наукових знань уможливорює скорочення кількості записів навчальної лекційної інформації здобувачами.

«Відомо, що конспект лекції як форма відтворення наукової інформації сприяє формуванню багатьох комунікативних умінь і навичок, оскільки під час запису студенти виділяють головне в науковому повідомленні викладача, перефразовують його думки, вчаться послідовно конспектувати та логічно поєднувати окремі частини, тобто створюють вторинний науковий текст. Слухачі повинні бути обізнані з системою вимог до самостійної роботи з конспектування теоретичного матеріалу, дотримання яких допомогло б їм раціональніше організувати цю роботу. Ця система, на нашу думку, повинна відповідати таким вимогам:

- конспект лекції не має бути суцільним: необхідно відтворювати навчальну інформацію структурно, поділяючи вторинний текст на частини та даючи їм заголовки, підзаголовки, залишати поля, інтервали між рядками та словами для внесення додаткової інформації, подальшого виписування цитат, теоретичних відомостей з підручника, інших рекомендованих наукових видань, джерел інформації;

- бажано застосовувати під час конспектування відповідні умовні скорочення, використовуючи для цього різні способи: схеми, моделі, позначення для стислого передавання первинної наукової інформації;

- під час конспектування лекції необхідно слідкувати за грамотністю, стилем мовлення, коректним скороченням слів, термінів» [2, с. 140–141].

Зазначені вище підходи відтворення навчальної інформації сприяють якісному засвоєнню здобувачами матеріалу лекції, бо має на меті не лише письмову фіксацію теоретичного матеріалу, а й глибокого осмислення почутого: сприймання, аналіз, відтворення, використання різних способів оформлення тексту лекції, його систематизація.

Важливим при цьому, на нашу думку, є поетапне оволодіння прийомами конспектування лекційної інформації. У закладах вищої освіти виробляються ці навички, які за постійного та систематичного моніторингу викладачами можуть стати сформованими вміннями. Набуваються вони і в курсі «Українська мова за професійним спрямуванням»: цей освітній компонент вивчається здобувачами першого курсу, що переважно не володіють навичками конспектування.

Саме тому вважаємо за доцільне на початкових лекціях з курсу постійно керувати процесом конспектування першокурсниками. Цьому можуть сприяти такі дієві прийоми: уповільнений, а часом повільний темп подання наукової інформації, наголошення на основних положеннях лекційного матеріалу,

повторення найважливішого навчального матеріалу. Для якіснішої фіксації лекції варто ознайомити здобувачів з такими способами її відтворення: позначати на полях найважливіші відомости цифрою 1 чи з підкресленням їх; інформацію практичного значення, – 2; цікавої, але недостатньо зрозумілої (поверхово сприйнятої) – 3; несуттєвої – 4. Така графічна фіксація допоможе якісно організувати здобувачам самостійне доопрацювання тексту сприйнятої лекції. У подальшому бажано поступово змінювати темп подання лекційного матеріалу, зменшувати багаторазові повторення викладачем інформації та, зрештою, звільнити здобувачів від конспектування лекції повністю та спонукати їх до фіксації інформації за допомоги розгорнутих планів, тез або змістових моделей. Очевидно, різні способи та прийоми розрізнення лекційної інформації за рівнем пізнавальної цінності, наукової вагомості може стати умовою для творчого сприймання та якісного засвоєння навчального матеріалу освітнього компонента, тим самим використовуючи стимулювальний вплив його часткового подання для активізації пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти. Введення до лекційного курсу елементів, що найбільш важливі для орієнтування в навчальному матеріалі, дає змогу викладачеві залишити частину інформації для самостійного опрацювання, тобто активізує увагу здобувачів на необхідності здійснення самостійної діяльності. Саме за такого підходу з'являється можливість повного подання найважливішої інформації курсу та вагомі чинники до систематичного самостійного опрацювання навчального матеріалу. Практикою доведено, що самостійна діяльність здобувачів з доопрацювання конспекту прослуханої лекції є важливою умовою для якісного засвоєння її матеріалу. Визначаючи навчальну інформацію для майбутнього самоопрацювання слухачами, необхідно враховувати такі умови: реальні знання здобувачів, складність навчальної теми, забезпечення та наявності необхідних навчальних джерел, наявний фактичний час, визначений для самостійної діяльності, реальні вміння та навички здобувачів з опрацювання науково-навчальних видань.

Практичний досвід доводить, що дієвою формою навчання прийомів конспектування може бути консультування здобувачів (колективне, групове, індивідуальне), періодична демонстрація зразкового оформлення конспектів у групах як взірців для наслідування. Крім того, викладач може практикувати таку систему способів контролю:

- систематична перевірка повноти та досконалості оформлення конспектів;
- заслуховування коротких наукових повідомлень за опрацьованою навчальною інформацією;

- короткотривалі письмові роботи чи тестування за самостійно опрацьованим матеріалом дисципліни;
- фронтальні бесіди за опрацьованим самостійно лекційним матеріалом, під час якого здобувачі можуть виявити власне бачення проблемних питань.

«Формування комунікативної компетенції з текстосприймання та текстотворення має відбуватися і під час практичних занять, і в самостійній діяльності здобувачів (самостійній підготовці до практичних занять) у курсі «Українська мова за професійним спрямуванням». Робота з навчальним текстом, який разом із лекціями є основним джерелом науково-професійної інформації, дозволяє самостійно здобувати, систематизувати й узагальнити знання та вдосконалювати навички з різних видів читання (суцільного, оглядового, пошукового, реферативного), зі змістового аналізу опрацьованих джерел, інтерпретації та продукування на цій основі власних наукових текстів, різних за формою та жанром» [2, с. 142].

Очевидно, що професійні науково-навчальні тексти інтегрують у собі кілька важливих складових: наукову інформацію та навчальне завдання. Важливими чинниками для подібних текстів можуть бути принципи науково-інформаційного насичення, професійної спрямованості, доступності для опрацювання, досконалого мовного та мовленнєвого оформлення. Постійне опрацювання таких науково-навчальних текстів розвиває якісні уміння поповнювати інформацію, здійснювати компресію тексту-джерела, створювати власні різні за жанром вторинні тексти.

Цілком слушною є думка Г. Онуфрієнко про те, що «...набуття фахових знань неможливе без належного засвоєння мови навчання. Здобуття вищої освіти в Україні передбачає високий рівень володіння українською літературною мовою, насамперед таким її розгалуженим функційним різновидом як науковий стиль. При цьому якість опрацювання наукової літератури прямо пропорційно залежить від ступеня розвиненості інтелектуальних умінь та навичок, зокрема з усіх видів читання наукових джерел, а також з усного й писемного наукового мовлення» [2, с. 5–6].

Отже, вивчення мови – це засіб виховання високої інтелектуальної культури здобувачів вищої освіти, цьому може сприяти пізнавальний потенціал науково-навчальних текстів.

Література:

1. Златів Л.М. Наукові засади формування умінь і навичок текстосприймання та текстотворення у студентів-філологів / Наукові записки. Серія «Філологічна». Острог : «Острозька академія», 2013. Вип. 40. С. 198–201.

2. Лобода Т. М. Мовленнєва наукова комунікація в системі професійної підготовки студентів педагогічного закладу в умовах спланованої самостійної роботи з навчально-науковими текстами // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 8. Філологічні науки (мовознавство). Випуск 6: зб. наукових праць // Відп. ред. О.І. Леута, С. В. Шевчук. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. С. 138-145.
3. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: навч. посіб. // Г.С. Онуфрієнко. Київ: Центр літератури, 2006. 312 с.

3.2. Сучасні підходи до організації СРЗ закладу вищої освіти в курсі «Українська мова (за професійним спрямуванням)»

Суспільні зрушення в Україні спонукають до пошуку нових підходів до підготовки фахівців. Для сучасного простору освіти характерна динамічна поява та потужний розвиток новітніх, інноваційних способів організації освітнього процесу у вищій школі.

При цьому проблема ефективної організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти залишається актуальною. Цей аспект діяльності ЗВО описано в численних наукових працях з педагогіки та психології (В. Буринський, І. Зорянко, В. Ковальчук, В. Луценко, В. Мороз, О. Савченко, М. Солдатенко, І. Хом'як та ін.). Дослідження багатьох учених присвячені проблемі дієвого здійснення самостійної роботи здобувачами вищих педагогічних закладів (Л. Григоренко, О. Мороз, О. Рогова, М. Сичова, Б. Степанишин, Т. Степура, В. Хрипун). Визначена проблема є предметом наукових праць з лінгводидактики (Н. Іваницька, С. Караман, М. Пентилюк, К. Плиско).

Попри потужний науковий доробок із зазначеного напрямку в сучасних тенденціях поступового зменшення навчального аудиторного навантаження та збільшення обсягу інформативного наповнення освітніх компонентів обраних здобувачами галузей знань значення самостійної роботи особливо актуалізується, вимагає від дослідників і практиків пошуків дієвих підходів її планування, організації, перебігу та контролю.

Саме тому, на нашу думку, особливої уваги потребує проблема самостійної роботи майбутніх педагогів в аудиторний і позааудиторний час, застосування з огляду на це проєктних методів у курсі «Українська мова за професійним спрямуванням».

Самостійна робота здобувачів (СРЗ) – специфічний вид освітньої діяльності, за якої відбувається засвоєння теоретичних знань, оволодіння практично-професійними вміннями та навичками, формування самостійності як якості особистості, що сприяє саморозвитку професіонала будь-якої галузі.

«Самостійна робота як дидактична форма навчання є системою реалізації педагогічних умов, важливою складовою яких є визначення принципів організації навчального процесу: систематичність і послідовність, свідомість і творча активність, індивідуалізація та диференціація, науковість, доступність і посиленість, міцність засвоєння знань, зв'язку теорії з практикою. Крім того, доцільним є виокремлення низки лінгводидактичних і специфічно-професійних принципів:

1) комунікативно-функціональна, мовленнєво-практична, професійно зорієнтована спрямованість мовного курсу з оптимальною організацією і керівництвом самостійною пізнавальною діяльністю здобувачів завдяки активним формам її організації;

2) відповідності змісту освіти основним видам майбутньої професійної діяльності, тобто досягнення структурної єдності предметного й процесуального компонентів змісту освіти» [4, с. 92].

Для ефективного планування й організації СРЗ в курсі «Українська мова за професійним спрямуванням» мають реалізуватися такі її умови:

1) передбачення відповідної складової в освітньому компоненті й укладання навчальної програми із зазначенням усіх видів самостійної роботи здобувачів;

2) забезпечення викладачем виконання завдань СРЗ: використання ефективної технологічної системи її організації, здійснення та керівництва;

3) створення дієвих умов для перебігу СРЗ: врахування попередньої підготовки здобувачів, систематичне консультування їх для виконання різних видів самостійної освітньої діяльності;

4) якісне керівництво СРЗ: здійснення постійного моніторингу за перебігом самостійної роботи здобувачів з її удосконаленням, змінами за потреби.

Для втілення визначених умов самостійної роботи здобувачів закладів вищої освіти дієвою технологією, на нашу думку, може стати їх навчальна діяльність у проєктних групах. «Метод проєктів, який виник у 20-і роки ХХ століття, не є принципово новим у світовій педагогіці та методиці. Цей метод був розроблений американським філософом Дж. Дьюї, який запропонував будувати активну навчальну діяльність, враховуючи зацікавленість здобувачів у набутті саме тих знань, що знадобляться в майбутній професійній діяльності» [6, с. 148]. З огляду на потужну реалізацію інтеграції наукових знань у сучасній вищій школі цей метод став предметом вивчення в багатьох працях з проблем освітніх технологій у ЗВО (Т. Бодненко, В. Дем'яненко, О. Дияк, М. Елькін, В. Коваль, Є. Мегем, Н. Науменко, В. Одарченко, В. Олексенко, Н. Остапенко, О. Скар, А. Ткаченко, А. Шевченко). «...Метод проєктів та проєктні технології стають нагальною потребою у фаховій підготовці вчителів нової формації, що реалізуватимуть Концепцію Нової української школи, основний акцент якої

робиться на проєктне навчання. Метод проєктів є універсальною та адаптивною технологією, що дозволяє її використовувати на всіх предметах» [2, с. 251]. Як свідчить практичний досвід, саме за таких умов майбутні педагоги можуть усвідомлювати власні пізнавальні та інформаційні потреби, набувати умінь опрацювання, сприймання наукових джерел обраної галузі знань, опанування способів передавання сприйнятої інформації в професійній комунікації.

На думку Н. Волкової, «навчальний проєкт являє собою спільну навчально-пізнавальну, дослідницьку, творчу або ігрову діяльність студентів-партнерів, які мають спільну мету, методи та способи діяльності, спрямовані на досягнення спільного результату з вирішення значущої для учасників проєкту проблеми» [1, с. 113]. Для реалізації цього здобувачі повинні навчатися самостійно планувати та виконувати запропоновані навчальні завдання під час різних видів самостійної роботи, відчувати власну відповідальність за її результати, корегувати за потреби свою освітню діяльність.

Заслуговують на увагу та практичне втілення такі вимоги до використання цієї проєктної технології в освітній діяльності закладів вищої освіти: «формулювання актуальної проблеми (завдання), яка вимагає наявності в студентів інтегрованих знань, необхідності дослідницького пошуку; професійна значущість передбачуваних результатів; послугування різноманітною самостійною (індивідуальна, парна, групова) діяльністю студентів; структурування змісту проєкту та визначення результату окремих його етапів; активне використання дослідницьких, пошукових та проблемних методів дослідження, обговорення способів оформлення кінцевих результатів, збір, систематизація й аналіз отриманих даних, підбиття підсумків, оформлення результатів, їх презентація, висновки, висування нових проблем дослідження. Успіх застосування проєктної технології зумовлений бажанням студентів самостійно чи спільними зусиллями вирішувати проблему» [1, с. 115].

Використання проєктів у курсі «Українська мова за професійним спрямуванням», крім того, сприяє набуттю здобувачами комунікативною компетенцією, такою необхідною в майбутній професії. В умовах спроектованого викладачем спілкування майбутні педагоги опановують наукову (професійну) термінологію обраного фаху, занурені в активну мовленнєву колективну комунікацію, чому сприятимуть, на нашу думку, лінгвістичні проєкти.

«Використання проєктної методики в курсі «Українська мова за професійним спрямуванням» уможливує відпрацювання комунікативних, мовленнєвих умінь і навичок у спроектованих природних або штучних навчально-фахових ситуаціях. Виконання подібних завдань потребує тривалої підготовки, однак їх ефективність є очевидною:

1. Значно посилюється мотивація навчальної діяльності здобувачів, бо практичні заняття сприяють не лише набуттю теоретичних знань, а уможлиблюють формування необхідних практичних і майбутніх професійних умінь і навичок.

2. Поглиблюється частка творчої, дослідницької роботи здобувачів у межах певної теми, оскільки проєктний метод передбачає пошук потрібної інформації не лише з підручників, а й з інших джерел; їх аналіз, опрацювання, відтворення та систематизацію.

3. Проєктна діяльність сприяє урізноманітненню навчальної роботи здобувачів, використовуються різні форми освітньої діяльності: індивідуальні, парні, групові, колективні.

4. За проєктного методу весь освітній процес зорієнтований цілком на здобувача. Практично реалізується проблема індивідуального підходу до майбутніх педагогів у процесі навчання: враховується їх розумовий рівень, обсяг знань і умінь, ставлення до навчання, рівень працездатності, темпу роботи, особливості пізнавальної та практичної самостійності, наявність і характер пізнавальних інтересів, рівень вольового розвитку.

5. Посилюється відповідальність кожного здобувача за виконану роботу: індивідуальний результат кожного впливає на якість і результат колективної діяльності.

6. Суттєво змінюється роль викладача за такої організації навчальної діяльності здобувачів порівняно з традиційною, тобто він стає помічником, організатором, консультантом, що здійснює допомогу в навчальній діяльності. А це, звичайно, змінює здобувачів із об'єкта навчання в суб'єкта, що сприяє їх само- і взаємонавчанням та дозволяє реально впровадити систему «суб'єкт – суб'єктних» взаємин здобувача і викладача» [4, с. 94-95].

Для практичного впровадження актуальним є питання щодо визначення типологічних ознак проєктів. Вважаємо за доцільне класифікувати їх за такими критеріями та видами:

1. За головним видом освітньої діяльності: інформативний, практичний, ситуативно-рольовий, пошуково-дослідницький, творчий.

2. За тематичним спрямуванням: проєкт у межах певної навчальної теми, освітнього компонента чи тематично інтегрований.

3. За способом керування проєктом: безпосереднє (відкрите) погодження дій усіх учасників або опосередковане (приховане).

4. За характером взаємодії: внутрішній, регіональний, міжнародний.

5. За кількістю учасників: індивідуальний, парний, груповий.

6. За тривалістю: коротко- та довготривалий.

7. За формою втілення: передбачена усна чи письмова комунікація.

Дієвою формою впровадження проектного методу в курсі «Українська мова за професійним спрямуванням», на нашу думку, може бути проведення дискусії у формі «мозкового штурму». Під час проведення такої дискусії «за проблемою «Здоровий спосіб життя: це мрія чи реальність?» у межах навчальної теми «Форми колективного обговорення професійних проблем» пропонується здобувачам поділитися на кілька груп» [3, с. 41]: пропоненти, опоненти, аудиторія, аналітична група. Учасники попередньо отримують певне проєктне навчальне завдання: пропоненти, опоненти із запропонованих тематичних текстів «Історія тютюну та його поширення», «Алкоголізм і родовід», «Наркотики», інших, самостійно дібраних джерел мають дібрати в позааудиторний час потрібні аргументи, цікаві відомості, що будуть використані під час обговорення; аналітична група для проведення дискусії використовує потрібну інформацію за визначеними темами з різних галузей знань, проводить опитування здобувачів різних факультетів з визначеної актуальної проблеми. Аудиторія, третя група учасників, має підготувати різні види запитань до пропонентів і опонентів, які допоможуть постійно активізувати хід дискусійного заняття. «Підготовчий етап сприяє розвитку аналітичного мислення, системному підходу до вирішення визначених завдань, розвиває наполегливість і спрямованість на конкретний результат: якісну підготовку до заняття. Наступний етап відбувається в аудиторії та передбачає активну дискусію, в якій беруть участь усі члени групи за спланованою викладачем структурою. Саме на цьому етапі забезпечується комунікативна активність здобувачів, вільний обмін думками з визначеної проблеми, що вчить мистецтва спілкування, стимулює пізнавальну активність, розвиває особистість майбутнього фахівця. Викладач спрямовує діяльність учасників дискусії, мотивує проведення кожного етапу заняття через розроблену систему стимулювання та виконує роль арбітра в суперечливих ситуаціях» [4, с. 96].

На завершальному етапі дискусії викладач аналізує хід проведення навчального заняття, оцінює активність і роботу кожної групи, даючи словесне обґрунтування та підсумовуючи роботу всієї групи. Найактивнішим здобувачам, які підготувалися до заняття найкраще, надаються заохочувальні бали.

Не можна не погодитися з думкою М. Елькіна про те, що «проєктні технології надають змогу якісно поєднувати теоретичні знання з їх практичною реалізацією, а знання, здобуті на практиці, є більш цінними, тому що такий шлях вчить мислити, віднаходити вирішення певних задач (долати перешкоди), він не передбачає готових знань, а змушує залучатись до процесу навчання, бути його учасником та творцем. Саме метод проєктів став відповіддю на соціальний запит суспільства щодо освіти, який виник у ХХІ столітті» [2, с. 251], та, на нашу

думку, виявив себе дієвим засобом організації ефективної самостійної діяльності здобувачів вищої освіти.

Література:

1. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навчально-методичний посібник / Н. П. Волкова. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. С. 113-115.
2. Елькін М. Метод проєктів у фаховій підготовці вчителів нової української школи // Педагогічне формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. 2020. № 68. Т. 1. С. 249–252.
3. Лобода Т. М. Українська мова (за професійним спрямуванням): Практикум: Навчально-методичний посібник. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. С. 41-45.
4. Лобода Т. М. Сучасні технології організації СРС вищого педагогічного закладу в курсі «Українська мова за професійним спрямуванням» // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 8. Філологічні науки (мовознавство). Випуск 7: зб. наукових праць / Відп. ред. О. І. Леута, С. В. Шевчук. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 91-98.
5. Олексенко В. Ефективні шляхи вдосконалення змісту і форм підготовки спеціалістів ВНЗ / Вища освіта України. 2004. № 2. С. 66–70.
6. Освітні технології. Навч.-метод. посіб. / За ред. О. М. Пехоти. Київ: Видавництво А.С.К., 2003. С. 148–162.

РОЗДІЛ 4

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

4.1. Особливості викладання української мови як іноземної в закладах вищої освіти

«Інтегрування сучасної системи вищої освіти України в європейську визначає нові завдання й умови надання освітніх послуг. Динамічний розвиток сучасного світу сприяє кардинальним змінам у фаховій підготовці іноземних студентів, де пріоритетним виявляється ефективне викладання української мови як іноземної, оскільки процес адаптації до мовно-культурного середовища іншої країни здійснюється насамперед через опанування нової мови, за допомоги якої має здобуватися професійна освіта у закладі вищої освіти. Саме тому видається актуальним завдання визначення методичних засад викладання української мови для здобувачів-іноземців попри те, що в цій царині за останні кілька десятиліть зроблено чимало» [3, с. 82]. Питання викладання української мови в практиці підготовки іноземців стало об'єктом дослідження в працях таких науковців, як Р. Альберт, А. Гелецька, О. Довгоп'ят, А. Осипова, О. Пехота, Д. Порох, Л. Селіверстова, Г. Строганова. В останні роки опубліковано багато підручників, навчальних посібників, електронних навчально-методичних комплексів: В. Вінницька, Л. Голов'яшина, Н. Плющ (2001); В. Вінницька, Н. Плющ (2003); Н. Зайченко, С. Воробйова (2004); Г. Гайдамака (2005); А. Чистякова (2006); Т. Кудіна (2009); О. Тростинська (2011); О. Палінська, О. Туркевич (2011); Н. Лисенко, Р. Кривко. С. Світлична, Т. Цапко (2015); Г. Василенко, Л. Дмитрук, Л. Тищенко (2019); Є. Голованенко, Т. Дегтярьова (2020); Д. Мазурик (2022); Л. Біденко, В. Завгородній, М. Казанджисва (2022).

«Методика навчання української мови як наука досліджує процес навчання української мови, розкриває закономірності засвоєння різних аспектів мови, визначає і вмотивовує засоби передавання знань студентам, прагне віднайти шляхи найбільш результативного навчання, зокрема визначити мету викладання мови, обґрунтувати принципи навчання з урахуванням закономірностей засвоєння фонетики, лексики, граматики, правопису тощо, вмотивувати найекономніші і найефективніші методи й прийоми навчання, вчить виявити недоліки у викладанні і долати їх» [2, с. 53].

Методика викладання української мови як іноземної – наука, потужний розвиток якої почався тільки в умовах незалежної України. Теоретико-лінгвістичним підґрунтям пошуку та розроблення дієвої її методики стали відомі, випробувані практикою й часом «...методи, підходи, принципи освітньої

діяльності, що у лінгводидактиці отримали статус напрямків у навчанні іноземної мови, серед яких найвагомішими є такі:

1) методи:

- перекладні методи – граматико-перекладний, текстуально-перекладний, свідомо-зіставний і методика національно-мовного орієнтування;
- прямі, або безперекладні, методи – власне прямий метод, аудіовізуальний, аудіолінгвальний;
- інтенсивні методи – сугостопедичний, метод активізації можливостей особистості чи колективу;
- комбіновані методи – свідомо-практичний, комунікативний метод.

2) підходи до навчання: екстралінгвістичний підхід, системний підхід, підхід взаємопов'язаного навчання, комунікативний підхід, особистісний підхід, комплексний підхід, культурологічний підхід;

3) прийоми навчання – конкретні дії та операції викладача безпосередньо у процесі освітньої діяльності: опис, порівняння, зіставлення, семантизація;

4) принципи навчання – основні, вихідні положення, які зумовлюють особливості викладання української мови іноземцям: принцип активної комунікативності, принцип практичної спрямованості, принцип країнознавчої інформативності, принцип урахування рідної мови, принцип концентризму, комунікативно-ситуативний принцип [7, с. 137-144].

Нині, на жаль, немає жодної визначеної класифікації методів навчання, що б охопила широкий перелік традиційних та новітніх (інноваційних) методів викладання української мови як іноземної. Однак, практикою доведено: недоцільно віддавати перевагу лише окремим методам. Тільки інтегруючись, поєднуючись і взаємодоповнюючись, традиційні та інноваційні методи викладання української мови як іноземної в закладах вищої освіти можуть сприяти ефективності навчання здобувачів.

Аналіз наукового доробку лінгводидактів, власний практичний досвід дозволяє визначити такі вимоги до практичних занять з української мови для іноземних здобувачів у сучасних закладах вищої освіти:

1. Комунікативно-діяльнісна спрямованість кожного заняття. «Визначення мовленнєвої діяльності як основного об'єкта навчання передбачає формування чотирьох видів цієї діяльності – слухання, говоріння, читання, письмо на занятті з української мови як іноземної» [1]. Для виконання визначеної мети – ґрунтовної комунікативної підготовки студентів – необхідна:

- практично-діяльнісна орієнтація заняття, тобто превалювання спілкувальних вправ; кожне заняття має сприяти формуванню мовленнєвих навичок і вмінь здобувачів-іноземців;

- під час опанування українською мовою іноземцями має використовуватися комплекс вправ за мовленнєвою діяльністю: вправи для навчання аудіювання / читання / письма / говоріння.

2. Наскрізне інтегрування у визначенні завдань кожного заняття, їхнього практичного втілення. «Ця особливість заняття зумовлена природою мовлення: у мовленні всі види діяльності взаємодіють, сприяють формуванню один одного. Отже, всі аспекти мови – фонетичний, лексичний, граматичний – вивчаються у взаємозв'язку» [1], тобто у практично-діяльній цілісності.

3. Українська мова як іноземна – це в закладах вищої освіти одночасно і предмет вивчення, і навчальний засіб опанування освітнього компонента, що спонукає здобувачів до активної комунікації.

«Методисти, викладачі-практики радять при цьому не обмежуватися лише одним варіантом усного відтворення мови на занятті – викладацьким -, що позбавляє, на їхню думку, комплексного сприймання мови в різних варіантах, стилях, особливостях фонетичного оформлення; саме тому важливо активно застосовувати під час навчання різні аудіоматеріали, що можуть бути спеціально підготовленими аудіозаписами, які репрезентують певну комунікативну ситуацію, записи спонтанного мовлення, відео- та радіозаписи (новини, уривки фільмів, радіопередач). Крім того, доречною може бути безпосередня комунікація з носіями мови, запрошеними на заняття. Таке різноманіття аудіоматеріалів і зразків мовлення дає змогу ефективніше формувати навички сприйняття мови на слух не лише від одного носія мови – викладача та спростити процес адаптації іноземних здобувачів до навчання у ЗВО» [3, с. 84–85].

Створення під час занять атмосфери активної мовленнєвої діяльності здобувачів-іноземців має визначати ефективність їхнього практичного вивчення української мови, що зумовлюють викладання її іноземцям за такими принципами навчання: принцип активної комунікативності, принцип практичної спрямованості, комунікативно-ситуативний принцип. Викладач повинен застосовувати такі форми та прийоми роботи, що дають змогу всім студентам брати активну участь у спілкувальній діяльності, постійно збільшуючи час для індивідуальної комунікації кожного здобувача.

4. Використання різних форм навчальної діяльності іноземних здобувачів: ефективне поєднання індивідуальної роботи (фронтального опитування, монологічних повідомлень, відповідей) з груповою чи колективною (діалоги в парах або навчальні полілоги).

5. Створення мотивів, прагнень у іноземних громадян до вивчення української мови, які можуть виявлятися в зацікавленні дисципліною, бажанні її опанувати з метою швидшого адаптування до навчання в закладі вищої освіти.

7. Лексичне наповнення всіх практичних занять. Обов'язковою умовою викладання української мови здобувачам-іноземцям немовних закладів вищої освіти є опанування лексичним матеріалом, адже саме його недостатній розвиток у здобувачів викликає труднощі в їхній усній комунікації. Під час вивчення лексичного аспекту чужої мови в лінгводидактиці виділяють кілька етапів:

- початковий - етап, що поєднує добір, організацію, подання викладачем і засвоєння студентами лексичного матеріалу;

- етап тренування та здобуття лексичних навичок, який спрямований на закріплення та систематичну активізацію вивченого лексичного матеріалу в мовленнєвій діяльності: аудіюванні / читанні / говорінні. «Вправи для навчання аудіювання та читання мають виконуватися в такій послідовності: дотекстові / притекстові / після текстові» [6]. Крім того, викладачеві варто спрямувати опанування лексичним багатством української мови так, щоб спонукати здобувачів не лише до засвоєння загальноповсякденної лексики, а й професійної, термінологічної.

6. Культурно-національна, країнознавча спрямованість вивчення освітнього компонента. Навчання мови має сформувати не лише лінгвістичну, комунікативну, але й культурно-національну складову нової національної культури. Це доцільно здійснити на основі автентичного лексико-текстового матеріалу, опрацювання навчальної інформації, що дають змогу іноземним здобувачами дізнатися про звичаї, традиції, культурні, історичні здобутки народу, спосіб життя українців, мову яких вони вивчають, та має на меті зацікавити їх до її вивчення та реалізувати важливий принцип навчання: принцип країнознавчої інформативності. Саме через мову іноземці зможуть подолати етапи «...входження в новий соціум, нову культуру шляхом поступового засвоєння її норм, цінностей, зразків поведінки людей» [4, с. 48].

Отже, проаналізовані особливості проведення практичних занять з української мови для здобувачів-іноземців дають підстави визначити комплексне забезпечення цього освітнього компонента головним чинником досягнення їх ефективності. Варто наголосити, що актуальним нині залишаються проблеми недостатнього методичного забезпечення процесу викладання української мови для іноземних здобувачів, вища школа потребує значної кількості та різноманітності за змістовим наповненням, практичним спрямуванням навчальних посібників.

Література:

1. Гелецька А. І. Методика викладання української мови як іноземної у вищих навчальних закладах /А. І. Гелецька // Матеріали за 7-а Міжнародна научна практична конференція, «Achievement of high school», 2011. Том 21. Філологічні науки, Софія, «БялГРАД-БГ»ООД – 64с.

2. Кочан І. М. Словник-довідник з методики викладання української мови. Львів: Видав. Центр Львівського ун-ту (вид. друге, доповнене і перероблене). 2005. 340 с.

3. Лобода Т. М. Методичні засади викладання української мови як іноземної у вищих навчальних закладах // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). Випуск 9: зб. наукових праць. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 81–88.

4. Порох Д. О. Соціокультурна адаптація як складник адаптації іноземних студентів до навчання у вищому закладі освіти // Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2010. № 3. С. 47–52.

5. Селіверстова Л. Лінгвістична та психологічна основа навчання української мови як іноземної // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. Львів, 2007. Вип. 2. С. 8–13.

6. Строганова Г. Концептуальні підходи до засвоєння української мови іноземними студентами // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: зб. наук. праць. Львів, 2008. Вип. 3. С. 173–179.

7. Туркевич О. Методика викладання української мови як іноземної: системна організація термінів / Оксана Туркевич // Вісник Нац. Ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2012. № 733. С. 223–226.

РОЗДІЛ 5

НАВЧАЛЬНО-ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ : ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

5.1. Тенденції розвитку інноваційних освітніх технологій в аспекті дистанційного вивчення української мови

*Освіта, з-поміж усіх доступних
послуг, повинна бути
високоякісною.*

Інакше – це абсолютно марна справа.

P. Kipling

Сфера вищої освіти давно встигла перейти на рівень послуговування технологічними трендами, використання яких є невід’ємною складовою освітніх потреб в умовах дистанційного навчання. Інноваційні тенденції в освітніх технологіях створюють можливості для задоволення зростаючого попиту на них, який був продиктований навчанням в умовах Covid-19 та воєнного стану в Україні.

Використання інноваційних технологій в сучасній мовній освіті стимулює зростання інтересу до навчання та полегшує встановлення дистанційного контакту між учасниками освітнього процесу. Досконале володіння такими новими знаннями – унікальна можливість адаптувати і перенести їх в перспективі на очний формат.

«В умовах діджиталізації усіх сфер суспільного життя інтенсифікація процесу цифрової трансформації освіти виступає не лише своєчасним явищем, але й нагальною потребою сьогодення, що дає можливість зробити навчальний процес більш гнучким, інтенсивним, інтерактивним, продуктивним, адже до ключових компетентностей сучасного здобувача освіти належить вміння використовувати сучасні інформаційні технології, швидко і якісно обробляти інформаційні потоки задля посилення конкурентоспроможності як майбутнього молодого фахівця на ринку праці» [2, с. 78].

Нові тенденції в освітніх технологіях зосереджені на встановлення контакту і підтримування зворотного зв’язку, є універсальними та орієнтованими на здобувача вищої освіти. Освітні технології передбачають застосування нових інструментів, які дозволяють викладачам ефективно передавати інформацію у спосіб, який є найкращим для засвоєння і збереження нових знань здобувачами: різноманітні мобільні додатки, відео, аудіо, онлайн-тести, схеми, таблиці, онлайн-тренажери, онлайн-вправи на повторення і закріплення вивченого

матеріалу, відеопрезентації тощо. Не варто забувати й про традиційні методи, які набувають нових форм в контексті дистанційного навчання.

Мовна освіта орієнтована на майбутнє – новий тип освіти, який інтегрує технології та інновації в процес навчання.

Для сучасних здобувачів вищої освіти інтернет і комп'ютер – такі ж звичні, як підручники та олівці. Інноваційні технології є частиною повсякденного життя молоді, тому мають активно використовуватись у їхньому навчання. Потреби здобувачів – різноманітні, тому необхідно правильно адаптувати навчальні програми з дисциплін за допомогою інтегрованих технологій, покращить сприйняття інформації і виконання здобувачами вищої освіти поставлених перед ними завдань.

Робота над груповими проєктами онлайн забезпечує контактування не лише на рівні викладач – здобувач вищої освіти, а й на рівні здобувач – здобувач, що є засобом встановлення дистанційного комунікативного контакту між усіма учасниками освітнього процесу. Інтернет значно вплинув на здатність здобувачів активно співпрацювати з викладачами. Від завдань до онлайн-обговорень, інноваційні технології зробили зв'язок викладач – здобувач вищої освіти – ефективнішим.

Використання сучасних технічних засобів перетворює звичайне заняття на інтерактивне. Рухатися в часі з розвитком інноваційних тенденцій в освітніх технологіях стало важливим для сучасного педагога. Поширення дистанційної форми навчання призвело до зростання попиту на платформи електронного навчання, які дозволяють передавати навчальний контент через телефони, ноутбуки, комп'ютери тощо. Електронне навчання відкрило викладачам можливість навчати, не виходячи з дому. Багато викладачів використовують анімацію, подкасти та відео, щоб зробити процес електронного навчання цікавим та інтерактивним.

Електронне навчання має багато переваг, починаючи з індивідуальних навчальних середовищ і закінчуючи економічно ефективними – груповими. Замість заняття в режимі реального часу здобувачі можуть переглядати відео лекцій у будь-який час. Відеопрезентації для навчання збагачують заняття та візуалізують теоретичний матеріал для легшого його сприйняття.

Активне використання технологій блокчейну дає можливість легко структурувати інформацію, а гейміфікація – передавати знання за допомогою завдань в ігровій формі. Блокчейн використовують з метою забезпечення універсального доступу до відкритих освітніх онлайн-ресурсів, подкастів або навчальних матеріалів. Гейміфікація сприяє залученню здобувачів до групової роботи (ділова гра), допомагає в когнітивному розвитку, створює позитивну атмосферу. «З погляду моделювання гейміфікація навчання розглядається як

спосіб створення необхідної моделі реальності шляхом максимального відтворення практичних ситуацій у професійній та науковій сферах з метою кращого засвоєння знань, стимулювання до креативності та винахідливості...» [2, с. 79].

Використання хмарних технологій дозволяє здобувачам вищої освіти навчатись будь-де: надає доступ до програм і файлів з будь-якого пристрою (ноутбуки, ПК, планшети, телефони тощо). «Інтернет-ресурси дають змогу навчатися коли, де і як вам зручно. Не потрібно нікуди їхати, підлаштовуватись під чийсь графіки ...» [1].

Інноваційні технології впливають на еволюцію освіти, відкривають нові способи навчання, які раніше не були доступними. Це мультимедійні ресурси та інтерактивне програмне забезпечення, поєднання онлайн- і офлайн-навчання.

Технології можуть зробити освіту доступнішою для людей з обмеженими можливостями. Такі інструменти, як розпізнання мови, приховані субтитри та дисплей Брайля, допомагають здобувачам із вадами зору чи слуху брати повноцінну участь у навчальному процесі. Це дає змогу кожному отримати доступ до мовної освіти незалежно від будь-яких фізичних обмежень.

Цифрові навчальні продукти та онлайн-платформи для спілкування економлять час і зменшують паперову роботу. Усі матеріали для навчання є в постійному вільному доступі. Є платні і безкоштовні освітні онлайн-платформи та курси, тому завжди є вибір.

Вивчати мову дистанційно можна онлайн і офлайн, а також у змішаному форматі. Це може бути як індивідуальне, так і централізоване (групове, колективне) навчання: заняття з викладачем або запрограмованим штучним інтелектом, коли здобувач спілкується з віртуальним помічником. Під час навчання використовують різні форми роботи з документами та онлайн-платформи, хмарні сервіси, які дозволяють практично опрацювати різний за складністю теоретичний матеріал:

- відпрацювання навичок спілкування віч на віч, коли здобувачі можуть комунікувати один з одним під час вебконференції або з чат-ботом (моделювання комунікативних ситуацій через діалог, дискусію, обговорення тощо);
- виконання регламентованих у часі усних (розмовні навички) та письмових вправ в електронному навчальному середовищі відповідно до програми освітнього компонента (через чат-бот, який підключено до електронного навчального середовища, за яким працює здобувач);
- онлайн-консультації з викладачем (заплановані зустрічі онлайн, лекції, практичні заняття та семінари);
- спілкування у месенджерах (Telegram, Viber, WhatsApp).

Здобувачі отримують доступ до цифрових навчальних ресурсів за допомогою мобільних пристроїв. Найпоширенішими з них є планшети, ноутбуки та хромбуки. У деяких випадках також можна використовувати й смартфони. Не кожен мобільний пристрій підходить для всіх навчальних занять. Якщо здобувачам доводиться багато працювати письмово, тоді пристрій із сенсорним керуванням, як-от планшет, не буде зручним, а ноутбук або хромбук із вбудованою клавіатурою краще підійдуть для роботи.

Чат-боти – це програми, які взаємодіють з людьми за допомогою мови. Користувач ставить питання, а бот відповідає, хоча може бути й навпаки: чат-бот для Telegram «Українська мова» <https://t.me/tvoyamova>, чат-бот для підготовки до ЗНО та НМТ Українська мова від ZNO cloud, який стане в нагоді і здобувачам вищої освіти, https://t.me/Ukr_mova_ZNOcloud, чат-бот тренажер з української мови ЗНО/НМТ-Тренер (Українська мова) також буде корисним не лише випускникам <https://t.me/calcZNOobot>. У більшості чат-ботів інструментом обміну інформацією є письмовий текст, але зараз часто з'являються нові формати з голосовим відтворенням.

Інструменти вебконференцій – це засоби спілкування через інтернет для проведення консультацій, практичних занять, лекцій, семінарів, презентацій, для комунікації з групою, управління проєктами і завданнями, для спільної роботи та візуалізації, виконання інтерактивних вправ, спільне використання файлів: Yammer, Microsoft Teams, Wiki, Zoom, WebEx, Flow dock, Slack, GoToMeeting, Skype, Hip chat, Quip, Asana, Jira, Trello, Appear.in, Pad let, Real time Board, Classroom, Office Online, Moodle, Google Docs, Concept Inbox та ін. Інструменти вебконференцій переважно використовують для відеовикликів, але не менш важливими і зручними є й інші функції:

- спілкування між учасниками через вбудовані вікна чату;
- запис зустрічей;
- спільне використання екрана з іншими учасниками, наприклад, для демонстрації презентацій або обговорення текстів (текст документа, текст статті тощо);
- живі субтитри;
- обмін нотатками;
- функції панелі інструментів (підняти руку, вимкнути звук або відео та ін.).

Цифровізація сучасної мовної освіти передбачає опанування навичками, які можна згрупувати у сім елементів [3, с. 82]:

- медійна грамотність – здатність критично та творчо переосмислювати академічні та професійні комунікації в різних медіа;

- інформаційна грамотність – здатність знаходити, інтерпретувати, оцінювати, керувати інформацією та ділитися нею;
- грамотність у сфері інформаційно-комунікаційних технологій – здатність приймати, адаптувати та використовувати цифрові пристрої, програми та послуги;
- спілкування та співпраця – здатність використовувати цифрові мережі для навчання та досліджень;
- цифрові практики – участь у нових академічних, професійних та дослідницьких заходах, що базуються на цифрових системах;
- навички навчання – здатність ефективно вчитися у формальних та неформальних середовищах, наповнених технологіями;
- кар'єра та стиль управління – здатність керувати цифровою репутацією та ідентифікацією в інтернеті.

Працюючи в автономному режимі, здобувачі вищої освіти можуть фотографувати свої роботи, завантажувати їх у форматі фото або документа і надсилати через месенджери або електронну пошту на перевірку.

Заклади вищої освіти України частково адаптувалися до цифрової трансформації, використовуючи передові технології для надання освітніх послуг європейського рівня. Навчальні платформи та онлайн-інструменти в мовній освіті, які підтримують і доповнюють роботу викладачів. Використовують усе частіше.

Донедавна дистанційне вивчення української мови онлайн, офлайн або у змішаній формі самостійно і безкоштовно здавалося неможливим. Сьогодні існує багато онлайн-ресурсів, які є доступними і часто безоплатними, для досконалого опанування мови. Переваги вивчення української мови онлайн: зручність, автономність, нові методики та засоби навчання, повторюваність, безкоштовність [1].

Безкоштовні онлайн-ресурси з вивчення української мови є у вільному доступі в інтернеті: «Лайфхаки з української мови» <https://ukr-lifehacks.ed-era.com/>; освітній ресурс «Є-Мова» <https://www.emova.org.ua/>; «Експрес-уроки української від Олександра Авраменка» <https://ippo.kubg.edu.ua/ekspres-uroky/>; «Тренажер з правопису української мови» <https://webpen.com.ua/>; мобільний додаток Мова, розробником якого є команда освітнього проєкту «Мова – ДНК нації», доступний для завантаження в Google Play та App Store; Open for Ukrainian (платформа для вивчення української мови як іноземної) <https://open4ukrainian.education/>. За допомогою таких ресурсів дистанційного навчання можна вивчати мову самостійно або підвищувати рівень володіння нею. Такі онлайн-платформи можуть виконувати роль допоміжних джерел, які стануть у нагоді як здобувачу, так і викладачеві.

«Висока трудомісткість розробки курсів дистанційного навчання ускладнює роботу викладачів і технічних співробітників. Створення якісного навчального контенту, інтерактивної мультимедійної взаємодії, різнорівневих якісних тестів займає багато часу. Тому для розвитку дистанційного навчання доцільно не лише здійснювати підготовку спеціалістів з використання дистанційних технологій у навчанні, а й розробляти платформи з інтуїтивним не складним програмним інтерфейсом для створення дистанційних курсів, сприяти поширенню якісних програм для організації дистанційного навчання» [4, с. 107–108].

Багато онлайн-платформ пропонують зручні можливості для вивчення рідної мови: розмовні онлайн-клуби «Говорімо українською!»; вебінари, онлайн-курси української мови від Є-Мова (мінікурс доступний на SWEET.TV); онлайн-курси української мови, які розміщують на своїх сайтах деякі ЗВО України («Українська мова: основи успішної комунікації» від ЛНУ імені Івана Франка, «Я люблю українську мову» від ТНПУ імені Володимира Гнатюка, курс вивчення української мови від ЧНУ для тимчасово переселених осіб із зони бойових дій, «Курси української мови в Калуші» та ін.); також курси з втвчення української мови, які розміщені і мають вільний доступ на відомій освітній платформі ЮНІСЕФ learning passport <https://ukraine.learningpassport.unicef.org/#/course/course-library>.

Проект «Єдині» пропонує українцям вивчати українську мову разом і надає 28-денну підтримку у переході на українську мову. Мовний курс «Єдині» – це щоденні завдання та навчальні матеріали, вебінари й онлайн-лекції тощо (<https://yedyni.org/>).

Корисні покликання на онлайн- та офлайн-ресурси, а також мобільні додатки з вивчення української мови як для українців, так і для іноземців знаходяться на сайті Національної платформи з вивчення української мови (<https://speakukraine.net/>) від Міністерства культури та інформаційної політики України.

За умов відсутності інтернету, електропостачання і переходу на асинхронне навчання варто наперед продумати і розмістити курс навчальної дисципліни з відповідними матеріалами до лекцій і практичних занять (семінарів), а також контрольні завдання до них (тести) в електронному навчальному середовищі, яке використовують здобувачі вищої освіти і викладачі, заклад вищої освіти відповідно до програми освітнього компоненту (Moodle та ін.). Здобувач може завантажити навчальні матеріали на жорсткий диск або інший накопичувач (портативний носій) для зберігання інформації, з яким можна буде працювати за відсутності доступу до мережі «Інтернет».

Окрім використання різноманітних платформ і месенджерів, можна й варто послуговуватися сервісами Google, онлайн-тестами, листуватися за допомоги

корпоративної пошти, відвідувати форуми, обговорювати проблемні питання в чатах до сторінок на фахових сайтах, дивитися блоги викладачів української мови тощо.

Використання дистанційного формату навчання у закладах вищої освіти дає здобувачам «доступ до нетрадиційних джерел інформації, підвищує ефективність самостійної роботи, знаходження і закріплення різних професійних навичок, а викладачам дозволяє реалізовувати принципово нові форми і методи» [4, с. 108].

Отже, значний попит на використання інноваційних освітніх технологій у вивченні мови під час дистанційного навчання продиктований умовами сьогодення. Сучасна освіта в Україні потерпає від наслідків пандемії Covid-19. Початок і продовження дії воєнного стану унеможлиблюють повноцінне проведення навчального процесу в очному форматі, тому дистанційна форма є більш продуктивною та зручною. Вивчати мову дистанційно – цілком реально, але потрібно мати не лише бажання, а й технічні можливості.

Інноваційні технології в мовній освіті сприяють доступності та індивідуалізації навчання. Інвестування дистанційних освітніх інновацій – запорука майбутнього розвитку і вдосконалення нової мовної освіти України.

Література:

1. 5 безкоштовних онлайн-ресурсів для вивчення української. URL: <https://eventukraine.com/success/5-bezkoshtovnih-onlajn-resursiv-dlya-vivchennya-ukrainskoi/>
2. Решота О.А., Гейміфікація як інноваційний інструмент підвищення ефективності дистанційного навчання // Дистанційне навчання у ЗВО: моделі, технології, перспективи : матеріали круглого столу за участю порадників академічних груп та викладачів факультету управління фінансами та бізнесу, м. Львів, 28 квітня 2021 р. Львів, 2021. С. 77–81.
3. Сич О.А., Сучасні виклики цифровізації у вищій освіті // Дистанційне навчання у ЗВО: моделі, технології перспективи : матеріали круглого столу за участю порадників академічних груп та викладачів факультету управління фінансами та бізнесу, м. Львів, 28 квітня 2021 р. Львів, 2021. С. 81–83.
4. Ярема Я.Р., Перспективи розвитку дистанційного навчання у ЗВО // Дистанційне навчання у ЗВО: моделі, технології перспективи : матеріали круглого столу за участю порадників академічних груп та викладачів факультету управління фінансами та бізнесу, м. Львів, 28 квітня 2021 р. Львів, 2021.

5.2. Інтегрування цифрової грамотності в мовну освіту

Цифрова некомпетентність викладачів та здобувачів вищої освіти, а також неналежна якість наявних цифрових навчальних ресурсів можуть стати перешкодою на шляху до якісної мовної освіти.

Цифровізація в освіті – сучасна вимога інформаційного суспільства, яка впливає на підвищення її якості, доступності, стимулює та мотивує здобувачів до активного і продуктивного навчання.

«Сучасні тенденції розвитку суспільства й освіти формують об'єктивні умови для переходу процесу навчання української мови на новий інформаційно-технологічний рівень, пов'язаний, зокрема, із формуванням інфомедійної грамотності на засадах компетентісного підходу, діалогової комунікації, електронної лінгводидактики та ідей медіаосвіти» [2, с. 10].

Основними завданнями на шляху до інтегрування цифрової грамотності в мовну освіту є:

1. Посилення мовної освіти відповідно до отриманих професійних навичок.
2. Розроблення відповідних цифрових інструментів з метою зміцнення предметно-орієнтованої мовної освіти.

Здобувачі вищої освіти рухаються в часі розвитку цифрового світу, у якому технології відіграють дедалі важливішу роль. Життєво необхідно розвивати навички відповідального ставлення до цифрової грамотності, володіння якою дасть змогу самостійно і творчо працювати з величезним обсягом корисної інформації.

Цифрова грамотність має 4 складові:

- практичні навички ІКТ: уміння користуватися прикладними програмами ІКТ, такими як Google та/або Microsoft, а також розуміти, як працюють комп'ютери і мережі;
- медіаграмотність: свідоме та критичне ставлення до медіа;
- навички з оброблення цифрової інформації: пошук, оцінювання важливості й надійності, оброблення;
- виконання завдань за допомогою комп'ютерних технологій.

Цифрова грамотність доповнює та розширює традиційні мовні навички, а також окреслює абсолютно нові знання: стратегії ведення пошукової роботи в інтернеті (використання різних пошукових систем), розпізнавання фейкової інформації, пошук першоджерел, критичне вивчення інформації з різних інтернет-джерел, робота з вебсайтами, вебжурналами, блогами; оцінювання достовірності і зручності у використанні аналогових та цифрових джерел тощо.

Зв'язок між мовною освітою та цифровою грамотністю є логічним. Вивчення мови за допомогою цифрових технологій – це робота над вдосконаленням мовних навичок і цифрової грамотності здобувачів.

Уміння працювати з інтернет-бібліотеками, гіпермедіа тощо – крок до ефективної і цікавої мовної освіти.

Цифрова грамотність – компетентність, яка полягає в розумному обробленні інформації в цифровому та онлайн-інформаційному середовищі з подальшим цілеспрямованим її використанням.

В епоху, коли цифровізація все більше впливає на навчання та викладання, процес пошуку потрібних освітніх ресурсів і публікацій, мультимедійних платформ і презентацій призводить до формування інструментарію, який зосереджений на інноваціях в опануванні мови.

«Статус української мови значною мірою залежить від глобалізаційних процесів, які відбуваються у суспільстві, зокрема, через активне впровадження в сучасний побут українців комп'ютерних технологій, а особливо – інтернету. Всесвітня мережа позитивно вплинула на соціум, давши змогу вийти на інший рівень комунікації, однак водночас було відкрито доступ для проникнення в україномовне спілкування різних негативних явищ» [4, с. 5].

Сьогодні майже вся інформація доступна онлайн. Цифрові тексти і зображення все частіше замінюють паперові.

«Правдивість і достовірність інформації, яку можна отримати з інтернету, часто викликає багато питань. Величезну кількість інформаційних джерел, розміщених в мережі, не завжди відповідально і ретельно перевіряють. Тому почасти можна натрапити на фейки, брехню тощо. На жаль, ті, хто отримують знання з інших джерел, абсолютно не застраховані від сприйняття спотворених чи хибних фактів. До того ж, інтернет настільки швидка мережа поширення інформації, що більшість медіа просто не можуть випередити її, і найчастіше самі отримують новини з того ж інтернет-ресурсу» [1, с. 10]. Здобувач вищої освіти повинен бути медіаграмотним, мати належну медіаповедінку, що сприятиме ефективному сприйняттю інформації та коректному її опрацюванню.

«Необмежений доступ до такого безпосереднього чи опосередкованого зв'язку без урахування вікових особливостей користувача може бути загрозою для його свідомості і життя, мати негативний вплив на навчання. Допомогою і на заваді цьому повинен бути нетикет – правила поведінки користувача в процесі роботи з мережевими джерелами інтернету» [1, с. 10].

Важливо вміти обґрунтовано вибирати та використовувати інформацію, керувати великими обсягами даних і обробляти їх. Доступність до публікацій без чіткої структури (онлайн-тексти – гіпертексти за гіперпосиланнями – нелінійні, динамічні, множинні, мультимодальні, інтерактивні, без зазначення автора) та відсутність модерації ускладнюють пошук достовірних відомостей. Пошукова робота в мережі «Інтернет» побудована на перегляді онлайн-ресурсів, виборі відповідної інформації, її узагальненні, інтегруванні та зручному зберіганні: робота з текстами, документами, презентаціями тощо.

«Відповідальність у питанні контролю за правилами поведінки здобувачів під час проведення занять з різними інтернет-ресурсами покладають на викладачів. Вони зобов'язані систематично проводити роз'яснювальну роботу з метою убезпечити осіб, які навчаються, від негативного впливу і шкідливої інформації» [1, с. 10], яка може надходити з неперевіраних джерел і негативно впливати на освітній процес.

Цифрова грамотність – здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології для пошуку, оцінки, створення та передання інформації, що вимагає як когнітивних, так і технічних навичок – нерозривно пов'язана з мовною освітою. Мовна грамотність – володіння базовими навичками читання та письма – є необхідним елементом вивчення цифрової грамотності. Мова продовжує залишатися визначальним засобом, через який передається контент у цифровому просторі: чи то в текстовій, аудіо-/відеоформі, чи через мультимедійні канали. Медійна дія та мовна дія безпосередньо пов'язані одна з одною.

«Сучасне суспільство все частіше вибирає безконтактний спосіб опосередкованого спілкування через інтернет. Відсутність живого контакту позбавляє людей можливості використовувати невербальні (позамовні) засоби спілкування (погляд, міміку, посмішку, жести тощо), які замінюють смайлами, лайками (вподобайками), гіфами. Декому видається зручним висловлювати свої емоції позаочі, розуміючи те, що наважитися сказати це віч-на-віч часто буває складно: соромно, незручно» [1, с. 11].

Зв'язок між мовними навичками і цифровою компетентністю виявляється через мовну діяльність у цифровому просторі. Навчання та розуміння стають можливими і реалізуються через мову. Грамотне використання мови вимагає від мовців уміння логічно мислити і будувати свої висловлення відповідно до контексту повідомлюваного. Мовні дії в цифровому просторі (використання цифрових медіа з метою комунікації) спрямовані на спілкування становлять майже половину часу, яку користувач проводить в інтернеті. Мовна взаємодія в мережі може відбуватися як на індивідуальному рівні, так і на рівні медіа. Використання мови в приватному чаті WhatsApp, Viber, Twitter, Telegram, безумовно, відрізнятиметься від мови публічного блогу. Різні рівні цифрової комунікації, безперечно, є суттєвим чинником у взаємодії з цифровими медіа.

«Інтернет як комунікативне середовище характерний тим, що тут процес комунікації здійснюється у сферах, де попередній статус суб'єкта невідомий. Сучасні форми спілкування – чат, форум, гостьова – дають змогу спілкуватися в режимі онлайн мовцям, які один про одного нічого не знають. Ці особливості спілкування спровокували новий етап в розвитку комунікації: тепер зникли бар'єри, що раніше існували в процесі живого спілкування. Так, наприклад,

завдяки анонімності формується інша комунікативна політика, пов'язана з психічними особливостями людини» [6, с. 5].

Правильно сформовані цифрові навички сприяють отриманню кращих результатів у навчанні і подальшій кар'єрі. Це стосується не лише технічних та інформаційних здібностей, а й навичок спілкування з метою провадження ефективної проєктної роботи для обміну інформацією та створення цікавого контенту.

Цифрові медіа як засіб комунікації містять різні комунікаційні платформи. Форми комунікації в цифрових медіа багатофункційні, тобто можуть мати кілька комунікаційних мет, наприклад: теги в коментарях у Facebook можуть інформувати користувача (покликання на статтю чи подію) або давати покликання на спільні (подібні) зображення, меми. Форми комунікації – це мовні дії, конвенціоналізовані частотою їх використання. Критеріями розрізнення таких форм є:

- характер спілкування (вербальне/невербальне, письмове/усне, неформальне/ ділове);
- форма спілкування (монологічне/діалогічне);
- формат збереження даних або інформації для зберігання і передання;
- часова орієнтація (синхрон/асинхрон);
- кількість партнерів комунікації (індивідуальна/масова).

Поширеними є змішані форми комунікації через інтернет, наприклад: спілкування у WhatsApp може бути як вербальним (написання повідомлення, запис голосового меседжу), так і невербальним (вподобайки, гіфи тощо).

Бути компетентним у сфері цифрової грамотності – важливо. Для підвищення рівня цифрової грамотності в процесі навчання у сфері філології практикують використання різноманітних віртуальних навчальних/освітніх середовищ (Moodle – освітнє середовище контролю засвоєння здобувачами вищої освіти знань та подання навчального матеріалу), поширених соціальних мереж (Facebook, Instagram, Academia.edu), сучасних технічних засобів (цифрові камери, інтерактивні дошки – Padlet), онлайн-ресурсів (електронні бібліотеки, енциклопедії, підручники, онлайн-словники, вебдокументи, вебсайти), онлайн-сервісів (Classtime – онлайн-тестування; Google Classroom – створення навчального середовища з наданням доступу до матеріалів для вивчення мовних дисциплін; Canva – сервіс візуалізації контенту зі зручним багатофункційним інтерфейсом, шаблони для презентацій, логотипів; Thinglink – конструювання мультимедійних плакатів та ін.), онлайн-конструкторів (LearningApps – створення інтерактивних навчальних матеріалів, тестів, кросвордів, пазлів, вікторин тощо), онлайн-платформ (YouTube), спеціальних програм (Mind Maps

– створення інтелект-карт, Tuggle – розробка хмар слів, Gosongr – виготовлення карт пам’яті, флешкарток із завданнями), блогів, подкастів тощо.

В Україні проблемі інтегрування цифрової грамотності в освіту приділяють нині все більше уваги. Національна едьютеймент освітня платформа актуальних знань та навичок Дія. Освіта (<https://osvita.diiia.gov.ua>) – проєкт зосереджений на отриманні знань з цифрової грамотності та підвищенні цифрових навичок та вмінь українців у сучасному світі. Цікаві освітні серіали, симулятори, вебінари, гайди, подкасти, тести допоможуть у самоосвіті та створенні персональної траєкторії підвищення цифрової грамотності. Гайди ICDL Український цифровий громадянин: файлова система, операційна система та принципи роботи в системі, апаратне забезпечення комп’ютерів допоможуть у ICDL-сертифікації цифрових навичок роботи з комп’ютером за міжнародним стандартом. Гейд Фейк / не фейк: як перевірити фото рекомендує сервіси, за допомогою яких можна перевірити достовірність візуальної інформації в інтернеті: Google Search by Images, TinEye, Fotofrensics, Duplichecker тощо. На платформі можна знайти покликання на безоплатні сервіси, які надають доступ до електронних книжок українською мовою: УкрЛіб, Електронна бібліотека «Україніка», Українська цифрова бібліотека, KnigoGo, PocketBook, Chitaka, WorldInBooks, OpenBook та ін. Онлайн-курс з медіаграмотності Very Verified (як розпізнати фейкові новини та маніпуляції) підвищить інформаційну грамотність та вміння працювати з даними в Інтернеті. За допомогою запропонованих у форматі цифрограм тестів можна самостійно перевірити рівень цифрової грамотності: усі запропоновані завдання чітко систематизовані за різними сферами знань Європейської рамки цифрових компетентностей для громадян DigComp 2.1., адаптованої українськими експертами. Тести розраховані на різні категорії користувачів, окремі з них розроблені для викладачів, які також повинні мати високий рівень як мовної, так і цифрової грамотності. Після виконання завдань тесту можна отримати сертифікат, у якому буде вказаний рівень цифрової грамотності в різних сферах компетентностей.

Міністерство
цифрової трансформації
України

Дія Освіта

#D0000890213

Цифрограм для вчителів

Сертифікат засвідчує, що
Виногорова Юлія
пройшов/ла тестування на національній онлайн-платформі Дія.Освіта

13 липня 2023
Рівень цифрової грамотності **Середній В1**   Загальна кількість балів **33/63**

Сфери компетентностей	Рівень	Бали
Учитель у цифровому суспільстві	Середній B2	11/15
Професійний розвиток	Середній B2	7/12
Використання та аналіз цифрових ресурсів	Середній B1	6/12
Навчання та оцінювання учнів	Середній B1	6/15
Розвиток цифрової компетентності учнів	Середній B1	4/9

Постійний прогрес цифрових технологій веде до нових і більш гнучких методів роботи, навчання та взаємодії зі світом. Цифрова грамотність означає набагато більше, ніж знання того, як користуватися комп'ютером. Щоб бути грамотним у цифровій сфері знань, здобувач вищої освіти повинен розвинути низку навичок: використовувати ІКТ для проведення досліджень та створення контенту, розв'язання поставлених перед ним завдань та інновацій. Уміння підключатися та ефективно спілкуватися в інтернеті, навчатися, співпрацювати з викладачем та іншими здобувачами, знаходити й поширювати нову інформацію, дотримуватися правил нетикету, бути медіаграмотним – усе це запорука успішної роботи в мережі.

Швидка еволюція медіа та інформаційного ландшафту разом із великою кількістю онлайн-платформ та джерел інформації вимагає від людей не лише впевненості орієнтуватися в цифровому світі. Значна частина цифрового контенту, який вивчатимуть здобувачі вищої освіти зараз і в майбутньому, має бути орієнтована суто на українськомовний контент.

Викладачі повинні правильно оцінювати потенціал цифрових медіа та їхні специфічні властивості для вивчення мови і використовувати їх під час розроблення навчальних матеріалів до різних типів занять. Здобувачі вищої освіти таким чином зможуть отримувати інформацію з різних каналів (аудіо, текст, зображення тощо). Варто активно запроваджувати проведення спільних семінарів з цифрової компетентності для викладачів і здобувачів. Такий формат роботи покращить цифрові навички: робота з сервісами Microsoft (команди Microsoft 365, Excel 2019, Microsoft 365 OneNote, Microsoft Office 365, Microsoft 365: Word, Microsoft 365 Digital Collaboration, Microsoft 365 Power Point).

Освіта й навчання відіграють вирішальну роль у формуванні навичок критичного мислення, необхідних для орієнтування в онлайн-світі. Щоб забезпечити ефективний розвиток цифрової грамотності та протистояти дезінформації в освітньому та навчальному процесах, викладачі і здобувачі вищої освіти повинні приділяти однаково увагу як цифровим, так і мовним компетенціям.

Література:

1. Виноградова Ю.Б. Інтернет-комунікація: реальна загроза віртуального спілкування чи надумана проблема? // Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 09 листопада 2020 р.) / відп. ред. Шевчук С.В., відпов. за випуск Дияк О.В., Глущик С.В. К, 2020. С. 9–12.

2. Кучерук О. Інтегрування інформаційної грамотності в простір мовної освіти // Українська мова і література в школі. 2020. №3. С. 9–12.

3. Матвієнко О.В. Комунікативна діяльність у мережі Інтернет: теоретико-методологічні підходи до аналізу соціалізації студентської молоді // Вісник ХДАК. Харків, 2013. Вип. 41. С. 151–158.

4. Пономаренко Л.Г. Мова сайтів українського сегмента інтернету: реалії та перспективи // Держава та регіони. Серія : Гуманітарні науки. 2014. № 1–2. С. 64–69.

5. Рудик М. Українське слово в інтернеті. URL: http://journ.lnu.edu.ua/publications/zbirnyk07/Zbirnyk07_Rud_uk.htm

6. Скуловатова О. Інтернет-ресурси як психологічний фактор впливу на якість навчання // Вісник КНТЕУ. Київ, 2013. № 5 (91). С. 84–94.

7. Чемеркін С.Г. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси : монографія / С.Г. Чемеркін. Київ : НАН України. Інститут української мови, 2009. 240 с.

5.3. Академічна доброчесність здобувачів у контексті дистанційного навчання

В Україні дистанційна форма освіти використовується вже понад двадцять років. Міністерством освіти і науки України ще у 2002 році запроваджено експеримент із дистанційного навчання, а впровадження дистанційної освіти було врегульовано Програмою розвитку системи дистанційного навчання на 2004–2006 роки [10]. На виконання Програми було розроблено Положення про дистанційне навчання, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України [8]. У 2013 році затверджено нове Положення про дистанційне навчання на заміну попередньому, яке втратило чинність [9].

Дистанційну (та інші) форми здобуття освіти було закріплено в Законі України «Про освіту», прийнятому у 2017 році. Зокрема, дистанційною формою здобуття освіти є «індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій» [11]. Відповідні зміни щодо визначення форм освіти внесено до Закону України «Про вищу освіту» (прийнятого у 2014 році): у 2017 році статтю 49 цього Закону викладено в новій редакції [7].

Законом України «Про освіту» визначено, «що положення про основні форми здобуття вищої освіти затверджуються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки» [11].

Зараз дистанційну освіту у ЗВО врегульовано згаданим Положенням про дистанційне навчання від 2013 року, яке відповідно до внесених змін 2020 року, поширюється на навчання в закладах вищої, професійно-технічної та

післядипломної освіти (для загальної середньої освіти було впроваджено окреме Положення, затверджене цим самим наказом) [2].

Дистанційне навчання стало основним форматом здобуття освіти під час карантинних обмежень, пов'язаних з пандемією коронавірусної хвороби COVID-19. Це потребувало не лише технічної перебудови, упровадження програм, створення навчальних платформ, електронної бібліотеки тощо, а й зміни освітньої поведінки здобувачів у напрямі більшої самоорганізації, самостійного пошуку джерел та роботи з ними, індивідуалізації процесу (кожен здобувач навчається індивідуально, у власному фізичному просторі, на відміну від очного навчання в аудиторіях).

В умовах повномасштабної агресії пріоритетом при виборі форм навчання держава визначила безпеку учасників освітнього процесу. Зокрема, статтею 57-1, яку було внесено до Закону України «Про освіту» у березні 2022 року, визначено, що «здобувачам освіти, працівникам закладів освіти, установ освіти, наукових установ, зокрема тим, які в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні чи окремих її місцевостях, оголошених у встановленому порядку (особливий період) були вимушені змінити місце проживання (перебування), залишити робоче місце, місце навчання, незалежно від місця їх проживання (перебування) на час особливого періоду гарантується: організація освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників» [11].

За кілька років дистанційного навчання здобувачі призвичаїлися до такого формату, знайшли в ньому і позитивні, і негативні сторони, які вони часто озвучують під час спілкування з викладачем. Зокрема, позитивними аспектами дистанційного навчання здобувачі називають такі:

- можливість навчатися в будь-який час та в будь-якому місці;
- можливість навчатися зі своєю швидкістю;
- доступність навчальних, методичних матеріалів;
- мобільність;
- можливість суміщати деякі формати занять (наприклад, лекцію) з іншою діяльністю (здобувачі повідомляли, що за гострої потреби слухають лекції на робочому місці).

Серед проблемних аспектів дистанційної освіти здобувачі називають, зокрема, такі:

- відсутність безпосереднього спілкування з колегами та викладачами;
- нестачу практичних умінь і навичок організації навчання в дистанційному форматі;
- актуальність самомотивації, уміння самоорганізуватися для самостійної роботи;

- залежність від технічного забезпечення (наявності інтернету, електроенергії, власне комп'ютера/ноутбука).

Одна з актуальних проблем, яка особливо гостро постає за дистанційного навчання, – це доброчесність в академічному процесі. Тема академічної доброчесності в Україні, особливо в закладах вищої освіти (ЗВО), за останні роки пройшла шлях від новації до повного визнання суспільством.

Відповідно до статті 42 Закону України «Про освіту», академічна доброчесність – це «сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають користуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» [5]. Після прийняття Закону України «Про освіту» відповідні зміни було внесено до Закону України «Про вищу освіту», зокрема, до статті 1 цього Закону внесено визначення поняття академічної доброчесності [7].

Найчастіше академічну доброчесність пов'язують із відсутністю плагіату, яким, за визначенням Закону України «Про освіту», є «оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства» [11].

За даними сайту plag.pl, у 2016 році рівень використання плагіату в наукових роботах здобувачів вищої освіти у країнах Європи становив від 4,1% у Данії до майже 48% у Росії та Молдові; середній показник США становив 15,9% з діапазоном від 6,4% до 24,2% у різних штатах країни [цит. за: 13].

Таблиця 1. Показники плагіату в наукових роботах здобувачів вищої освіти у країнах Європи, %

№	Країна	Показник плагіату	№	Країна	Показник плагіату
1	Росія	47,9%	18	Велика Британія	14,7%
2	Молдова	47,8%	19	Італія	14,4%
3	Білорусь	42,3%	20	Румунія	14,3%
4	Боснія і Герцеговина	37,9%	21	Нідерланди	13,7%
5	Україна	34,4%	22	Греція	13,5%
6	Литва	27,6%	23	Норвегія	12,1%
7	Фінляндія	26,8%	24	Чехія	11,5%
8	Латвія	19,9%	25	Словаччина	11,4%
9	Словенія	18,4%	26	Швеція	11,3%
10	Болгарія	18,3	27	Бельгія	10,8%

11	Франція	17,7	28	Швейцарія	10,4%
12	Ірландія	16,8	29	Естонія	9,6%
13	Польща	16,3%	30	Німеччина	9,1%
14	Хорватія	16,2%	31	Сербія	8%
15	Португалія	15,9%	32	Австрія	7,3%
16	Іспанія	15,2%	33	Угорщина	5,7%
17	Албанія	15,1%	34	Данія	4,1%

Крім академічного плагіату, Законом України «Про освіту» визначено інші види порушень доброчесности, такі як [11]:

– самоплагіат – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих результатів як нових наукових результатів;

– фабрикація – вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі чи наукових дослідженнях;

– фальсифікація – свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових робіт;

– списування – виконання письмових робіт із залучення зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання;

– обман – надання свідомо неправдивої інформації стосовно власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація та списування;

– хабарництво – надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг чи будь-яких інших благ матеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі;

– необ’єктивне оцінювання – свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти.

Дотримання академічної доброчесности належить до переліку обов’язків осіб, які навчаються у ЗВО (стаття 63 Закону України «Про вищу освіту»).

Статтею 42 Закону України «Про освіту» передбачено види академічної відповідальности за порушення академічної доброчесности. Зокрема, до здобувачів освіти можуть застосовуватися такі санкції: повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо); повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми; відрахування із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту); позбавлення академічної стипендії; позбавлення закладом освіти пільг з оплати навчання.

Відрахування із закладу вищої освіти на підставі порушення академічної доброчесності безпосередньо не вказано Законом України «Про вищу освіту», проте може підпадати під визначення «інші випадки, передбачені законом» пункту 6 статті 46 «Відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення здобувачів вищої освіти» цього Закону.

Важливим аспектом формування політики відповідальності як здобувачів освіти, так і наукових працівників є те, що заклади вищої освіти, відповідно до статті 42 Закону України «Про освіту», повинні розробити і затвердити положення про академічну доброчесність, «що мають бути затверджені (погоджені) основним колегіальним органом управління закладу освіти та погоджені з відповідними органами самоврядування здобувачів освіти в частині їхньої відповідальності» [11].

У 2018 році Міністерством освіти і науки підготовлено і розіслано керівникам закладів вищої освіти «Розширений глосарій термінів та понять із академічної доброчесності» [14], а також «Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності» [3].

Наприклад, Положенням «Про академічну доброчесність у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова», яке було затверджено 2020 року [6], передбачено обов'язкову перевірку на наявність або відсутність академічного плагіату в процесі допуску до захисту (п. 4.1. Положення). Сам факт встановлення наявності чи відсутності академічного плагіату в магістерських та бакалаврських роботах передбачає, зокрема, створення факультетських комісій з академічної етики, до складу якої входять працівники факультету і здобувачі, аналіз результатів пошуку текстових запозичень (пошук здійснюється відповідними програмними продуктами) і надання довідки про відсутність академічного плагіату в роботі (п. 4.2 Положення).

Важливим елементом запобігання академічній недоброчесності здобувачів є профілактична та роз'яснювальна робота, напями якої також визначаються закладом вищої освіти. Крім того, перед поданням бакалаврської/магістерської роботи здобувач подає на кафедру заяву встановленого зразка про те, що він ознайомився з Положенням про академічну доброчесність і дотримувався академічної доброчесності під час написання бакалаврської/магістерської роботи (п. 5 Положення).

Для ефективної організації поточного, семестрового контролю та атестації здобувачів фахової передвищої та вищої освіти із застосуванням дистанційних технологій навчання в 2020 році Міністерством освіти і науки України підготовлено і розіслано відповідні рекомендації, «які водночас доповнюють, але не замінюють ті кращі практики та рішення, що їх заклади освіти вже розробили та впровадили в умовах карантинних обмежень» [12].

Погляд здобувачів вищої освіти на проблему доброчесності проаналізовано в дослідженні авторів (викладача та двох здобувачів) – представників Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, результати якого оприлюднено в 2020 році [5]. Вони провели анонімне опитування майже 200 здобувачів і з'ясували різні аспекти організації дистанційного навчання та дотримання доброчесності в його умовах. Висновки дослідників показують такі тенденції:

- здобувачі під час занять дотримувалися академічної доброчесності частіше, ніж за виконання контрольних, залікових та екзаменаційних робіт;

- здобувачі оцінюють загальне дотримання ними доброчесності (сума показників 1, 2 на шкалі від 1 «Повністю згоден» до 5 «Категорично не згоден») нижче (63,9%), ніж під час занять (80,1%), виконання домашніх завдань (72,8%), контрольних, залікових та екзаменаційних робіт (66,3%);

- викладачі здійснюють контроль доброчесності (61,3%); найбільш часто опитані згадували методи обмеження в часі під час написання контрольних робіт (96%), відеоаудіозв'язок (83,4%) та перевірку на плагіат (37,7%);

- методи перевірки доброчесності, які застосовуються викладачами, вважають ефективними або порівняно ефективними 45,7% опитаних; неефективними і малоефективними їх вважають 29,7%.

У контексті організації дистанційного навчання, яке розпочато внаслідок карантину під час пандемії COVID-19 і триває зараз в умовах воєнного часу, звертають на себе увагу відповіді здобувачів на запитання щодо змін у їхньому ставленні до доброчесності після переходу на дистанційне навчання та причини таких змін.

Опитані здобувачі вказали, що, як і під час очного навчання, академічної доброчесності вони дотримуються (54,3%), не дотримуються (11,1%); 6% із них стали менше списувати, 26,1% стали більше списувати. Основні причини власної недоброчесності опитані здобувачі вбачають у зовнішніх умовах (таких як слабо розвинена система дистанційної освіти, відсутність робочої атмосфери та програмного забезпечення), відсутності контролю з боку викладачів та їхній технологічній необізнаності.

У згаданому опитуванні не було запропоновано варіантів відповіді на це запитання, які б стосувалися особистих інтенцій та підходів респондентів до дотримання доброчесності. Як зазначає А.В. Недипіч, «важливим аспектом є здатність здобувачів та науковців розуміти, що порушення академічної доброчесності неабияк впливають на формування особистості, адже використання чужої роботи забирає можливість у людини використовувати вже напрацьовані як професійні так і індивідуальні навички» [4].

Актуальність формування у здобувачів вищої освіти мотивації до здобуття знань, а не отримання оцінки, дотримання доброчесності за принципом «навіть тоді, коли ніхто не бачить» простежується в результатах національного опитування «Вища освіта в Україні: громадська думка студентів», проведеного у 2015 році (тобто ще до законодавчого врегулювання поняття академічної доброчесності). Опитування показало, що здобувачі вважають вирішальними для пошуку хорошої роботи не тільки рівень знань, а й знайомства/зв'язки (на запитання «На вашу думку, що у першу чергу потрібно, щоби після вишу знайти хорошу роботу?» 44,8% відповіли «Мати добру освіту, високий рівень знань» і 36% – «Мати знайомства, зв'язки»). Крім того, здобувачі не бачать зв'язку між їхньою освітою і завданнями, які вони виконують, що є виправданням для них факту списування (на запитання «Чому здобувачі вдаються до списування або купівлі різних робіт, які повинні робити самостійно?» 31,4% респондентів відповіли «Тому що здобувачі не бачать зв'язку між цими завданнями та їхньою майбутньою професією») [1].

Отже, реалізація вимог дотримання академічної доброчесності в умовах дистанційного навчання потребує комплексного підходу, у межах якого вбачається за доцільне, зокрема:

- посилити особисту мотивацію здобувачів до дотримання академічної доброчесності: від формування в них підходу до навчання на засадах сумлінності, чесності, відповідальності – до інформування про обов'язок дотримання академічної доброчесності, процедури перевірки і види відповідальності за недотримання академічної доброчесності;

- переглянути зміст та обсяг завдань, які надаються здобувачам для виконання (самостійного опрацювання), і застосовувати ті з них, які є найбільш ефективними в умовах дистанційного навчання, сприяють здобуттю актуальних знань і навичок та асоціюються у здобувачів з хорошою освітою як передумовою працевлаштування.

Література:

1. Володимир Сазик. Академічна доброчесність: міфічна концепція чи дієвий інструмент забезпечення якості вищої освіти? URL: <http://education-ua.org/ua/articles/930-akademichna-dobrochesnist-mifichna-kontseptsiya-chi-dievij-instrument-zabezpechennya-yakosti-vishchoji-osviti>.
2. Деякі питання організації дистанційного навчання: наказ Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 № 1115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#n2>.
3. Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності: лист Міністерства освіти і науки України від 23.10.2018 № 1/9-650. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/124272__124272.

4. Недипіч А.В. Особливості дотримання принципів академічної доброчесності: зарубіжний досвід. Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса / Ред. кол. Хаджинов І. В. (голова) та ін. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. Вип. 14. Т. 1. С. 234–238.
5. О. Наливайко, О. Калістова, Д. Поляков. Дотримання академічної доброчесності навчальних досягнень здобувачів освіти в процесі дистанційного навчання. *Освітологічний дискурс*. Т. 31. № 4. Листопад 2020 р. С. 143–162. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.4.10>.
6. Положення «Про академічну доброчесність у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова». Затв. на засіданні Вченої ради НПУ імені М.П. Драгоманова 31.08.2020. URL: <https://npu.edu.ua/nauka/antyplahiat/polozhennia-pro-vchenu-radu-2> (дата доступу: 16.07.2023).
7. Про вищу освіту: Закон України від 01.04.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
8. Про затвердження Положення про дистанційне навчання: наказ Міністерства освіти і науки України від 21.01.2004 № 40. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0464-04#Text>.
9. Про затвердження Положення про дистанційне навчання: наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 № 466. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>.
10. Про затвердження Програми розвитку системи дистанційного навчання на 2004–2006 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 23.09.2003 № 1494. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1494-2003-п#Text>.
11. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
12. Рекомендації щодо організації поточного, семестрового контролю та атестації здобувачів фахової передвищої та вищої освіти із застосуванням дистанційних технологій навчання: лист Міністерства освіти і науки України від 14.05.2020 № 1/9-249. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-potochnogo-semestrovogo-kontrolyu-ta-atestaciyi-zdobuvachiv-osviti-iz-zastosuvannyam-distancijnih-tehnologij>.
13. Рівень плагіату в студентських роботах у країнах Європи / Блог Романа Радейка. URL: <https://web.archive.org/web/20181115194943/http://aphd.ua/riven-plahiatu-v-studentskykh-robotakh-u-kranakh-ievropy/>.
14. Розширений глосарій термінів та понять із академічної доброчесності: лист Міністерства освіти і науки України від 23.10.2018 № 1/9-650. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/124272__124272.

ДОДАТОК ГРАНІ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

ПЛАН-КОНСПЕКТ

практичного заняття з освітнього компонента

«Український правопис»

для здобувачів вищої освіти I курсу першого (бакалаврського) рівня

факультету української філології

та літературної творчості імені Андрія Малишка

доцента кафедри культури української мови

Лободи Тетяни Михайлівни

Тема: Правопис слів іншомовного походження.

Мета: Сприяти засвоєнню студентами правил та особливостей написання загальних і власних назв іншомовного походження відповідно до змін у новій редакції українського правопису. Формувати вміння повно коментувати відповідні орфограми, правильно вимовляти, а також пояснювати лексичне значення чужомовних слів. Розвивати потребу працювати з різними типами словників (орфографічним, іншомовних слів, тлумачним) як засобу підвищення мовленнєвої культури та мовної грамотності.

Хід заняття:

I. Повторення вивченого навчального матеріалу

1. Словниковий диктант із коментарем студентів (двоє студентів біля дошки).

Різдяний, Святе Письмо, прізвище, п'ятитисячний, пів України, мініпальто, військовозобов'язаний, Андріївська церква, Боричів Тік, пригорілий, ковзкий, без'ядерний, віцепрем'єр, нескінченний, Біла Церква, суспільно необхідний, герцогський, під'яр'я, випускний, піваркуш, возз'єднання, різьбяр, вебсторінка, экс-Югославія, бізнес-проект.

2. Орфографічний розбір слів (двоє студентів за індивідуальними картками):

Шевченківська премія, Хмельниччина, народнопісенний, Святвечір, надвечір'я.

3. Пунктуаційний коментар: відновіть відсутні розділові знаки, поясніть уживання їх, сформулювавши відповідне правило (письмово).

1. **Учительська** професія це **людинознавство** постійне проникнення в складний духовний світ людини яке ніколи не припиняється (В. Сухомлинський).

2. Промиті часом відшліфовані народною мудрістю **прислів'я** та **приказки** ці золоті крупинки народного життя стали джерелом вітчизняної та вселюдської культури а також чистим джерелом розвитку рідної мови (Г. Сагач). 3. Поки геній стоїть витираючи **сльози** метушлива **бездарність** отари свої пасе (Л. Костенко).

- Назвіть і поясніть орфограми у виділених словах.

III. Актуалізація опорних знань студентів

4. Опитування студентів (усно, фронтально).

1. Які групи лексики за походженням існують в українській мові?
1. Назвіть правила, за яких у словах іншомовного походження пишемо апостроф, м'який знак.
2. За яких умов подвоюють (не подвоюють) літери на позначення приголосних у словах іншомовного походження?
3. Які зміни подано в новій редакції правопису щодо подвоєння літер?
4. Сформулюйте правила написання літер и, і, ї, е, є в чужомовних словах.

5. Перевірка домашнього завдання: орфографічне та пунктуаційне редагування текстів з усним коментарем (за варіантами).

1 варіант. Завдання до тексту: Як відбувається пристосування іншомовних слів у різних мовах?

Приходячи в нове мовне середовище запозичене слово потрапляє до чужої лексичної системи вибудовує нові для н..ого лексичні зв..язки. Мови по/різному вбирают.. у себе й адаптуют.. іншо/мовні слова. Одні (англійс..ка францу(з,с)..ка) прагнуть (не)завдавати собі клопоту і запозичають.. чужі лексеми у готовому вигляді але в націонал..ній транскрипції (ксеноманія). Інші (чес..ка пол..с..ка хорватс..ка мови пр..балтійс..ких народів) прагнуть очистити власну лексику від чужих слів заміняючи їх своїми (пуризм). Ще інші мови вбирают.. лише ті іншо/мовні слова які (не)мают.. націонал..них відповідників (утилітаризація). Таку позицію використовує переважно україн..с..ка мова (І.М. Кочан).

2 варіант. Завдання до тексту: Які існують причини запозичення різними мовами іншомовних слів?

З давніх/давен торговел..ні економічні й кул..турні зв..язки між народами (з,с)прияли проникне(н,нн)ю в різні мови іншо/мовних слів. Так само й україн..с..ка мова збагачувала себе іноземними елементами словами. Однією з причин запозичен.. є потреба у поповне(н,нн)і або створе(н,нн)і лексико/семантичної гру(п,пп)и яка була відсутн..ою чи (не)достатн..о заповне(н,нн)ою у певний час. Ще одна причина семантичне обмеже(н,нн)я питомого слова усуне(н,нн)я його багато/значності. Іншо/мовними словами позначали (за)звичай реалії чужого жи(т,тт)я замінювали кіл..ка/слівний націонал..ний вислів одно/слівним терміном (спринтер – бігун на коротку дистанцію) або впливала «престижність..» іншо/мовного слова супер/маркет заміст.. магазин само/обслуговува(н,нн)я (І.М. Кочан).

- Знайти у текстах іншомовні слова, пояснити їх написання.
- З'ясувати походження кожного чужомовного слова. Який словник ви будете використовувати для цього?
- Підкреслені слова розібрати орфографічно.

IV. Формування практичних умінь, навичок студентів

6. **Відновіть** пропущені літери, прокоментуйте їх написання (письмово, за варіантами).

1 варіант.

Д..скета, панег..р..к, ауді..нц..я, т..паж, рец..пі..нт, пр..нтер, реф..р..ндум, бур..ме, арх..в, с..нтакс..с, реч..татив, геро..зм, пр..з..нтац..я, ун..верс..тет, факс..м..ле, р..туал, санскр..т, ц..ркуляр, амф..брах..й, д..бати, кор..фей, л..тота, коп..райт, пр..амбула, афор..зм, ауд..тор..я.

2 варіант.

Ал..терац..я, еф..р, ант..теза, верн..саж, пр..с-р..ліз, пер..п..тія, орі..нт..р, ел..пс, сп..кер, ід..ома, арха..зм, інт..л..кт, клас..ика, плаг..ат, архівар..ус, д..фтонг, р..тор..ка, д..ктант, ас..міляц..я, абон..м..нт, б..бл..офіл, пер..од, кр..тичний, р..зюме, преф..ксо..ди.

- Назвіть серед поданих слів мовознавчі та літературознавчі терміни.
- Які слова функціонують у діловому мовленні?
- Поясніть значення підкреслених слів.
- Назвіть слова, що за новою редакцією правопису мають варіанти написання.

7. Прочитайте ряди слів, визначте, за якою правописною нормою вони згруповані. Знайдіть у кожній групі слово з помилкою (усно).

1. Ватикан, Мадрид, Велика Британія, Тбілісі, Вашингтон, Рига, Цюрих.
  2. Капрі, Замбезі, Міссісіпі, Нагасаки, Нил, Сідней, Россіні, Дідро, Сочі.
  3. Драматург Мольєр, сонети Вільяма Шекспіра, Ньютон, досьє, бьєф.
  4. Рів'єра, місто Хедеб'ю , деб'ют, брати Люм'єр, Дар'яльська ущелина.
  5. Канни, Діккенс, Голландія, голландський сир, Хоккайдо, Пікассо, Локк.
  6. Піца, папараці, новела, бароко, сюрреалізм, інтермецо, лібрето, бестселер.
  7. Людвіг ван Бетховен, Леонардо да Вінчі, Лопе де Вега, Осман паша.
  8. О'Генрі, О'Кейсі, О'Коннор, Дон'Кіхот Д'Аламбер, Д'Артаньян.
  9. Бонна, білл, брутто, мадонна, ватт, панно, мулла, донна, мірра.
- Поясніть лексичне значення підкреслених слів.

8. Фразеологічний коментар: поясніть значення відомих фразеологізмів, прокоментуйте написання іношомовних слів у їх складі (усно).

Співати дифірамби, ламати комедію, зазнати фіаско, вавилонська вежа, туманний Альбіон, звести на п'єдестал, Ромео і Джульєтта, ахіллесова п'ята, записати до анналів, манна небесна, відкрити Америку.

- Який словник необхідно використати для виконання цього завдання?
- Як передають на письмі фразеологічні словосполучення?

9. Редагування словосполучень: виправте стилістичні огріхи вживання запозиченої лексики у поданих словосполученнях (письмово).

Вступна преамбула, настінне панно, захисний імунітет, вільна вакансія, передовий авангард, старий ветеран, суперечливі дискусії, інноваційні технології, пам'ятний сувенір, анонс телепередач, преїскурант цін, правильне орфографічне написання.

V. Підсумкова робота здобувачів

10. Підсумкова бесіда:

1. Назвіть орфограми, пов'язані з правописом слів іншомовного походження.
2. Чи існує різниця в орфографічному оформленні слів іншомовного походження та питомих? Назвіть ці орфограми.

11. Робота за текстом: прочитайте текст і поміркуйте щодо необхідності використання запозичених слів в українській мові.

Серед запозичених слів є такі, що їх уживання зовсім не пов'язане із необхідністю точного формулювання думки. Це слова, які з вузького, професійного, спеціального використання перейшли в ширшу, загальномовну стихію, поповнивши собою численні дублети, копії. Такі іншомовні двійники українських слів не збагачують мови, а навпаки – збіднюють її, бо ускладнюють спілкування (А. Коваль).

V. Домашнє завдання

1. **Опрацювати** теоретичний матеріал з теми «Правила правопису слов'янських прізвищ і географічних назв» за посібником Шевчук С.В., Лобода Т.М. «Практикум з української мови».
2. **Робота в зошиті:** виконати вправи 1, 2, 3, 4 на С. 114.

ПЛАН-КОНСПЕКТ

практичного заняття з освітнього компонента
«Українська мова за професійним спрямуванням»
для здобувачів вищої освіти I курсу першого (бакалаврського) рівня
факультету соціології та соціальної політики
доцента кафедри культури української мови
Лободи Тетяни Михайлівни

Тема: Культура фахового монологічного мовлення.

Мета: Сприяти засвоєнню студентами знань про культуру фахового монологічного мовлення, її практичну реалізацію. Формувати уміння створювати тексти публічних виступів та продукувати їх у власному професійному мовленні. Спонукаати студентів до оволодіння прийомами та методами комунікації переконання, сприймання публічних виступів; уміннями й навичками ставити запитання і слухати відповіді; створювати презентації до публічних виступів. Удосконалювати знання студентів про норми української мови, розвивати культуру усного й писемного мовлення.

Хід заняття:

I. Повторення вивченого матеріалу

1. Експрес-опитування.

1. Поясніть поняття «культура мови», «культура мовлення».
2. Назвіть комунікативні ознаки культури мовлення. Чи завжди Ваше власне мовлення відповідає їм?
3. Як Ви розумієте поняття «етикет», «мовний». «мовленнєвий», «спілкувальний» етикет?
4. Назвіть чинники, що сприяють формуванню мовного етикету.
5. Чи тотожні поняття «мовний» і «мовленнєвий» етикет?
6. Схарактеризуйте ознаки спілкувального етикету.
7. Назвіть ознаки мовного етикету українців.
8. Які компоненти має містити професіограма сучасного фахівця?

2. Прочитайте поданий текст, прокоментуйте його, проілюструвавши відповідними прикладами.

Етикет українців вироблявся, виточувався впродовж тисячоліть. Він втілений у системі мовних знаків, символів, словесних формул, жестів, міміки, увібравши найдавніші звичаї і традиції, утворює цілісну систему, що слугує їм у найрізноманітніших ситуаціях спілкування і є одним із кодів, які відкривають своєрідність національно-мовної картини світу України (С.К. Богдан).

3. Установіть відповідність.

<i>№</i>	<i>Етикетні формули</i>	<i>Приклади</i>
----------	-------------------------	-----------------

1.	Знайомлення	А. Ласкаво прошу. Дозвольте запросити Вас...
2.	Подяка	Б. Коли Ваша ласка. Чи не могли б Ви...
3.	Запрошення	В. Вельми Вам вдячний. Щиро дякую...
4.	Прохання	Г. Я поділяю Ваш смуток. Я співчуваю Вам.
5.	Зауваження	Ґ. Дуже шкода, однак мушу відмовитись від цієї пропозиції.
6.	Сумнів	Д. Дозвольте відрекомендувати Вам...
7.	Співчуття	Ж. Ви справді так вважаєте. Невже?
8.	Відмова	З. Це було невчасно. Ви не зовсім добре вчинили.

II. Актуалізація опорних знань студентів

4. Продовжіть речення:

1. Риторика - це...
2. Своєрідність ораторського мистецтва як засобу переконання полягає в...
3. Особливим жанровим різновидом мовленнєвої діяльності є...
4. Прийнято виділяти такі жанри публічного виступу:...
5. Текст публічного виступу має містити :...
6. Аргументація - це...
7. Структура доведення передбачає такі компоненти:...
8. Презентація - це...

5. Перевірка домашнього завдання: Проектне завдання «Поради доповідачеві-початківцю»(робота у творчих групах).

Кожна група отримала завдання сформулювати поради щодо створення публічного виступу:

- 1 група – Як доцільно почати публічний виступ?
- 2 група – Як раціонально побудувати основну частину виступу?
- 3 група – Як варто завершити виступ?

III. Формування практичних умінь і навичок

6. Перевірка домашнього завдання. Структурно-змістовий аналіз публічного виступу студента-учасника науково-практичної конференції (тема за вибором студента) за поданим планом.

План аналізу публічного виступу

1. Чи відповідав виступ визначеній темі?
2. Чи мав текст виступу чітку та логічну структуру?
3. Які аргументи були використані доповідачем для обґрунтування різних аспектів порушеної проблеми?
4. Чи були доцільними вступ та висновки виступу?
5. Як доповідач підтримував увагу слухачів?

6. Чи відповідала за змістом і структурою створена презентація темі та змісту виступу?

7. Прочитайте уривки текстів. Якими структурними елементами майбутніх публічних виступів вони можуть бути?

Текст 1

Лише близько 15 % дітей, народжених від батьків-п'яниць, розвиваються нормально психічно і фізично. Четверо з п'яти так чи інакше виявляються неповноцінними. У ста випадках у всіх дітей, які народилися після 6 – 8 років пияцтва батьків, а тим більше матерів, було визначено розумову неповноцінність. Тут, на жаль, алкоголь не залишає жодного шансу на розвиток особистості.

Слід пам'ятати, що неповноцінні чи імунопослаблені діти завтра стануть дорослими і матимуть дітей. А це реальна і страшна загроза генофонду нації.

Текст 2

Українські науковці вважають, що прикметним явищем, спорідненим із європейським підходом до організації освіти, стало створення братських шкіл в Україні. Починаючи з XIII ст., українські міста почали звертатися до так званого європейського магдебурзького права, яке створило правове підґрунтя для міського самоврядування. У межах його були створені широкі можливості для сприяння розвитку освіти у містах на засадах громадської участі. Міські організації, які гуртувалися переважно навколо церков та монастирів і опікували розвиток шкільництва в Україні, отримали назву братств, а їхні члени – братчиків. Останні були представниками різних верств населення – духівництва, інтелігенції, міщан.

Текст 3

Мовною ситуацією прийнято називати взаємодію різних мов та різних форм існування однієї мови в певній державі з огляду на їхню функціональну специфіку й ареал поширення.

Сучасну мовну ситуацію України характеризує конфлікт між двома літературними мовами – українською та російською. Це стає причиною розмежування населення і спричиняє, зрештою, його двомовність. Українська мова, на жаль, не є мовою спілкування громадян нашої країни, хоча більшість рідною називає для себе українську мову, символічно пов'язуючи її з національною самоідентифікацією. Виникає природне питання: «А чому ми, вважаючи себе українцями, розмовляємо російською мовою?» Через страх меншовартості? Ні, через небажання бути самими собою.

- Сформулюйте теми, яким можуть бути присвячені ці виступи.

8. Робота з деформованим текстом: прочитайте уривок тексту. Яким композиційним елементом тексту повідомлення (виступу) він може бути?

Допишіть текст, використовуючи всі структурні компоненти і дібравши відповідне аргументування.

Благодійність

Що таке благодійність? Ця людська риса належить до найбільших виявів гуманності. Це не просто прагнення тих, у кого багато грошей, поділитися з тими, у кого їх зовсім немає, зазвичай практично без втрат для себе, власного матеріального статку. Це особливий стан душі, що часто близький до самопожертви.

9. Моделювання комунікативної ситуації (робота в парі за варіантами): відповідно до тези дібрати аргументи, підготувати систему запитань до опонента і змоделювати діалог пропонента та опонента.

Варіант 1. Чи всі люди народжуються добрими?

Варіант 2. Чи завжди мовчання є золотом?

Варіант 3. Чи завжди стислість є ознакою таланту?

Варіант 4. Чи справді слово сильніше за будь-що?

Критерії оцінювання діалогу

1. Актуальність обговорюваної проблеми.
2. Тип слухання кожного з учасників (формальне, логічне, слухання-співучасть).
3. Рівень симетричності діалогу.
4. Наявність перешкод під час комунікації.
5. Культура спілкування співрозмовників.
6. Використання маніпуляцій.
7. Ефективність діалогу (дискусії).

10. Комунікативний практикум.

1. Зредагуйте поданий текст, виправивши лексичні, стилістичні та правописні недоліки.

Надмірне хвилювання називають ораторською лихоманкою неврозом виступу аудиторним шоком. Дану проблему можливо подолати маючи терпіння і сумлінне працелюбство. Перш за все необхідно усвідомити що ця «хвороба» має як правило первовитоки у психологічних стресах травмах минулого. Пригадати напівзабуту ситуацію стресу пов'язану з не вдалим публічним виступом бажано разом із спеціалістом психологом або психоаналітиком. Усвідомивши коріня проблеми важливо зрозуміти первинне хвилювання колись було продиктоване інстинктом самозбереження який «намагався» таким чином погасити травмувальний ефект. Корисно пригадати любий випадок справжньої перемоги над хвилюванням у колі близьких друзів при спілкуванні згадати своє відчуття впевненості й натхнення та спробувати ще раз зануритися у такий стан (М. Препотенська).

2. Поставте наголоси у фаховій лексиці. Відновіть орфографічно правильне написання поданих слів, словосполучень. Поясніть значення підкреслених термінів.

Д..пр..(с,сс.)ія, гено/тип, волонтер..с..кий рух, валідніс..т., а(ф,фф)ект, анти/ципац..я, кр..ативний, макро/соц...олог..я, пр...вензивне вихова(н,нн)я, авто/сугестія, базал..ні емоц..ї, ал..тру..зм.

- Які словники допоможуть виконати це завдання?

3. **Визначте синоніми** до слів *кваліфікований, ґрунтовний, добродійний (робота за варіантами)*.

Вправний, глибокий, добродійний, умілий, солідний, досвідчений, милосердницький, кардинальний, напрактикований, філантропічний, серйозний, доброносний, професійний, всебічний, добродійницький, фаховий.

- Назвіть серед запропонованих слів-синонімів іншомовні. Чи поділяєте ви думку, що у професійному мовленні необхідно віддавати перевагу національній термінології?

IV. Підсумки заняття й оцінювання результатів роботи

11. **Підсумкова бесіда.** Прокоментуйте такі вислови.

1. Риторичне мистецтво – це спосіб знаходження можливих засобів переконання (*Аристотель*). 2. Не розмовляти з людиною, з якою можна розмовляти, означає втратити людину; розмовляти з людиною, з якою не можна розмовляти, означає втратити слово. Розумний не втратить ні людину, ні слова (*Конфуцій*). 3. Можливо, і ми колись дочекаємося, що наші юристи, професори і взагалі посадові особи, які за обов'язками служби мають говорити не лише вчено, але й зрозуміло і гарно, не виправдовуватимуть те, що вони «не вміють» говорити. Адже для інтелігентної людини погано говорити повинно б вважатися такою напристойністю, як не вміти читати і писати, і в справі освіти навчання красномовству слід було б вважати обов'язковим (*В. Підмогильний*).

V. Домашнє завдання

1. **Опрацювати** теоретичний матеріал з теми «Форми колективного обговорення професійних слів» (посібники: Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням: підручник / С.В. Шевчук. – К.: Алерта, 2016. – С. 236-259.

2. **Виконати** практичні завдання з посібника Шевчук С.В., Кабиш О.О. Українська мова за професійним спрямуванням: Робочий зошит-практикум. – К.: Алерта, 2012. – С. 72 – 89.

3. **Підготуватися** до дискусії з проблеми «*Чи доцільно в Україні функціонування двох державних мов?*».

ПЛАН-КОНСПЕКТ

практичного заняття з освітнього компонента
«Українська мова за професійним спрямуванням»
для здобувачів вищої освіти I курсу першого (бакалаврського) рівня
факультету соціології та соціальної політики
доцента кафедри культури української мови
Лободи Тетяни Михайлівни

Тема: Основи культури української мови. Мовний етикет.

Мета: Сприяти засвоєнню студентами знань про особливості мовного етикету українців. Формувати вміння послуговуватися парадигмою мовних етикетних формул у різних стандартних комунікативних ситуаціях. Розвивати культуру мовлення, етикет усного спілкування.

Хід заняття:

I. Повторення вивченого навчального матеріалу

1. Продовжте такі речення:

1. Мовна норма – це...
2. Мовна норма є ознакою...
3. Літературна мовна норма – це усталені...
4. Результатом визнання літературних норм є...
5. Розрізняють такі типи літературних норм:...
6. Предметом лексикографії є...
7. Залежно від призначення словники переділяються на...
8. Користуючись словником, ви...

2. Редагування фахового тексту (робота студентів за варіантами).

Текст 1

Виникнення соціальної психології в якості самостійної описової науки білшість дослідників датує 1860 р. коли німецький філософ Моріс Лацарус та його (спів)вітчизник мовознавець Герман Штейнталь почали видавати часопис з етнічної психології та мовознавства під назвою «Журнал психології народів та мовознавства». Їх перша спільна стаття називалася «Вступні міркування щодо психології народів» а ідеї що в ній подавалися заклали підвалини однієї з самих перших соціально/психологічних теорій яка отримала назву «психологія народів» (О.В.Волянська, А. М. Ніколаєвська).

Текст 2

Більшість сучасних наукових робіт відносять виникнення соціальної педагогіки на кінець 19 ст. хоча використані практичних прийомів соціального виховання мало місце і в давні часи ще за умов первісно/общинного лада. Наприклад давногрецькі філософи Платон і Аристотель вважали що держава повинна опікуватися про виховання так щоб формувати для неї гідних громадян. На кінець 19- початку 20 ст. припадає активна робота теорій прагматичної

педагогіки експ. р.ментальної педагогіки теорії «вільного» вихован..я та «трудової» школи соціал..ної педагогіки тощо (І.М. Богданова).

- *Знаннями яких мовних норм Ви скористалися для редагування текстів?*
- *Якими словниками за потреби варто послуговуватися для виконання цього завдання?*
- *Назвіть енциклопедичні словники Вашого фаху.*

II. Актуалізація опорних знань студентів

3. Експрес-опитування:

1. Схарактеризуйте поняття культура мови, культура мовлення.
2. Назвіть комунікативні ознаки, що визначають культуру мовлення. Чи завжди ваше власне мовлення відповідає їм?
3. З'ясуйте вимоги до культури усного ділового мовлення.
4. Поясніть зміст таких понять: етикет, діловий етикет, мовний етикет, мовленнєвий етикет, спілкувальний етикет.
5. Назвіть чинники формування та функції мовного етикету.
6. Опишіть парадигму мовних етикетних формул, якими послуговуються у різних комунікативних ситуаціях.
7. Назвіть відомі вам тональності спілкування, що забезпечують соціальну якість спілкування.

4. З'ясуйте, які ознаки культури мовлення ілюструють ці висловлювання?

Піфагор застерігав: «Перед тим, як почнеш говорити, дай змогу дозріти думці під твоїм язиком».

«З ким доводиться мати справу, – говорив Езоп, – з тими будь поступливим і чемним».

Давньокитайський філософ 4-5 століття до н.е. Конфуцій говорив: «Достатньо, щоб слова були змістовними,» – проте іноді цього буває замало.

Найбільша цінність оратора – не тільки сказати те, що потрібно, але й не казати того, чого не треба (Цицерон).

5. Поміркуйте, під час якої комунікативної ситуації можуть бути використані наведені мовні формули. Для якої тональності вони характерні?

1. Добрий вечір! Привіт. Моє шанування! Здоровлю з... Драстуй. Здорові будьте! Кого я бачу! Дозвольте Вас привітати!
2. Скажіть, будь ласка! Дозвольте запитати! Чи можна Вас? Чи можна Вас запитати?
3. Будьмо знайомі! Давайте знайомитися! Дозвольте познайомити Вас із... Знайомтесь... Дозвольте відрекомендувати Вам...
4. Я пропоную Вам... Вам варто... Може б, Вам... Категорично раджу Вам... Дозвольте порадити Вам...
5. На жаль, ніяк не можу погодитися. Ні, я не погоджуюсь! Дуже шкода, але я змушений Вам відмовити. У мене немає часу з вами розмовляти.

6. Бувайте. Тримайся. Дозвольте відкланятись. Привіт сім'ї. Будемо прощатися. Щасливо. На все добре! До зустрічі! До побачення!
  7. Ви не зовсім добре вчинили. Це було недобре. Вибачаюсь за це. Мені дуже неприємно! Не бачу причини для зауваження. Я не згідний із докором.
- *Визначте мовні формули, якими не можна послуговуватися у професійному спілкуванні.*

6. Робота за текстом.

- **I. Завдання до мовчазного читання тексту.** Прочитайте поданий текст, доберіть до нього відповідний заголовок.

Спілкувальний (комунікативний) етикет у вербальному та невербальному виявах – явище загальнолюдське. Водночас йому завжди притаманні етнічні особливості, національна своєрідність.

Наприклад, українцям, за словами Михайла Грушевського, властивий «високий розвиток своєї гідності, пошанування гідності чужої, любов культурних і громадських вартостей життя». У мовленнєвому етикеті українців відбито такі риси, як побожність, шану до батьків, до жінки, демократизм, емоційність, естетизм, делікатність та ін.

Для українців суть принципу ввічливості, або етикетності, у спілкуванні закладено у словах з Біблії: «Вагу та міру для слів своїх вироби». Релігійність і шанобливе ставлення до землі, що на ментальному рівні виявилось у так званому антеїзмі, сприяли формуванню лагідної вдачі українця. Через те у стосунках між українцями сповідувалась ідея, висловлена в одній з Божих заповідей: «Люби ближнього свого як себе самого».

Етикет тісно пов'язаний з українською ментальністю. Саме тому простежується певний зв'язок між вдачею народу та його мовленнєвим етикетом. На мовному рівні ці етнопсихологічні риси українського народу відображаються, зокрема, в тому, що у багатьох етикетних висловах семантичним центром є слова з морфемою *добр-* (*добрий день, добридень, доброго здоров'я, доброго ранку, добродію, люди добрі*). Семантика слова «добрий» наголошує на одному з найголовніших понять моральної свідомості – добрі. Окрім цього, існує багато етикетних одиниць, у яких уживаються слова з коренем *ласк-*, *здоров-* (*З Вашої ласки, ласкаво просимо, здоровенькі були, доброго здоров'я*). Ці вирази своїм значенням демонструють щирість і доброзичливість українського народу.

У мовленнєвому етикеті найпомітніше й наочно виявляється стан мовної культури, духовні вартості, етичні орієнтації суспільства, характер взаємин між людьми.

Етикетне спілкування потребує високого рівня усвідомленості й творчої активності у використанні мовних і позамовних засобів ввічливості. Для цього треба досконало знати й уміти доречно застосовувати їх у відповідних комунікативних ситуаціях (*М. Стахів*).

II. Завдання за змістом і структурою тексту

- *До якого стилю і типу мовлення належить цей текст?*
- *Виокремте у тексті вступ, основну частину, висновки.*

III. Творче завдання за текстом

- Знайдіть власні аргументи, які б могли обґрунтувати таке твердження: Спілкувальний (комунікативний) етикет у вербальному та невербальному виявах – явище загальнолюдське. Водночас йому завжди притаманні етнічні особливості, національна своєрідність.

7. **Перевірка домашнього завдання** за робочим зошитом-практикумом С.В. Шевчук, О.О. Кабиш «Українська мова за професійним спрямуванням»: тема «Мовний етикет», с.27 – 35.

III. Формування практичних умінь та навичок студентів

8. **Порівняльний аналіз текстів:** Які комунікативні ситуації описано у цих текстах? Чи нормативні етикетні формули використано мовцями під час спілкування?

Текст 1

У книгарні

- Добранок, пані!
- Доброго ранку, юначе!
- Скажіть, чи є у Вас у продажу «Український правопис»?
- Так. На нього великий попит.
- Продайте мені примірник «Українського правопису».
- Будь ласка. Ось ваша книга.
- Бувайте!
- До побачення! Заходьте ще.

Текст 2

- Здоров, красуне!
- Доброго ранку Вам!
- Інко!
- Що вам? – вона завагалась, не знаючи, як його делікатніше буде назвати. «Дядя Андрон» – надто по-дитячому, по-давньому, «дядьку Андроне» – це звучало б наче трохи грубувато. І Інна зараз хотіла знайти якесь більш ввічливе слово. І тому звернулась до нього на ім'я й по батькові, як звертаються в школі до вчителів:
- Що ви хотіли, Андроне Гурійовичу? (Олесь Гончар).

Текст 3

Великий критик кінчив переливати свою думку на папір і запитливо глянув на хлопця.

– Я зайнятий, - відповів критик.

Ця зневажлива відповідь прикула Степана до місця.

Як він не ворушився, то критик визнав за потрібне повторити, підкреслюючи склади:

- Я зай-ня-тий.

- До побачення, - глухо промовив Степан (*В. Підмогильний*).
- Вибачте, - сказав він, уклоняючись, - ви товариш Михайло Світозаров?
- Я Світозаров. А в чому річ?
- Я ось написав оповідання..., - почав хлопець, але спинився, побачивши на обличчі в критика неприємну гримасу.

Мені ніколи

- *Яку тональність у спілкуванні обрали співрозмовники?*
- *Використання якої форми іменника викликало вагання у другому тексті?*
- *Яка морфологічна форма використовується в українській мові для іменників у функції звертання?*

9. Запишіть подані словосполучення у формі звертання (робота студентів за варіантами).

Варіант 1. Пан полковник, отець Андрій, панна Софійка, добродій Іваненко, друг Сергій, пан професор, пані Ольга; Анатолій Кузьмович, Світлана Іллівна, Степан Пилипович, Марія Андріївна, Оксана Савівна.

Варіант 2. Пан господар, добродій Остапчук, пан президент, колега Савчук, панна Наталя, друг Олег, пані вчителька, голубка Леся; Євген Якович, Зиновій Григорович, Олена Хомівна, Ярина Луківна, Ігор Юрійович.

- *Чи поєднуються як прикладки зі словами пан, пані особові імена та по батькові?*
- *У якій морфологічній формі вживаються загальний іменник і прізвище у звертанні?*

10. Моделювання мовленнєвих ситуацій з метою набуття студентами комунікативних умінь і навичок:

- **Комунікативна ситуація «Вітання, звернення до іншої особи, прощання»:**

1. Ви – студент 1 курсу, вам необхідно звернутися з проханням: до директора (декана), завідувача кафедри, викладача, іншого студента.

2. Ви – працівник адміністрації у навчальному закладі. Вам треба у телефонній розмові попросити:

- ученого виступити під час наукової конференції;
- викладача іншого навчального закладу виступити з лекцією перед студентами Вашого факультету.

- **Комунікативна ситуація «Прохання, згода, відмова»:**

Вам треба:

- 1) дізнатися у людини похилого віку, котра година;
- 2) у незнайомому місті знайти потрібну установу;
- 3) записатися у секретаря на прийом до керівника установи;
- 4) звернутися до викладача з проханням достроково скласти іспит.

- **Комунікативна ситуація «Вихід із конфлікту»:** зауваження, вибачення, з'ясування:

а) висловіть до поданого зауваження відповідну формулу вибачення або з'ясування:

Я змушений зробити Вам зауваження.

Ви не зовсім добре вчинили.

Твій вчинок виходить за межі етичних норм.

Це було недобре.

б) моделювання студентами діалогів за комунікативною ситуацією «Вихід із конфлікту»:

Ситуація 1. Ви – студент вищого навчального закладу, який запізнився на практичне заняття або не підготувався до нього, та якому треба залагодити конфлікт з викладачем або деканом факультету.

Ситуація 2. Ви – працівник навчального закладу (соціальний педагог, психолог). Вам необхідно залагодити конфлікт між школярами; батьком і сином; керівником і підлеглим.

- *Які аргументи та тональність спілкування ви для цього оберете?*

• **Комунікативна ситуація «Комплімент у мовленні українця»:**

1. Продовжте речення:

1. Комплімент – це...
2. Призначення компліменту – зробити...
3. Найчастіше хвалять людину за...
4. Набір етикетних формул компліменту стереотипний, як-от:...

2. Аналіз комунікативних ситуацій: прочитайте діалоги, назвіть правильну, на Вашу думку, відповідь, обґрунтуйте її.

Ситуація 1. Ваша подруга приходить на свято в новій сукні. Ви:

- а) зробите вигляд, що не помітили цього;
- б) скажете: «Тобі дуже пасує ця сукня!»;
- в) скажете: «О, а в мене є теж така сукня!».

Ситуація 2. Ви відвідуєте свою родичку в лікарні. Після розпитувань про самопочуття Ви:

- а) продовжите розмови на «загальні» теми;
- б) скажете: «А ти сьогодні маєш уже кращий вигляд!»;
- в) скажете: «Ти маєш прекрасний вигляд!».

Ситуація 3. Ви – у гостях. Вас пригостили дуже смачним пирогом. Скуштувавши його, Ви:

- а) скромно промовчите;
- б) скажете: «Можна просто язика проковтнути!»;
- в) скажете: «Я нічого смачнішого ніколи ще не їла!».

3. Висловіть комплімент:

- а) колезі (чоловікові, жінці; старшій за віком, одноліткові) за зовнішній вигляд;
- б) своєму керівникові (викладачеві) за успішно виконане службове доручення (прочитану лекцію);
- в) близькій людині, подрузі, другові за подарунок або надану Вам послугу.

IV. Підсумки заняття й оцінювання результатів роботи

1. Узагальнювальна бесіда:

- Схарактеризуйте особливості мовного етикету українців, використовуючи текст М. Стахів і такі слова та словосполучення: *доброзичливість, шанобливе ставлення, почуття власної гідності, зменшувально-пестливі звертання*.
- Чи згодні Ви з думкою А. Листопад: *«Чому те, що віками було окрасою людського спілкування – ввічливість (чемність, поштивість, гречність, шляхетність, люб'язність) – неприпустимо швидко девальвує, сприймається почасти як зайвина? Чому міліє «душі криниця»? Забуваються золоті закони спілкування українського народу: «Українська шляхетність – від Роду», а «Найвища шляхетність – у Слові».*

V. Домашнє завдання

1. **Опрацювати** теоретичний матеріал з теми «Культура фахового монологічного мовлення» за робочим зошитом-практикумом С.В. Шевчук, О.О. Кабиш «Українська мова за професійним спрямуванням» – С. 50-58.

ПЛАН-КОНСПЕКТ

практичного заняття з освітнього компонента
«Українська мова за професійним спрямуванням»
для здобувачів вищої освіти I курсу першого (бакалаврського) рівня
Навчально-наукового інституту права та політології
доцента кафедри культури української мови
Дияк Олени Володимирівни

*Хто не вмiє говорити, кар'єри не зробить.
Наполеон*

Тема: Основи культури української мови.

Мета: Узагальнити, систематизувати та поглибити знання студентів про комунікативні ознаки мовлення; спонукати до мовного самовдосконалення; розвивати навички роботи в групах; сприяти засвоєнню мовних стереотипних формул; виховувати повагу й любов до слова; формувати комунікативно компетентну особистість.

Хід заняття:

I. Повторення вивченого матеріалу

1. Флеш-опитування „Мікрофон”:

- Сформулюйте визначення національної мови.
- Якими формами її репрезентовано?
- Що таке „літературна мова”?
- Назвіть її головні ознаки.
- Чи тотожні поняття „національна мова” та „державна мова”?
- Якою статтею Конституції України регламентовано державність української мови? Озвучте стрижневі постулати статті.
- Окресліть поняття „норма літературної мови”.
- Назвіть типи норм, схарактеризуйте їх.
- Потлумачте поняття „мова”, „мовлення”, „спілкування”.
- Сформулюйте визначення професійної комунікативної компетенції.

2. „Хвилинка творчості”. Продовжте речення (за варіантами):

I	II	III
1. Мова – засіб...	1. Мова – скарбниця...	1. Мова – доля...
2. Мова – душа...	2. Мова – надбання...	2. Мова – пам'ять...
3. Мова – дзеркало...	3. Мова – музика...	3. Мова – голос...
4. Мова – добро...	4. Мова – код...	4. Мова – основа...
5. Мова – схованка...	5. Мова – криниця...	5. Мова – шум...

3. Хронологічний тренінг. Назвіть утиски і заборони українського слова в зазначені роки.

1627 р.; 1569 р.; 2012 р.; 1895 р.; 1970 р.; 1720 р.

4. Перевірка домашнього завдання.

- Утиски й заборони української мови (у формі таблиці або таймлайну (інтерактивна стрічка часу)).

II. Актуалізація опорних знань

5. Робота з текстом.

- Прочитайте текст.

Суржик (букв. – суміш жита з пшеницею, ячменю з вівсом і т.ін., а також борошно з такого зерна) – мова, у якій штучно об'єднані без дотримання літературних норм елементи різних мов. ... Це збіднена мова, позбавлена національного колориту, краси й виразності (*Українська мова. Енциклопедія.*).

Як низьковартісним є суржикове борошно, так не може мати високої вартості й суржикове мовлення. ... проникнення елементів однієї мови (у звучанні, наголошуванні, інтонуванні, у вживанні слів, сталих зворотів, граматичних форм, синтаксичних конструкцій) у мовлення іншої мови називають інтерференцією. Щоб уникнути інтерференції, потрібно не тільки свідомо розрізняти елементи обох мов, а й мати стійкі вміння та навички використання їх у мовленні. Якщо, наприклад, когось запросять словами *Добро пожалувати!* (замість *Ласкаво просимо!* чи *Просимо завітати!*), запропонують *Давайте спочатку повечеряємо* (замість *Спочатку повечеряймо*), скажуть, що добре *відносяться* (замість *ставляться*) до нього, нарешті подякують *його* (замість *йому*) за відвідини, то інтерференція стане не лише порушенням норм літературної мови, але й зашкодить ефектові від етикетної поведінки й гостинності господаря.

Люди сприймають кожного з нас насамперед через наше мовлення, нашу спілкувальну поведінку. Афоризм „Говори – і я тебе побачу” відомий ще з античних часів. Тому треба, як закликав Максим Рильський, „заглядати у словник”, користуватися довідниками й посібниками, аналізувати своє і чуже мовлення.

Жива мова не стоїть на місці, вона змінюється, і вже хоча б з цієї причини нею потрібно цікавитися, вдосконалюючи своє мовлення, протягом усього життя (*Я.Радевич-Винницький, „Етикет і культура спілкування”*).

- Поміркуйте:

- Чи підносить культуру мовлення вживання суржикових слів?
- На дотриманні яких комунікативних ознак мовлення наголошено в тексті?
- Яку спілкувальну етикетну ситуацію представлено стереотипними словесними формулами в тексті? Назвіть інші формули цієї парадигми.
- Про порушення якої компетенції йдеться в тексті?
- Якими типами словників слід послуговуватися, аби уникнути інтерференції в мовленні?

- Пригадайте:

Кому із античних філософів належить афоризм „Говори – і я тебе побачу” („Заговори, щоб я тебе побачив”)?

- *Доберіть синоніми до слова суржик.*

6. Перевірка домашнього завдання.

- Конспект з теми «*Основи культури української мови*» у формі візуальних нотаток – скетчноутінгу.
- *Письмово в зошиті: 5 висловлень видатних діячів науки і культури про культуру мовлення та ораторське мистецтво.*
- *Презентуйте себе як особистість і фахівця, використовуючи такі стрижневі тези:*
  - етапи розвитку обраного фаху;
  - прикметні риси професії;
  - актуальність і перспективи спеціальності;
  - особисті ділові та моральні якості у професійній діяльності.
- **Портфоліо:** самопрезентація «Я – особистість і фахівець» (у формі лінійного тексту або буктрейлера, лепбука чи інтелект-карти).

III. Формування комунікативних умінь і навичок студентів

7. Проблемні запитання й завдання.

- Якщо Ви щось не зрозуміли або не почули, що говорив співрозмовник, як Ви ввічливо перепитаєте?
- Під час наукової конференції виникла потреба познайомитися де з ким із учасників. Як Ви це зробите?
- За допомоги яких мовних формул Ви порадите однокурсникові скористатися певними бібліографічними джерелами чи інтернет-ресурсами, щоб підготуватися до модульного контролю?
- Закцентуйте увагу на особливостях уживання в офіційному мовленні слів-регулятивів **пан / пані**. Озвучте можливі варіанти звертань до Президента України, Прем'єр-міністра України, Голови Верховної Ради України, міністра освіти і науки України.

8. Усно продовжте мовні формули.

Скажіть, будь ласка... Вибачте, дозвольте запитати... Допоможіть, будь ласка... Покличте, будь ласка... Будьте ласкаві, поясніть... Якщо Ваша ласка, напишіть...

9. Яких неточностей припустився Ваш співрозмовник під час спілкування. Правильні варіанти запишіть.

Зустрінемося через пару днів. Вибачаюсь! Ви перепутили адрес. Я задаю Вам питання. До зустрічі слідуєчого тижня. Скажіть, будь ласка, скільки годин? По якому ділу Ви до мене? Дозвольте подякувати Вас. Я розділяю Ваш смуток.

10. Запишіть формули мовного етикету, за допомоги яких Ви звернетесь (за варіантами):

I варіант – до секретаря деканату, щоб дізнатися, коли відбудеться „Дебют першокурсника”;

II варіант – до директора інституту, щоб дізнатися про рішення щодо Вашої заяви про переведення на іншу спеціальність;

III варіант – до викладача, щоб попросити дозволу на дострокове складання іспиту з дисципліни, яку він читає.

11. Запишіть три компліменти:

- деканові факультету чи його заступників;
- викладачеві, що читає одну з фахових дисциплін;
- однокурсникові (-ниці).

12. Робота в парах. Створіть рольову ситуацію, склавши діалог на кілька реплік (за варіантами):

I варіант – Вам потрібно звернутися до викладача з питанням, що робити, якщо через хворобу Ви пропустили практичне заняття.

II варіант – Вам у телефонній розмові потрібно попросити викладача перенести лекцію.

III варіант – Вам потрібно, дібравши аргументи, залагодити конфлікт між студентами групи, які не підготувалися до семінарського заняття, і викладачем.

13. Робота в міні-групах. (робота за варіантами)

Професіограма «на пальцях»

Мета : формувати доброзичливу атмосферу в групі; сприяти згуртуванню колективу; налаштувати учасників на позитивне спілкування.

Умови :

- кожному варіантові підготувати аркуш паперу формату А4 з обведеною долонею;
- у середині малюнка зазначити варіант.

Завдання :

- передайте аркуш по ряду, щоб усі учасники на пальцях руки на малюнку написали по одній позитивній професійній якості, якою, на їхню думку, має володіти фахівець із права та політології;
- малюнки-професіограми, обійшовши ряд, мають повернутися до першого учасника.
- переможе команда, учасники якої найточніше, найповніше і щонайшвидше схарактеризують фахівця.

14. Перевірка домашнього завдання.

• Схарактеризуйте фахівця з обраного фаху, змалювавши його мовний портрет.

• **Портфоліо:** комунікативна професіограма фахівця (усно наголосити на головних фахових комунікативних якостях).

IV. Підсумкова бесіда „Ланцюжок” й оцінювання результатів роботи.

1. Назвіть якісні комунікативні ознаки, що визначають критерії культури мовлення.
2. Окресліть вимоги до культури усного ділового мовлення.
3. Поясніть значення словників у становленні та піднесенні культури мовлення фахівців.
4. Розкрийте зміст понять „етикет”, „мовний етикет”, „мовленнєвий етикет”, „спілкувальний етикет”.
5. Назвіть тональності спілкування, що забезпечують його соціальну якість.
6. Які комунікативні компоненти формують парадигму етикетних формул?

V. Домашнє завдання.

1. Опрацювати теоретичний матеріал з теми *„Культура фахового індивідуального мовлення та мистецтво презентації. Форми колективного обговорення професійних тем”*.

2. Підготуватися до *Модульного контролю № 1*. Упорядкувати *портфоліо*, відповідно до вимог.

ПЛАН-КОНСПЕКТ

практичного заняття з освітнього компонента
«Українська мова за професійним спрямуванням»
для здобувачів вищої освіти I курсу першого (бакалаврського) рівня
історичного факультету
доцента кафедри культури української мови
Дияк Олени Володимирівни

Тема: Довідково-інформаційні документи.

Мета: Поглибити та систематизувати знання студентів про типологію документів; формувати навички оформлення реквізитів; розвивати вміння складати й редагувати тексти довідково-інформаційних документів; сприяти засвоєнню критеріїв класифікації документів; спонукати дотримуватися мовних норм під час оформлювання документів; удосконалювати усне й писемне фахове мовлення студентів.

Хід заняття:

I. Повторення вивченого матеріалу

1. Термінологічний диктант «Одним словом». Замініть визначення словом-терміном чи поняттям.

1. Матеріальний об'єкт, що містить у зафіксованому вигляді інформацію, оформлений в установленому порядку й має відповідно до законодавства юридичну силу.
2. Інформація, зафіксована у службовому документі для його ідентифікації, організації обігу і надання йому юридичної сили.
3. Сукупність реквізитів, розташованих у встановленій послідовності на бланку.
4. Модель побудови формуляра службового документа, що встановлює сферу його застосування, формат, розміри берегів, вимоги до побудови конструкційної сітки та реквізити.
5. Зуніфікована форма документа з надрукованою постійною інформацією і місцем, відведеним для змінної інформації.
6. Група реквізитів та їх постійних частин, відтворена на бланку документа як єдиний блок.
7. Членування тексту на складові, графічне відокремлення однієї частини від іншої, а також використання заголовків, нумерації тощо.
8. Головний реквізит, що відображає зміст документа.
9. Точне відтворення оригіналу документа.
10. Сукупність процесів, що забезпечують документування управлінської інформації та організацію роботи зі службовими документами.
11. Рух документів в установі від часу їх створення або одержання до закінчення виконання чи надсилання.

II. Актуалізація опорних знань

2. Вступна бесіда:

- Які документи належать до групи довідково-інформаційних?
- Що таке доповідна записка?
- Що таке пояснювальна записка?
- Назвіть реквізити доповідної і пояснювальної записки.
- Що таке звіт? Які його різновиди.
- Назвіть реквізити звіту.
  - Що таке протокол? Назвіть реквізити протоколу.
  - Хто веде й підписує протокол?
  - Схарактеризуйте структуру тексту протоколу.
  - Назвіть різновиди протоколів за обсягом фіксованої інформації, схарактеризуйте їх.
  - Що таке витяг із протоколу? Назвіть реквізити витягу.
  - Сформулюйте визначення оголошення. Які види оголошень виокремлюють за змістом?
  - Що таке запрошення? Назвіть відмінні риси оголошення про майбутню подію і запрошення.
  - Назвіть прикметні ознаки повідомлення про захід.

III. Формування практичних умінь і навичок студентів

3. Граматичний тренажер. *Виправте помилки в реченнях, поясніть правопис прізвищ, імен та по батькові.*

1. Звіт про археологічну практику з 1.07.2018р. по 31.07.2018р. Васьо Арсенія.
  2. Шановний Олеже Юрієвич! Запрошуємо Вас узяти участь у студентській науковій конференції.
  3. Довідку видано Климів Івану Васильєвичу в тому, що він є студентом I курсу факультету історичної освіти.
  4. Ухвалили: тему магістерської роботи Ільї Дольд-Михайлик затвердити.
  5. 9 листопада 2018 року о 19:00 у приміщенні Національного Академічного Драматичного Театру імені Івана Франко відбудеться рок-опера «МІФ» (на основі творчості та фактів з біографії Тараса Шевченка) за підтримки віце-прем'єр-міністра України. Вхід вільний.
- У яких документах можуть бути взяті ці речення?
    - Поясніть значення прикметників **магістерський – магістèрський**.

4. Робота з підручником (Глущик С.В., Дияк О.В., Шевчук С.В. Сучасні ділові папери) *(за варіантами).* Зредагуйте документи, допишіть відсутні реквізити. Схарактеризуйте доповідну та пояснювальну записку за критеріями класифікації.

I варіант – Вправа 134 С. 324 (доповідна записка).

II варіант – Вправа 148 С. 327 (пояснювальна записка).

5. Інтерактивна вправа «Документознавча естафета».

Умови:

- для виконання завдання студентам потрібно об'єднатися в три команди;

- у кожній команді обрати експерта.

Завдання:

- Оформити на стандартному аркуші паперу формату А4 документ (за варіантами).
- Кожний член команди має оформити лише один реквізит і передати іншому. Реквізити треба оформлювати послідовно.
- Експерти, що є представниками інших команд, стежать за дотриманням правил естафети й оцінюють правильність і швидкість виконання завдання, аналізують і коментують складені документи.

I варіант – Доповідну записку про участь студентів факультету історичної освіти у Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі».

II варіант – Пояснювальну записку про відсутність на заняттях студентів академічної групи через екскурсію до Музею книги та друкарства.

III варіант – Звіт про підготовку і проведення щорічної церемонії нагородження кращих викладачів і студентів факультету історичної освіти «Клію – 2018».

6. Творча майстерня.

- Утворіть від поданих імен форми по батькові чоловічого й жіночого роду, використайте їх у текстах запрошень (I варіант) та повідомлень про захід (II варіант).

I варіант – Микола, Яків, Ілля, Ілько, Лука, Сава, Хома.

II варіант – Григiр, Григорiй, Антiн, Лев, Левко, Кость, Костянтин.

- Які відмінності в оформленні повідомлення й запрошення ви спостерегли?
- Яким відмінком виражають звертання в українській мові?

7. Спрямувальна бесіда:

- Що таке афіша?
- Сформулюйте визначення реклами.
- Які, на вашу думку, відмінності між оголошенням, афішею та рекламою?

8. Перевірка домашнього завдання. Презентація міні-проекту «*Реклама – складова професійної діяльності*» (**I в.** – інформаційна реклама. **II в.** – переконувальна реклама. **III в.** – нагадувальна реклама).

IV. Підсумки заняття й оцінювання результатів роботи

9. Підсумкова бесіда «Дощик»:

- Чому оформленню реквізитів надають великого значення в підготовці документа?
- За яким стандартом оформлюють реквізити в управлінських документах?
- Який стрижневий реквізит будь-якого документа?
- Назвіть вимоги, які ставлять до цього реквізиту?

V. Домашнє завдання

1. Опрацюйте теоретичний матеріал з теми «Службове листування». Повторіть правопис власних назв і правопис прізвищ та географічних назв іншомовного походження.

2. *До портфоліо:* складіть і надрукуйте лист, що потребує відповіді або лист, що не потребує відповіді.

3. Опрацюйте інтернет-ресурси про історію виникнення листівок, підготуйте повідомлення на 1-2 хвилини про українську листівку. Принесіть тематичні українські листівки. Поміркуйте, чи доречні листівки в службовій кореспонденції.

ПЛАН-КОНСПЕКТ

практичного заняття з освітнього компонента
«Українська мова за професійним спрямуванням»
для здобувачів вищої освіти I курсу першого (бакалаврського) рівня
історичного факультету
доцента кафедри культури української мови
Дияк Олени Володимирівни

Тема: Науковий стиль і його засоби у професійному спілкуванні. Культура наукового тексту.

Мета: Узагальнити та систематизувати знання студентів про науковий стиль і різновиди наукових текстів; формувати культуру читання та сприймання наукового тексту, уміння й навички аналізувати і створювати наукові тексти; розвивати наукове мовлення студентів; удосконалювати техніку фахового мовлення в комунікативних ситуаціях; сприяти оволодінню прийомами та методами наукової комунікації.

Хід заняття:

I. Повторення вивченого матеріалу

1. Термінологічний диктант «Одним словом». Замініть визначення терміном чи термінологічною словосполученням.

1. Самоврядування окремої території в межах певної держави (*автономія*).
2. Східнослов'янське міжплеменне об'єднання, яке розселилося між Дніпром і Дністром. Існувало з кінця IV до початку VII століття (*анти*).
3. Пам'ятки давньої східнослов'янської писемності (XI – XV ст.), написані на дешевому і доступному матеріалі – березовій корі (*берестяні грамоти*).
4. Морські воєни давньої Скандинавії (*варяги*).
5. Частина суспільства, суспільна група (*верства*).
6. У Київській Русі територія, підпорядкована єдиній владі (князя, монастиря тощо) (*волость*).
7. Стародавні написи й малюнки різного змісту, зроблені гострими предметами на посудинах, стінах тощо (*графіті*).
8. Наука, що вивчає кількість і склад народонаселення (*демографія*).
9. Випалена глина, вкрита поливою та малюнками (*майоліка*).
10. У монархічних державах – тимчасове правління однієї чи кількох осіб у разі неповноліття, хвороби монарха тощо (*регентство*).
11. Торговельні та військово-адміністративні населені пункти (*факторії*).

• До якої групи за ступенем спеціалізації належать записані терміни?

2. Перевірка домашнього завдання. Продемонструйте створені вами «Хмари слів» з обраної фахової дисципліни й теми.

II. Актуалізація опорних знань

3. Вступна бесіда.

1. Які стилі виокремлюють нині в сучасній українській літературній мові?
2. Які сфери спілкування наукового стилю?

3. Яка мета наукового стилю?
4. Назвіть ознаки наукового стилю.
5. Назвіть жанри реалізації наукового стилю.
6. Які підстилі виокремлюють у науковому стилі?
7. Назвіть мовні засоби, притаманні науковому стилю.

4. Запишіть словосполучки, добираючи з дужок найбільш точне слово.

(Доступний, зрозумілий, досяжний) виклад, (виражати, говорити, висловлювати) думки, (діставати, здобувати, набувати) освіти, (характеризувати, описувати, відтворювати) явище, (вичерпна, фундаментальна, глибока) відповідь, (вирішальні, корінні, ґрунтовні) зміни, (невигадана, знаменна, засвідчена) подія.

5. Спрямувальна бесіда.

1. Що таке науковий текст?
2. Яка структура наукового тексту?
3. Які загальні вимоги до наукового тексту?
4. Назвіть типи наукових текстів.

6. Перевірка домашнього завдання. *Озвучте дібрані зразки наукових текстів різних типів. Доведіть, що прочитаний текст є описом, розповіддю, міркуванням чи доказом.*

III. Формування комунікативних умінь і навичок студентів

7. Спрямувальна бесіда.

1. Які жанри усного наукового мовлення є ефективною апробацією результатів дослідження?
2. Назвіть принципи композиції наукових виступів і доповідей.
3. Які етапи підготовки наукового виступу (доповіді)?
4. Яких недоліків припускаються промовці під час усних виступів (доповідей)?
5. Наголосіть на особливостях наукового діалогу та дискусії.
6. Назвіть комунікативні стратегії наукової дискусії.
7. Яке місце стратегії самопрезентації в науковій дискусії?
8. Яка мета електронних презентацій під час наукових виступів?

8. Аудіювання. *Уважно послухайте поради К. Тухольського ораторові. Які з них цінні для вас?*

Короткі речення. Короткі речення. Короткі речення.

Ясний план у голові – і якомога менше на папері. Факти – або звернення до почуттів. Оратор – не енциклопедія. Енциклопедія є в людей вдома.

Той самий голос втомлює. Говори не більше сорока хвилин. Не шукай ефектів, які не ведуть до головної мети. Трибуна безжальна: людина на ній більше оголена, ніж на пляжі.

Пам'ятай: що коротша промова, то менше шансів зазнати краху (За посібником: Семенов О.М. *Культура наукової української мови : навч. посіб. / О.М. Семенов. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – С. 166.*).

9. Перевірка домашнього завдання. *Виголосіть промову (повідомлення) на 2-3 хвилини в науковому стилі з теми: «Історик (археолог, дипломат) – професія чи покликання».*

Пам'ятаючи, що виступ – це не культурна розмова, а інтелектуальна війна, проаналізуйте промову колег за планом:

- 1) досягнення поставленої мети;
  - 2) інформативна свіжість;
  - 3) аргументація основних положень;
  - 4) контакт з аудиторією;
  - 5) засоби активізації уваги слухачів;
  - 6) нормативність мовлення;
  - 7) поведінка оратора перед аудиторією (манера викладення інформації).
- Чи дотримано структури наукового тексту?
  - Чи належить вживана промовцем лексика до наукового стилю?
  - Які порушення наукового мовного етикету ви спостерегли?

10. Робота з текстом.

- Прочитайте текст. Читаючи, робіть загальноприйняті помітки на берегах сторінки.
- Схарактеризуйте текст за функціональним призначенням (оглядовий, методологічний, емпірико-фактологічний, теоретичний, пояснювальний, додатковий, мішаного типу).
- Підкресліть мовні кліше, які доводять, що цей текст належить до наукового стилю.
- Випишіть фахові терміни, згрупувавши їх за ступенем спеціалізації, та визначте їхню структуру і спосіб творення.

ДАВНЬОРУСЬКІ МІСТА-УКРІПЛЕННЯ

На карті сучасної України є чимало населених пунктів, що не змінили свою назву протягом тривалого часу. А є й такі давні міста та селища, сучасна назва яких різниться від стародавньої.

На важливих для оборони місцях давньоруські князі ставили укріплення близько одне від одного, завдяки чому швидко й без перешкод передавався сигнал про появу воєнної загрози. За своїми розмірами та характерними особливостями оборонних споруд укріплені поселення давніх русичів були трьох різновидів: «острог», «городок» і «град».

Кожну з цих твердинь оточував земляний вал, в основі якого лежали два чи три ряди дерев'яних зрубів.

Вали найменших укріплень – **острогів** – завершувалися частоколом із загострених паль, так званою *острожною стіною*. Під стінами острогу з часом

формувалися неукріплені пригороди – *посади*, які часто потерпали від ворожих вторгнень.

До більш значних поселень належав **городок**. Ядро городка називали *дитинцем*. Над його валами височіли зв'язані зі зрубами *городниці*, що утворювали стіну. Вели до дитинця *брами*, як правило, захищені *надбрамними вежами*. Через рів до брам перекидали *підйомні містки*.

На найвищому місці дитинця споруджували кількаярусну сторожову вежу. До стін прилягав обнесений валом, інколи з частоколом, посад, у якому мешкали й працювали ремісники, торговці, інший робочий люд.

Найбільше поселення – **град** – вирізнялося складною системою укріплень, що охоплювала дитинець та укріплені ремісничі посади, пристосовані до рельєфу. Якщо, для прикладу, розглянути переяславське Посулля, то для нього були характерними здебільшого поселення перших двох різновидів – *остроги* та *городки*, за винятком хіба що Воїня (його можна віднести до *градів*).

До вузлових укріплень належали й Горошин, Лукомль, Дубно, Лохвиця, Ромен, Прилук, Пирятин. Сторожа цих укріплень-фортець мала вчасно повідомити князів про напад кочовиків, а стіни – прихистити в лиху годину мешканців навколишніх поселень (власне, це й зумовлювало розмір укріплення).

Великий порубіжний град був розташований на території сучасного села Свиридівка. Можливо, саме тут був загадковий Римів, про який часто згадує літопис, але місце розташування якого достеменно не встановлено досі. До значних городків Посулля належали також Коснятин, Велика Буримка (*3 підр.*).

11. Зредагуйте подані кліше, що трапляються в наукових текстах.

У залежності від виду тексту, не дивлячись на дану теорію, ці факти є виключенням, при аналізі першоджерела виявлено, слідує варіант документа фіксує вказані зміни, самою актуальною проблемою являється, учитуючи ситуацію можна співставити факти, другими словами кажучи, у зв'язку з отриманими результатами, саме складне питання, сторонники даної точки зору, в той же час це протирічить відомій думці, з усього витікає висновок, педагогічний університет носить ім'я Драгоманова, президент влаштував урочистий прийом, іде пошук артефактів, не виключено, що реєстрацію скасують, під соборністю розуміється, археологія потребує масу коштів, словник розрахований на студентів вузів, рицарська культура, у тому числі й козацька, базується на релігійності, князі були наділені слідує якими, у відповідності із політичною ситуацією.

12. Граматична компетенція.

А. Зредагуйте речення і перебудуйте конструкції з дієсловами пасивного стану на активні дієслівні конструкції.

1. У цих працях ученими розглядаються методологічні питання дослідження історії.
2. Ця концепція різними авторами трактується по-різному.
3. На позначення таких засобів нами використовуються вузькоспеціальні

терміни. 4. Помилки, що фіксувалися нами на полях роботи, не врахувалися автором. 5. У статті окреслюються питання походження слов'ян.

Б. Запишіть правильно речення з дієслівними формами на -но, -то.

1. Для поліпшення грамотності мовлення студентів нами розроблено методику формування комунікативної компетенції. 2. Доповідачем розроблено до кожного комунікативного блоку узагальнювальні схеми, таблиці, ілюстративний матеріал. 3. У заголовку статті автором ужито стрижневе поняття історичної науки.

В. Перебудуйте конструкції на активні двоскладні або на безособові речення з предикативними формами на -но, -то.

1. Студентами презентований колективний проект «Довідник фахівця» для майбутніх політологів та правників. 2. У посібнику авторами систематизовані правила оформлення курсових, бакалаврських, магістерських, дисертаційних та інших науково-дослідних робіт. 3. У статті автором наведені загальні відомості про винахідництво й раціоналізаторство у вищих закладах освіти України.

IV. Підсумки заняття й оцінювання результатів роботи

13. Підсумкова бесіда «Дощик».

1. Які вимоги ставлять до мови наукових текстів?
2. Наголосіть на лексичних та граматичних особливостях фахових текстів.

VI. Домашнє завдання

5. **Опрацювати** теоретичний матеріал з теми «Науковий текст як результат оформлювання наукової інформації».
6. **Робота в зошиті:** виконати *вправу 118 на С. 321 та вправу 231 на С. 347* (посібник «Сучасні ділові папери»).
7. **Портфоліо:** 1) створіть інтелект-карти чи візуальні нотатки (скетчноутінг) про жанри наукового стилю, обравши найдоцільніші, на вашу думку, моделі скетчів (лінійну, променеподібну, вертикальну, траєкторну, модульну, «хмарочос» або «попкорн»); 2) напишіть відгук на науково-фантастичний твір (роман, повість, оповідання).

ПЛАН-КОНСПЕКТ

практичного заняття з освітнього компонента
«Українська мова за професійним спрямуванням»
для здобувачів вищої освіти I курсу першого (бакалаврського) рівня
Навчально-наукового інституту права та політології
доцента кафедри культури української мови
Дияк Олени Володимирівни

Наука чужою мовою не пускає
в людині глибокого коріння.
І.Огієнко

Тема: Науковий текст як результат оформлювання наукової інформації.
Анотування, реферування та рецензування наукових текстів.

Мета: Узагальнити та систематизувати знання студентів про різновиди наукових текстів; формувати вміння й навички аналізувати і створювати наукові тексти; розвивати наукове мовлення студентів; удосконалювати техніку фахового мовлення в комунікативних ситуаціях; сприяти оволодінню прийомами та методами наукової комунікації.

Хід заняття:

I. Повторення вивченого матеріалу

1. Бліц-турнір „Питання-відповідь”: поставте запитання одноклассникам з теми «Науковий стиль і його засоби у професійному спілкуванні».

• Об'єднати студентів у дві групи (команди). Учасники кожної команди по черзі ставлять запитання іншій команді (кожен має поставити запитання і відповісти на поставлене).

Наприклад:

1. Які стилі виокремлюють нині в сучасній українській літературній мові?
2. Які сфери спілкування наукового стилю?
3. Яка мета наукового стилю?
4. Назвіть ознаки наукового стилю.
5. У яких жанрах реалізується науковий стиль?
6. Назвіть мовні засоби, притаманні науковому стилю.
7. Які підстили виокремлюють у науковому стилі?
8. Що таке науковий текст?
9. Яка структура наукового тексту?
10. Які загальні вимоги до наукового тексту?
11. Назвіть типи наукових текстів.

• Оцінювання: 1 бал – за поставлене запитання і правильну відповідь.

Примітка. Запитання не повинні повторюватися. Неуважний студент, який поставить запитання, що вже звучало, є слабкою ланкою, а значить пропускає хід і оцінюється в 0 балів.

2. Перевірка домашнього завдання. Озвучте дібрані зразки наукових текстів різних типів. Доведіть, що прочитаний текст є описом, розповіддю, міркуванням чи доказом.

II. Актуалізація опорних знань

3. «П'ятихвилинка». Виконати тестові завдання (за варіантами) у навчальному посібникові «Українська мова за професійним спрямуванням: зошит тестового контролю» (Тема 5.1.2. Науковий текст як результат оформлювання наукової інформації. – С. 144).

4. Флеш-опитування:

- Що таке план? Назвіть типи планів за структурою.
- Які типи планів виокремлюють за способом формулювання пунктів?
- Що таке теза?
- Які тези виокремлюють відповідно до мети?
- Що таке конспект?
- Назвіть типи конспектів за способом фіксації інформації?
- Які особливості конспектування інформації, що сприймається на слух?
- Які типи конспектів за обсягом поданої інформації?
- Назвіть конспекти за походженням.
- Що таке анотація?
- Які типи анотацій за функціональним призначенням?
- Назвіть анотації за обсягом та глибиною інформації?

5. Робота з текстом (за варіантами).

I варіант

- Прочитайте текст.
- Схарактеризуйте текст, обравши потрібне з дужок:
  - а) за найменуванням (тези, план, конспект);
  - б) за структурою (простий, складний);
  - в) за способом формулювання пунктів (питальний, номінативний);
  - г) за обсягом інформації (тезовий, схематичний).

Тема 2. Державність Київської Русі

1. Формування державності у східних слов'ян. Виникнення Давньоруської держави.
2. Загальна характеристика державної організації.
3. Соціальна структура.
4. Державний устрій.
  - 4.1. Державні реформи давньоруських князів.
  - 4.2. Органи влади та управління.

II варіант

- Прочитайте текст.
- Схарактеризуйте текст, обравши потрібне з дужок:
  - а) за найменуванням (тези, анотація, конспект);

- б) за змістом і цільовим призначенням (довідкові, рекомендаційні);
- в) за повнотою охоплення змісту першоджерела (загальні, спеціалізовані);
- г) за обсягом та глибиною інформації (описові, реферативні);
- д) за кількістю анованих джерел (групові, негрупові).

Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посіб. / Упоряд.: А.С. Чайковський (кер.), О.Л. Копиленко, В.М. Кривоніс, В.В. Свистунов, Г.І. Трофанчук. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 656 с.

У хрестоматії вміщено законодавчі та інші матеріали, що характеризують суспільний лад, державний механізм, галузі права в Україні з найдавніших часів до сьогодення.

Збірка надасть можливість поглибленого вивчення найважливіших проблем вітчизняної історії держави і права.

Розрахована на студентів, слухачів, аспірантів, викладачів навчальних закладів юридичного профілю, широкий читацький загал.

III варіант

- Прочитайте текст.
- Схарактеризуйте текст, обравши потрібне з дужок:
  - а) за найменуванням (тези, план, конспект);
  - б) за метою (оригінальні, вторинні);
  - в) за способом оформлення (цитатами, власними словами).

Державність і право на українських землях у складі Російської імперії (XVIII - початок XX ст.)

Після Полтавської битви тиск із боку російського самодержавства зробився цілком виразний. Політичний курс російського уряду спрямований на обмеження української автономії.

1708 р. - Петро I не видав грамоти на затвердження нового гетьмана. Це очевидне ігнорування України як держави і гетьмана як її глави.

Російський уряд призначав на старшинські й полковницькі посади росіян та чужоземців.

Українську торгівлю контролював російський уряд, що призвело до поступового виходу України з європейського торговельно-економічного простору.

1720 р. - заборонено друкувати книжки українською мовою.

1722 р. - в Глухові запроваджують Першу малоросійську колегію, яка була покликана "уничтожить все давнини України и поступать по-новому", тобто включити Україну в систему управління Російської імперії.

Петро I надав Малоросійській колегії право видавати накази полковникам без згоди гетьмана та самостійно розпоряджатися фінансами.

1750 р. - за Кирила Розумовського Україна на короткий час набуває деяких автономних прав, а російські інституції залишають її територію, здійснено судову реформу, створено земські, підкоморські та гродські суди, суддями в яких були виборні особи з-поміж місцевої української шляхти. Київ підпорядкований українському гетьманові.

Катерина II почала обмежувати українську автономію. У 1764 р. імператриця примусила К. Розумовського "добровільно" зректися гетьманського звання.

Секуляризація церковних маєтностей (1786 р.) завдала серйозного удару українському духовенству і підірвала економічні позиції української православної церкви.

Завершальним етапом наступу Росії на автономію України стало припинення дії українського права та організація діяльності всіх українських судів на основі лише загальноросійських законів.

Україна на кінець XVIII ст. перестала існувати як окремий державний організм.

6. Робота в міні-групах (за варіантами). Прочитайте тексти та висловіть власні думки щодо кожної проблеми.

I варіант

Підкреслення збагачують книгу. Вони є знаками вашої зацікавленості, дають змогу повернутися до книги навіть через тривалий час і миттю відшукати те місце, що вас зацікавило. Але підкреслювати треба розумно. Деякі підкреслюють усе. Це означає, що підкреслити нічого.

Користуйтеся різними кольорами, адже буває, що на одній сторінці співіснують відомості різного порядку...

Зазначте ступінь важливості інформації. Позначайте всі місця, до яких маєте намір повертатися (*У. Еко*).

- **А як ви опрацюєте першоджерела?**

II варіант

Плагіат (*лат. – викрадений*) – привласнення чужого авторства, а також використання у своїх працях чужого твору без покликання на автора.

Плагіатом у науковому середовищі вважають, окрім списування, ще й використання експериментальних даних конкретного дослідження, запозичення текстології рукописів, що й досі не розшифрували, використання готової статистики. І все це без покликання на джерело. Це крадіжка чужого розуму (*У. Еко*).

- **Як, на вашу думку, можна уникнути плагіату під час написання наукових робіт?**

III варіант

У перші дні не намагайтеся взяти в руки всі книги в бібліотеці, а займіться попередньо бібліографією. Переглядати каталог потрібно паралельно з переглядами посібників у довідковій залі. Якщо відшукаєте статтю за вашою темою, з великою гарною бібліографією, переписіть бібліографію всю. Замовлення в читацькій залі доречно починати саме з цих книг. Якщо ви переглянули два-три довідкових видання, перехресним порівнянням бібліографії ви зможете виділити назви, що їх цитують усі (*У. Еко*).

- **Як ви здійснюєте первинний пошук інформації?**

III. Формування комунікативних умінь і навичок студентів

7. Перевірка домашнього завдання. Прочитайте анотацію, ключові слова, план до фахової статті, конспект якої зробили вдома.

8. Спрямувальна бесіда.

- Що таке відгук?
- Що таке рецензія?
- Чим відрізняється відгук від рецензії?
- Назвіть реквізити цих документів.

9. Перевірка домашнього завдання. Прочитайте рецензію, яку написали на курсову роботу свого одногрупника.

10. Спрямувальна бесіда.

- Скажіть, будь ласка, які вимоги ставлять до мови наукових текстів?

11. Лексична компетенція. Вправа 3 на С. 227 (Шевчук С.В. Українське професійне мовлення: підручник / С.В. Шевчук. – К.: Алерта, 2011. – 248 с.).

Зредагуйте подані словосполучення, що вживаються в наукових текстах.

12. Перевірка домашнього завдання.

- Прочитайте конструкції, перебудовані на активні двоскладні або на безособові речення з предикативними формами на **-но, -то**.

Зразок: Усі зауваження аспірантом враховані. – Аспірант урахував усі зауваження. – Усі зауваження враховано.

1. Студентами презентований колективний проект «Довідник фахівця» для майбутніх політологів та правників.
2. У посібнику авторами систематизовані правила оформлення курсових, дипломних, магістерських, дисертаційних та інших науково-дослідних робіт.
3. У статті автором наведені загальні відомості про винахідництво й раціоналізаторство у вищих закладах освіти України.

- Прочитайте конструкції з дієсловами пасивного стану, перебудовані на активні дієслівні конструкції.

1. У цих працях ученими розглядаються методологічні питання дослідження права.
2. Ця концепція різними авторами трактується по-різному.
3. На позначення таких засобів нами використовуються вузькоспеціальні терміни.
4. Помилки, що фіксувалися нами на полях роботи, не врахувалися автором.
5. У дослідженні виділяються чотири типи емоційної оцінки.

IV. Підсумки заняття й оцінювання результатів роботи

13. Підсумкова бесіда «Дощик»:

- Наголосіть на граматичних особливостях фахових текстів.
- Сформулюйте визначення реферату.
- Які функції реферату?
- Які типи рефератів за кількістю джерел?
- Назвіть реферати за формою викладу.
- Що може бути об'єктом реферування?
- Назвіть відмінні ознаки курсової, дипломної та магістерської роботи.
- Що таке бібліографічні покликання?
- Назвіть загальні вимоги до цитування.
- Які є способи розташування літератури у списку?

VI. Домашнє завдання

8. **Опрацювати** теоретичний матеріал з теми «Термінологія у професійному спілкуванні».
9. **Робота в зошиті:** виписати 5 цитат видатних людей про терміни й термінологію; виконати *вправу 231 на С. 347* (посібник «Сучасні ділові папери»).
10. **Портфоліо:** дібрати і виписати з тлумачного словника 15 фахових термінів.

ПЛАН-КОНСПЕКТ

практичного заняття з освітнього компонента
«Українська мова за професійним спрямуванням»
для здобувачів вищої освіти I курсу першого (бакалаврського) рівня
факультету української філології та літературної творчості
імені Андрія Малишка
доцента кафедри культури української мови
Виноградової Юлії Борисівни

Тема: Ділові папери як засіб писемної професійної комунікації.
Класифікація документів. Національний стандарт України. Вимоги до змісту та розташування реквізитів. Вимоги до бланків документів. Оформлення сторінки. Вимоги до тексту документа.

Мета: Ознайомити здобувачів вищої освіти з поняттями: документ; реквізит, бланк (види бланків), формуляр, формуляр-зразок. Сформулювати вміння й навички правильного розрізнення видів реквізитів у сучасному діловодстві і володіння критеріями класифікації ділових паперів. Закріпити знання щодо правил складання текстів і принципів оформлення сторінки документа. Розвивати логічне мислення здобувачів, вміння аналізувати і систематизувати новий матеріал, робити висновки. Виховувати любов до рідної мови і сприяти впровадженню мови у діловодство.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Знай: папери в житті – не химери,
І не плід канцелярій нудних:
Ділові необхідні папери
У стосунках людей ділових

Д.Білоус
[Слайд/напис на дошці]

I. Повторення вивченого матеріалу

1. Флеш-опитування «Мікрофон».

- Що таке риторика?
- Поясніть, як Ви розумієте поняття «ораторська (риторична) компетенція».

Що таке комунікативна ситуація?

- Яку роль відіграє риторика у сучасному світі? Які вимоги ставляться до сучасного оратора?
- Назвіть основні вимоги до мовлення фахівця.
- Схарактеризуйте монологічне мовлення. Визначте його недоліки й переваги.
- Що таке презентація? Назвіть види презентацій.
- Поясніть, у чому полягає вміння слухати.

- Назвіть типи запитань, поясніть їх особливості. Наведіть приклади запитань різних типів, поясніть особливості їх побудови.
- Що таке аргумент, доказ, доведення в публічному мовленні?

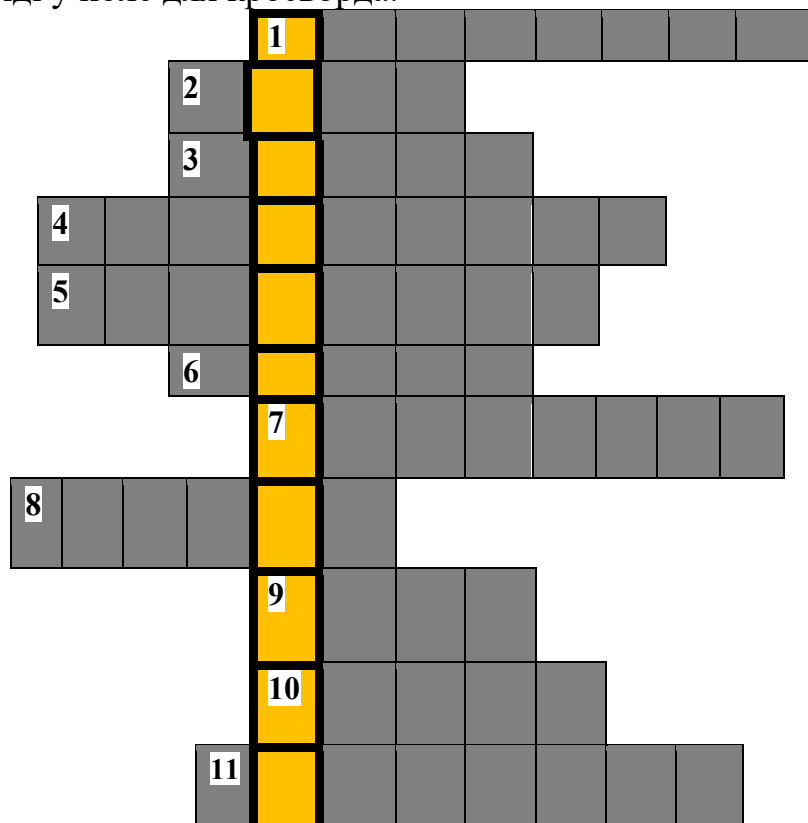
II. Актуалізація опорних знань здобувачів

2. Вибірковий диктант. Випишіть з поданих нижче речень назви ділових паперів. Дайте відповіді на питання:

- Якими документами послуговуються члени вашої родини?
- Коли і з якою метою їх складають?
- За якими загальними правилами складають та оформлюють ділові папери?

Побожна, урочиста тиша охопила зал, коли президією з'їзду було оповіщено, Центральна Рада має оголосити свій Універсал (В.Винниченко). своїм указом, аж занадто строгим, Валусев мову знищить не зумів (І.Савич). Тоді з'явивсь Іван Хомич. Він брав від нас заяви, посвідки, анкети (Б.Бажан). Літати я хочу без паспорта й візи поза кордонів колючі дроти (Д.Павличко). Будь першим у полі, а не в протоколі (Нар. тв.).

3. Кросворд. Розгадайте кросворд, відповідно до запропонованих визначень. Запишіть відповіді у поле для кросворда.

По горизонталі:

1. Матеріальний об'єкт, що містить у зафіксованому вигляді інформацію, оформлений у заведеному порядку і має відповідно до чинного законодавства юридичну силу.

2. Позначка, зроблена службовою особою на документі, що свідчить про його вірогідність або надає йому юридичної сили.

3. Стандартна форма документа, що заповнюється *окремо конкретними* даними.
4. Напис службової особи на документі, що являє собою коротке рішення з приводу викладених у цьому документі питань.
5. Необхідний елемент документа.
6. Точне відтворення оригіналу ділового папера.
7. Другий примірник документа, виданий у зв'язку з втратою оригіналу.
8. Точна вказівка місця проживання чи перебування кого-небудь або місцезнаходження чого-небудь, складена за певною формою.
9. Основний реквізит будь-якого документа.
10. Відтворення окремої частини документа.
11. Сукупність реквізитів, розташованих у певній послідовності на бланку документа.

По вертикалі: Організація роботи з документами та діяльність щодо їх створення (слово-відповідь у виділених клітинках кросворду).

4. Презентація на тему: «Документ – основний вид писемного ділового мовлення. З історії виникнення документів» (перевірка домашнього завдання).

5. Пригадайте та запишіть стійкі словосполучення та синтаксичні конструкції, які потрібно вживати у мові ділових паперів (перевірка домашнього завдання).

6. Гра «Розумник». Завдання є частиною інтелектуальної гри «Мова – основа духовного життя» і оцінюється окремо (див. бланк оцінювання). Здобувачів поділено на три команди, кожна з яких заробляє накопичувальні бали.

а) Визначте, зміст яких понять у діловодстві розкривають запропоновані нижче визначення:

1. Організація роботи з документами та діяльність щодо їх створення.
2. Основний вид писемного ділового мовлення.
3. Окремі елементи документа.
4. Сукупність елементів, розміщених у правильній черговості на бланку документа.
5. Аркуш паперу з друкованим заголовком установи або з частково надрукованим текстом, призначений для документів.
6. Особа, організація, установа, яка надсилає документи.
7. Назва частини документа, журналу, статті.
8. Прізвище, ініціали, написані власноручно під текстом як свідчення авторства.
9. Невеликий гумовий чи металевий предмет з вирізаними на ньому знаками для відбиття на папері, що засвідчує правильність, чинність документа.
10. Календарний час якої-небудь події, позначка на документі про час (рік, число, місяць) його написання.
11. Основний вид документів, перший і єдиний його примірник.
12. Точне відтворення першого примірника документа.
13. Основний реквізит будь-якого документа.

14. Поділ тексту на складові частини, графічне відокремлення однієї частини від іншої.

15. Відступ на початку першого рядка кожної частини документа.

16. Печатка, штемпель із зображенням чийого-небудь підпису, а також відбиток такого підпису чи тексту на документі.

17. Позначка на діловому папері, яка засвідчує, що його перевірила офіційна особа; відмітка на закордонному паспорті про дозвіл в'їзду, перебування на території іншої держави.

[На дошці/слайді, у довільному порядку можуть бути подані слова-відповіді: адресат, діловодство, заголовок, дата, документ, печатка, реквізит, бланк, підпис, формуляр, нумерація, резолюція, віза, адресат, текст, копія, рубрикація, оригінал, штамп, абзац].

б) Виставлення балів, визначення переможця.

7. Завдання на встановлення відповідності. Назвіть, за якими ознаками класифікують ділові папери у сучасному діловодстві. Розгляньте подані дефініції і встановіть, які види документів вони представляють.

- документи, що є точним знаковим відтворенням змісту оригіналу чи іншого документа;

- документи, створені організаціями, підприємствами та службовими (посадовими) особами;

- оформлені на папері, електронному чи цифровому носії інформації;

- документи, що мають чинність лише всередині тієї організації, установи чи підприємства, де їх складено;

- документи, що надійшли до установи;

- документи, що використовують в порядку загальної черги;

- документи створені фізичною особою поза сферою службової діяльності або виконання нею службових обов'язків;

- документи, що мають однакову форму та заповнюються в певній послідовності й за суворо визначеними правилами;

- повторно оформлений службовий документ, що має чинність оригіналу;

- документи зі встановленим строком виконання.

III. Формування практичних умінь і навичок

8. Тренувальна вправа. За поданими нижче визначеннями назвіть і оформте (на вибір) запропоновані реквізити (можна виконувати біля дошки або на картках).

1) реквізит, що свідчить про згоду установи, її підрозділу чи посадової особи, що не є автором документа, з його підписом;

2) реквізит, що свідчить про час створення або підписання, затвердження, прийняття, реєстрування службового документа;

3) реквізит, що свідчить про те, кому адресовано документ;

4) напис, у якому посадова особа висловила вказівки щодо виконання документа;

5) цифрова або словесно-цифрова позначка позначка надана службовому документу під час його реєстрування;

6) напис зроблений посадовою особою, що висловлює згоду або незгоду з його змістом;

7) реквізит, що є коротким викладом сутності змісту документа;

8) реквізит, що є змістом письмового службового документа і є його головним реквізитом;

9) реквізит, що свідчить про затвердження документа посадовою особою або іншим нормативним документом.

9. Індивідуальні завдання на картках:

а) Назвіть способи та правила оформлення дати в документах. Зредагуйте подані зразки оформлення цього реквізиту.

12.12.23.; 23 січня 23 року; 4.4.2023; 21 квітня 2023 року; 2023.X.15; 08 грудня 2023 року; 09.09.2023 р.; 2023.11.07.

б) Виправте помилки в оформленні реквізиту підпис.

1. Начальник відділу (підпис) О.О. Волошко

2. Начальник відділу О.О. Волошко (підпис)

3. О.О. Волошко (підпис) Начальник відділу

4. (підпис) Начальник відділу О.О. Волошко

5. Начальник відділу (підпис) Олександр ВОЛОШКО

6. Працівники відділу О.О. Волошко /підпис/

В.І. Сидорко /підпис/

7. Секретар Голова

(підпис) (підпис)

8. Начальник відділу (підпис)

9. Начальник відділу /О.О. Волошко/ (підпис)

10. Начальник відділу Олександр ВОЛОШКО (підпис)

10. «Майстерня редактора». Завдання є частиною інтелектуальної гри «Мова – основа духовного життя» і оцінюється окремо (див. бланк оцінювання). Здобувачів поділено на три команди, кожна з яких заробляє накопичувальні бали.

а) Зредагуйте запропоновані визначення.

Команда редакторів №1

1. На протязі перебування у 15 ліцеї на практиці я організувала 9 відчинених уроків.

2. Вчителем було відзначено відповідь самого активного учня б-А класу Іваненка Володимира.

3. У дзеркальних водах Десни відтворювались верби як у дзеркалі.

4. Заняття в нашому учбовому закладі здійснюються відповідно розкладу.

5. Я рахую – не можна так відправляти вітальну адресу ювіляру.

Команда редакторів №2

1. Шановний Володимир Петрович, звертаємось до Вас як до спеціаліста по питаннях реклами і розраховуємо на співпрацю.

2. Просимо вас прислати саму повну інформацію про видавництво «Веселка» за наступним адресом.

3. Мене й моїх друзів, нас цікавить сучасна загранична музика.

4. По технічним причинам редакція видавництва «Освіта» тимчасово не робить.

5. Комісія пропонує на протязі червня місяця запустити випуск нових книжок з української мови для ІІ класу.

Команда редакторів №3

1. Я відповім на любе питання з інтересуючої вас теми.

2. Сівши за читання приключенчеської літератури, він нічого не помічав коло себе.

3. Доводимо до батьків, що виховувати дітей нада особовим прикладом.

4. Саму важну інформацію можна отримати, прийнявши участь у засіданні комісії.

5. Серед моїх друзів є традиція зустрічатися по суботам приблизно в шість годин і обмінюватися думками на іноземних мовах.

б) Виставлення балів, визначення переможця.

11. Хвилинка відпочинку «Крилаті вислови про мову».

а) Завдання є частиною інтелектуальної гри «Мова – основа духовного життя» і оцінюється окремо (див. бланк оцінювання). Здобувачів поділено на три команди, кожна з яких заробляє накопичувальні бали. Троє здобувачів (один від кожної команди) повинні назвати якомога більшу кількість приказок або крилатих висловів про мову (регламент – 3 хв).

б) Виставлення балів, визначення переможця.

12. Поетична перерва.

а) Завдання є частиною інтелектуальної гри «Мова – основа духовного життя» і оцінюється окремо (див. бланк оцінювання). Здобувачів поділено на три команди, кожна з яких заробляє накопичувальні бали. Декламація віршів про рідну мову (один студент від команди).

б) Виставлення балів, визначення переможця.

13. Вікторина «Бліцтурнір». Дайте відповіді на запитання.

а) Завдання є частиною інтелектуальної гри «Мова – основа духовного життя» і оцінюється окремо (див. бланк оцінювання). Здобувачів поділено на три команди, кожна з яких заробляє накопичувальні бали.

для першої команди

- У якому столітті українській мові надано статус державної?

- У якому творі описано легенду про заснування Києва?

- Який творчий процес пов'язаний із підготовкою рукопису до друку?

- Хто автор вислову «На Україні повинно мати силу тільки українське слово»?

- Як називалася перша книжка, яку видрукував Іван Федоров на теренах України в 1574 р.?

- З якої мови запозичено слова *акорд, інтермецо, віолончель*?

- Який є термін-відповідник слова *однойменний*?

- Яку роль відіграє флексія?
- У яких словах уживається префікс *pri-*?
- Яким чином у словниках та енциклопедіях розміщено слова?
- У яких топонімічних назвах Києва збереглися імена легендарних його засновників?

- Як називається документ, який виражає довіру особі, для здійснення певних юридичних дій, а також з метою одержання грошей?

- Котрий із висловів є правильним: «Сталося по моїй вині» чи «Сталося з моєї вини»?

- Що таке предикативний центр речення?

- Як звучить друга частина прислів'я: «Вік живи - ...»?

- Від якого народного обряду чи звичаю походить значення фразеологізму «колупати піч (комин)»?

- Хто з українських митців підписувався псевдонімом *Остан Вишня*?

- Хто автор слів «Ну що б, здавалося слова...»? Продовжіть цитату.

для другої команди

- Яка мова в Україні є державною?

- Хто уклав 4-томний «Словник української мови», виданий 1907-1909 року?

- Яка книжка з бібліотеки Ярослава Мудрого збереглася до наших днів?

- Хто автор вислову «Раби – це нація, котра не має слова. Тому й не може захистити себе»?

- Хто були найвідомішими ораторами Київської Русі?

- З якої мови запозичене слова *ангіна, клас, операція*?

- Як називаються слова, однакові за звучанням, але відмінні лексичним значенням?

- Які є способи словотвору в українській мові?

- Коли префікс *з-* змінюється на *с-*?

- Які знаки в українській мові не є розділовими?

- Який відмінок в українській мові вживають при звертанні?

- Як одним словом називають життєпис особи?

- Як називають розмову двох осіб?

- Котрий із висловів є правильним «Заняття згідно з розкладом» чи «Заняття згідно розкладу»?

- Як звучить друга частина прислів'я «Хто хоче більше знати, тому треба...»

- Від якого народного обряду чи звичаю походить значення фразеологізма «подавати рушники»?

- Хто з українських митців підписувався псевдонімом *Панас Мирний*

- Хто є автором слів «Любіть Україну...»? Продовжіть цитату.

для третьої команди

- Коли відзначають день української писемності та мови?

- Хто є творцями слов'янської азбуки?

- Що таке скрипторій?

- Кому належать слова «Рідна мова – мати єдності, батько громадянства, сторож держави»?

- Яку науку Феофан Прокопович вважав «царицею душ», «княгининею мистецтв»?
  - З якої мови запозичено слова *сюжет, одеколон, парфумерія*?
  - У яких значеннях можуть вживатися слова?
  - Слова якої частини мови зазвичай використовують у загадках, бо вони характеризують предмет, не називаючи його?
  - Що виражає лексична основа слова?
  - Який синонім-термін до слова *багатозначність*?
  - Як називається офіційний документ, що адресується установі або посадовій особі й містить прохання чи пропозицію?
  - Котрий із висловів є правильним «Брати участь» чи «Приймати участь»?
  - Назва якого «наймолодшого» розділового знака нашого письма походить із давньогрецької мови, де це слово означає «красивий, зігнутий, повернутий»?
  - Як називається стислий письмовий виклад змісту книжки, статті, лекції?
  - Якою є перша частина прислів'я, кінцівка якого звучить так: «...вода не тече»?
  - Яке значення фразеологізму «купаний любистку»? від якого народного обряду чи звичаю він походить?
  - Хто з українських митців підписувався псевдонімом *Микола Хвильовий*?
  - Хто є автором слів «І возвеличимо на диво...»? Продовжіть цитату.
- б) *Виставлення балів, визначення переможця.*

IV. Підсумки заняття й оцінювання результатів роботи

14. Підсумкова бесіда. Дайте відповіді на питання.

- *Як знання про документ, укладання його тексту допоможуть майбутньому редактору?*
- *Які проблеми можуть виникнути у майбутнього редактора-фахівця, якщо він не знатиме правил складання текстів ділових паперів?*
- *Що повинен робити редактор-фахівець, щоб уникнути цих проблем у майбутній професійній діяльності?*

V. Домашнє завдання

Тема: Документація з кадрово-контрактних питань.

1. Оформити на аркуші паперу формату А4 зразки документів з кадрово-контрактних питань (автобіографію, резюме, характеристику, заяву про прийняття на роботу).
2. Записати у вигляді таблиці порівняльну характеристику автобіографії і резюме.

Додаток 1

(роздатковий матеріал для присутніх на знятті викладачів/членів комісії)

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ГРА
«МОВА –ДУХОВНОГО ОСНОВА ЖИТТЯ»
ЛИСТ ОЦІНЮВАННЯ КОМАНД

Вид завдання	Команди / бали			Примітки
	1	2	3	
1. «Розумник» (18 запитань. За кожну правильну відповідь – 1 бал)				
<i>Всього:</i>				
2. «Майстерня редактора» (5 речень. Максимальна кількість балів -10. По 2 за кожне правильно зредаговане речення)				
<i>Всього:</i>				
3. «Крилаті вислови про мову» (найбільша кількість – 6 балів; середній результат – 4 бали; найнижчий – 2 бали)				
<i>Всього:</i>				
4. «Поетична перерва» (якісно продекламований вірш – 3 бали)				
<i>Всього:</i>				
5. «Бліцтурнір» (за кожну правильну відповідь – 1 бал)				
<i>Всього</i>				
Всього за гру:				

ПЛАН-КОНСПЕКТ

практичного заняття з освітнього компонента
«Українська мова за професійним спрямуванням»
для здобувачів вищої освіти I курсу першого (бакалаврського) рівня
факультету української філології та літературної творчості
імені Андрія Малишка
доцента кафедри культури української мови
Виноградової Юлії Борисівни

Тема: Риторика і мистецтво презентації. Поняття про ораторську (риторичну) компетенцію. Публічний виступ як важливий засіб комунікації. Мистецтво аргументації. Техніка і тактика аргументування. Мовні засоби переконування. Комунікативні вимоги до мовної поведінки під час публічного виступу. Види публічного мовлення. Презентація як різновид публічного мовлення. Типи презентацій. Мовленнєві, стилістичні і комунікативні принципи презентації. Культура сприймання публічного виступу. Уміння ставити запитання, уміння слухати.

Мета: Узагальнити та систематизувати знання здобувачів про ораторську (риторичну) компетенцію, про мовну поведінку під час публічного виступу; формувати культуру проведення, сприймання публічного виступу, уміння й навички ставити запитання і слухати, створювати фахові презентації; розвивати публічне (фахове монологічне) мовлення здобувачів; удосконалювати техніку і тактику аргументування і переконування; сприяти оволодінню прийомами та методами комунікації переконання.

ХІД ЗАНЯТТЯ:

I. Повторення вивченого матеріалу

1. Прочитайте текст, наведіть свої міркування щодо ролі спілкування у професійній діяльності.

Найвиразніше людина виявляє себе під час виконання професійних обов'язків. Від її знань та вміння робити свою справу, від культури поведінки, вміння говорити, слухати часто залежать результати професійної діяльності – одного із основних видів людського спілкування. Професійна діяльність неможлива без наявності контактів (постійних чи тимчасових), без обміну інформацією з метою успішного вирішення завдань. Спілкування є ваговою складовою професійної діяльності (Л.Г. Чайка).

2. Перевірка домашнього завдання. Виголосіть 3-хвилинну інформаційну промову "Мовні засоби переконання", послуговуючись прийомами створення проблемної ситуації, незначного відступу від теми, висунення несподівано нових гіпотез, припущень.

II. Актуалізація опорних знань

3. Вступна бесіда.

1. Що таке риторика?
  2. Поясніть, як Ви розумієте поняття «ораторська (риторична) компетенція». Що таке комунікативна ситуація?
  3. Яку роль відіграє риторика у сучасному світі? Які вимоги ставляться до сучасного оратора?
  4. Назвіть основні вимоги до мовлення фахівця.
  5. Схарактеризуйте монологічне мовлення. Визначте його недоліки й переваги.
- 4. Прочитайте текст. Поширте речення відокремленими конструкціями. Простежте, які смислові й стилістичні відтінки при цьому з'являються.**

Нині традиційне уявлення про грамотну людину з мовного погляду поволі змінюється, розширюється. Немало з нас уже відчули на собі, що тепер замало писати без орфографічних, пунктуаційних, граматичних помилок; замало поєднувати логічність із образністю викладу, навіть замало мати тонке відчуття слова, стилю тощо. Все більш актуальним стає вміння писати і говорити природною, неупослідженою, незрусифікованою українською мовою (3 журн.).

5. Спрямувальна бесіда.

1. Що таке публічний виступ? Які типи класифікації публічних виступів Вам відомі?
2. Назвіть основні види і жанри публічних виступів, схарактеризуйте їх.
3. Поясніть, що таке структура й композиція публічного виступу. Назвіть основні етапи підготовки до публічного виступу.
4. Внаслідок чого, на Вашу думку, виникають логічні помилки під час публічного виступу? Наведіть приклади логічних помилок.

6. Перевірка домашнього завдання. Виголошення публічних виступів на суспільно значущу тему (за вибором студента) із оформленням тексту виступу, складанням плану, визначенням ключових слів (1-2 виступи). Аналіз публічних виступів за критеріями, запропонованими нижче.

Критерії аналізу публічного виступу

А. Оцінювання з погляду культури української мови:

- Чи достатній лексичний запас промовця, чи є в його мовленні тавтологія або плеоназм?
- Чи дотримується мовець граматичних, орфоепічних, стилістичних норм?
- Чи завжди контекстуально виправданим є вживання слів іншомовного походження?
- Наскільки оратор точний у виборі слів?
- Чи достатньо зрозуміла, доступна його промова?

Б. Оцінювання з погляду мислення:

- Наскільки змістовним є виступ?
- Чи переконлива запропонована аргументація?
- Чи логічно побудовано промову, розгорнуто тези?

В. Оцінювання з погляду володіння риторичними навичками, уміннями та прийомами:

- Чи уміє промовець доводити, знаходити переконливі аргументи?
- Чи володіє прийомами переконання?
- Чи послуговується доповідач ораторськими прийомами зацікавлення й утримання уваги слухачів:
  - вдалий початок виступу
  - драматизм викладу
  - доречні приклади, ілюстрації
  - адекватність мови і стилю виступу
  - успішне завершення виступу
  - дотримання регламенту
  - цікавий виклад теми
  - оригінальність стилю викладу
  - зрозумілість основної думки виступу
  - переконливість промови

III. Формування комунікаційних умінь і навичок студентів

7. Спрямувальна бесіда.

1. Що таке презентація? Назвіть види презентацій.
2. Поясніть, у чому полягає уміння слухати.
3. Назвіть типи запитань, поясніть їх особливості. Наведіть приклади запитань різних типів, поясніть особливості їх побудови.
4. Що таке аргумент, доказ, доведення в публічному мовленні?

8. Перевірка домашнього завдання. *Продемонструйте презентацію професії, яку опановуєте в університеті. У презентації спробуйте дати відповіді на такі питання:*

1. Чим приваблює обрана професія?
2. Що Вам відомо про цей фах? (Історичний екскурс)
3. Наскільки Ваша спеціальність важлива, актуальна сьогодні, перспективна?
4. Які ділові, моральні якості допоможуть Вам у професійній діяльності?
5. Ким Ви бачите себе в майбутньому?
6. Чого Вам потрібно навчатися, щоб досягнути успіху в професійній діяльності?

9. Аудіювання. *Уважно послухайте інформацію про доречність мовлення, назвіть інші ознаки культури фахового мовлення.*

Доречність мовлення

Пригадаймо, як часто ми кажемо: «Доречі, варто б...» або «це доречно», «це не доречно». Який зміст вкладаємо в поняття доречний? Доречний – це такий, що відповідає ситуації спілкування, організовує мовлення відповідно до мети висловлювання. Отже, доречність – це така ознака культури мовлення, яка організовує його точність, логічність, виразність, чистоту і т. ін., вимагає такого добору мовних засобів, які відповідають змістові та характерові експресії повідомлення. Проте для доречності в мовленні самих мовних засобів не достатньо – доречність враховує ситуацію, склад слухачів (читачів), естетичні

завдання. Висловлювання доречно, якщо з його допомогою досягається мета, що ставилася мовцем, якщо потреби мовця реалізовані. Уміння вибрати найбільш вдалу форму спілкування, інтонаційну тональність, лексичні засоби формуються і практикою мовлення, і психологією людських стосунків. Не може наше мовлення бути безбарвним -навіть офіційний і науковий стилі мають свою тональність: розмірковувальну, переконуючу, доказову. Не може бути воно й словесно порожнім: бідність лексики, «словесна тріскотнеча» не прикрашають мовлення – повнота думки досягається не кількістю слів, а їх смисловою наповненістю, вагомістю. Хіба ж не вчать нас і сьогодні слова Платона: «Як у житті, так і в мовленні немає нічого важчого, як бачити, що доречно»: кожний історичний і конкретний сучасний момент, кожен предмет мовлення і співрозмовник вимагають нетотожних мовних засобів для свого означення. Тому мовлення повинно бути гнучким, динамічним, функціонально мобільним. І просторічний елемент мови виконає свою функцію, якщо буде стилістично виправданим, доречним. Штамп, канцеляризм в офіційному стилі – доречні, в художньому – допустимі як стилістичний засіб характеристики мовлення персонажа, в інших випадках –недоречні, засмічують мову (3 посіб.).

10. Спростуйте або заперечте тезу Івана Огієнка: «Кожний учитель – якого б фаху він не був – мусить досконало знати свою соборну літературну мову й вимову та соборний правопис. Не вільно вчителеві виправдовувати свого незнання рідної мови не фаховістю». **Наведіть переконливі аргументи.**

11. Оберіть одну із запропонованих тем, запишіть 10 аргументів, що підтверджують тезу і 10 аргументів, що спростовують її. Теми: «Чи існує справжня дружба?», «Краще гірка правда, ніж солодка брехня», «Чи варто висловлювати свою думку за допомогою протесту?», «Дисциплінований студент – завжди відмінник».

12. Прочитайте уривок тексту, перекажіть його, намагаючись відтворити деталі.

В Інституті журналістики вже стало традицією організовувати наукові читання, круглі столи, присвячені пам'яті та ювілеям викладачів, які зробили значний внесок у розвиток журналістської освіти й науки, залишили помітний слід у пам'яті своїх вихованців. За ініціативи кафедри мови та стилістики у прес-центрі Інституту журналістики відбувся круглий стіл під назвою – «Слово про Вчителя», присвячений пам'яті професора Алли Петрівни Коваль. Відомий мовознавець проф. Алла Петрівна Коваль керувала мовно-стилістичною кафедрою факультету журналістики (нині – Інститут журналістики) 16 років – з 1972 до 1988 року. Вона заклала основи професійного навчання мовних дисциплін на факультеті журналістики. Її ідеї, методичні засади, досвід було далі розвинуто у створеному згодом Інституті журналістики, зокрема нинішнім керівником цього навчального закладу проф. В.Різуном, який разом із кафедрою мови та стилістики підтримував науково-педагогічні та просто людські стосунки з Аллою Петрівною вже й тоді, коли вона не працювала в університеті. Проф. А.Коваль навчала багато поколінь українських журналістів вправно володіти словом, виховувала в молоді глибоке розуміння фахових та моральних

цінностей, була зразком відданості науково-освітній праці. (Зі ст. А.Мамалиги, І.Забіяки «Пошанування видатного педагога і науковця А.П. Коваль»).

13. Граматична компетенція.

А. Запишіть текст. Поставте необхідні розділові знаки, поясніть їх вживання.

1. Говорити багато й добре є дар гострого розуму говорити мало й добре є властивістю мудрого говорити багато й погано означає дурня говорити мало й погано є ознакою безумного (Ф.Ларошфуко). 2. Оратором достойним уваги є той хто користується словом для думок а думкою для істини й доброчесності (Ф.Фенелон). 3. Держави встановлюючи певні відносини між собою мають спілкуватися на користь своєму престижу та національній гідності з урахуванням таких принципів поваги до суверенітету рівності територіальної цілісності невтручання у внутрішні справи одна одної (3 підруч.). 4. Істинне красномовство на думку Ф.Ларошфуко це вміння сказати все що треба і не більше ніж треба (3 посіб.).

Б. Поясніть значення слів, складіть з ними словосполучення.

а) Запальний, завзятий, енергійний, активний, палкий, пристрасний, гарячкуватий, сумлінний, роботящий, беручий, працюючий, старанний, напористий, наполегливий.

б) Доброзичливий, привітний, приємний, поступливий, піддатливий, позитивний, схвальний, дружелюбний, привітний.

IV. Підсумки заняття й оцінювання результатів роботи

13. Підсумкова бесіда.

1. У чому полягає своєрідність ораторського мистецтва як засобу переконання?

2. Які жанри публічного виступу виділяють, залежно від змісту, призначення, способу проголошення й обставин спілкування?

VI. Домашнє завдання

1. **Підготувати** промову на тему: «Способи впливу на людей під час безпосереднього спілкування», використовуючи тактики контрастивного аналізу, вказівки на перспективу, обґрунтованих оцінок.

2. **Підготувати** повідомлення «Закони логіки», скориставшись навчальним посібником Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика. – К.: Вища школа, 2003. – С. 118-126. Записати різні типи запитань: провокаційне запитання, запитання-думку, уточнювальне запитання, запит на додаткову інформацію, вбудоване запитання.

3. **Опрацювати** теоретичний матеріал з теми «Культура усного фахового спілкування. Форми колективного обговорення професійних тем». (підручник, зошит з друкованою основою).

ПЛАН-КОНСПЕКТ

практичного заняття з освітнього компонента
«Українська мова за професійним спрямуванням»
для здобувачів вищої освіти I курсу першого (бакалаврського) рівня
факультету української філології та літературної творчості
імені Андрія Малишка
доцента кафедри культури української мови
Виноградової Юлії Борисівни

Тема: Культура усного фахового спілкування. Особливості усного спілкування. Способи впливу на людей під час безпосереднього спілкування. Індивідуальні та колективні форми фахового спілкування. Функції та види бесід. Стратегії поведінки під час ділової бесіди. Співбесіда з роботодавцем. Етикет телефонної розмови.

Мета: Набуття знань про особливості усного спілкування; вироблення умінь і навичок взаємодії між співрозмовниками за допомогою вербальних і невербальних засобів спілкування; засвоєння правил спілкування під час бесіди, співбесіди з роботодавцем, телефонної розмови; виховання ввічливості, поваги, толерантності.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Мова – далеко не тільки “засіб спілкування”, тобто передачі “вже готових думок”... . Куди серйозніша її місія – бути способом народження тих думок: коли “нема мови”, людині просто-напросто “нема чим думати”.

Оксана Забужко

I. Повторення вивченого матеріалу

1. Дайте відповіді на поставлені запитання.

- Що означає поняття «спілкування»?
- Яка роль належить спілкуванню у професійній діяльності?
- Які функції виконує спілкування у сучасному інформаційно насиченому суспільстві?
- У чому полягає регулятивна функція спілкування?
- Яка роль емотивної функції спілкування?
- Хто може бути учасником офіційного спілкування?
- Чому під час спілкування, крім словесних, послуговуються невербальними засобами?

2. Прочитайте текст, наведіть свої міркування щодо ролі спілкування у професійній діяльності.

Найвиразніше людина виявляє себе під час виконання професійних обов'язків. Від її знань та вміння робити свою справу, від культури поведінки, вміння говорити, слухати часто залежать результати професійної діяльності –

одного із основних видів людського спілкування. Професійна діяльність неможлива без наявності контактів (постійних чи тимчасових), без обміну інформацією з метою успішного вирішення завдань. Спілкування є ваговою складовою професійної діяльності. Існує думка, що в нашій країні майже 80% проблем будь-якої організації виникає внаслідок неефективного спілкування. Д. Рокфеллер стверджував, що «вміння спілкуватися з людьми – це товар, який можна купити так, як ми купуємо цукор або каву. І я заплачу за це вміння більше, ніж за щось інше на світі» (Л.Г. Чайка).

II. Актуалізація опорних знань здобувачів

3. Прочитайте вислови. Сформулюйте правила, якими потрібно керуватися і які слід пам'ятати, працюючи в діловій сфері.

1. Мовою не випереджай думку (Хілон).
2. Бесіду потрібно проводити так, щоб співбесідників із ворогів робити друзями, а не друзів – ворогами (Піфагор).
3. Влада показує людину (Піттак).
4. Якщо хочеш, щоб люди йшли за тобою, йди за ними (Лао-Цзи).
5. Не зневажай ворогів: вони першими помічають твої недоліки (Антисфен).
6. Мовчи або говори те, що краще мовчання (Піфагор).

4. Продовжіть речення.

1. Діалог – це ...
2. Найхарактерніші ознаки діалогу такі: ...
3. Бесіда – це ...
4. Ділові бесіди виконують такі функції: ...
5. Виділяють такі види бесід: ... . Вони характеризуються такими особливостями ...
6. Щоб досягти успіху під час бесіди, потрібно дотримуватись таких правил:
...
7. Специфіка проведення співбесіди з роботодавцем полягає у ...

5. Прочитайте поданий нижче діалог під час співбесіди. Чи правильно відповідає претендент на вакантну посаду роботодавцю? Що треба відповідати і як?

- Розкажіть, будь ласка, де Ви працювали?
- Ой, я працювала в багатьох установах.
- Можна конкретніше?
- Ну, не знаю ... А що Вам потрібно?
- А що Ви умієте?
- Я все умію ...

6. Використовуючи формули ввічливості, складіть діалоги, у яких обговорюються різні ситуації (заміщення вакантної посади, запізнення на заняття, запрошення на наукову конференцію, підготовка матеріалів до звітної доповіді тощо).

• Співбесіда під час вступу на роботу (роботодавець – кандидат на вакантну посаду).

- Бесіда щодо оцінки роботи працівника (керівник - підлеглий).
- Бесіда дисциплінарного характеру (учень – учитель, класний керівник – учень, викладач – студент, керівник - підлеглий).

7. Дайте відповіді на запитання.

1. Які способи впливу на людей прийнято використовувати під час безпосереднього та опосередкованого спілкування?
2. Як можна ефективно використовувати телефон для вирішення ділових проблем?
3. Назвіть основні правила культури ділового телефонного спілкування.
4. Чи можете Ви назвати найпоширеніші помилки ділового телефонного спілкування?

8. Інтерактивне завдання: робота в творчих групах (перевірка домашнього завдання). Підготувати кожній групі повідомлення із презентацією з однієї теми (перевірка домашнього завдання):

I.

1. Діалоги як форми мовного контакту.
2. Діалогічне мовлення викладача.

II.

3. Становлення телефонного мовного етикету.

III.

4. Рекламний текст у діловому спілкуванні.

9. Історична довідка «Для допитливих».

Перші телефони в Києві було встановлено ще 1884 року. Ці передвісники телефонізації містились у ресторані Семадені та в магазині Попова, їх використовували лише для внутрішнього зв'язку. А 1885 року в місті почали створювати першу телефонну станцію в приміщенні поштової контори за адресою: вулиця Хрещатик, №24/26.

Днем народженням київського телефону стало 1 квітня 1886 року, коли урочисто відкрили першу телефонну станцію Києва. В день відкриття станції запрацювало 60 телефонів, а до кінця року їх було вже 175 номерів із яких 10% становили квартирні телефони, а 55% — торговельні фірми, промислові заклади. Трохи згодом, в Києві були відкриті 5 «говорильних» пунктів, де за 25 копійок можна було придбати 3-х хвилинну розмову з будь-яким абонентом. З 1895 року плату за розмови знизили до 15 копійок. У 1892 році в Києві нараховувалось вже 409 абонентів та 479 телефонних апаратів.

10. Тест «Чи володієте Ви культурою телефонного спілкування».

1. Я набираю номер телефону лише тоді, коли твердо впевнений у його правильності.
2. Я ретельно готуюся до ділової телефонної розмови, досягаючи максимальної стислості.
3. Перед найбільш відповідальними телефонними перемовинами потрібне записую на аркуші паперу.
4. Якщо телефонна розмова буде тривалою, цікавлюсь у співрозмовника, чи має він час для розмови.

5. З'єднавшись по телефону з потрібною установою, називаю себе, посаду, організацію.
6. Якщо помилився номером, вибачаюся, а не кидаю слухавку.
7. На помилковий дзвінок ввічливо відповідаю: «Ви помилились номером».
8. Виконуючи складну або термінову роботу, вимикаю телефон.
9. Під час телефонних розмов тримаюся стримано, навіть якщо до цього був роздратованим.
10. На роботі, відповідаючи на телефонний дзвінок, називаю своє прізвище.
11. Під час тривалого монологу співрозмовника по телефону час від часу підтверджую свою увагу короткими репліками.
12. Після закінчення телефонної розмови дякую співрозмовникові і зичу йому успіху.
13. За відсутності колеги в установі питаю, що йому передати і залишаю записку на столі.
14. Якщо під час бесіди з відвідувачем телефонують, я, зазвичай, прошу перетелефонувати пізніше.
15. У присутності співробітників намагаюся говорити по телефону упівголоса.
16. Якщо співрозмовникові погано чути, прошу говорити голосніше або перетелефонувати.

Ключ до тесту:

- 1) 25 та більше балів – ви цілком володієте культурою телефонного спілкування;
- 2) Від 20-24 балів – загалом володієте мистецтвом телефонної розмови, але ще є резерви для вдосконалення;
- 3) Менше 20 балів – доцільно ще раз вивчати правила культури телефонного спілкування.

Критерії оцінювання:

2 – так, 1 – так/ні, 0 – ні.

III. Формування практичних умінь і навичок

11. Індивідуальна робота на картках.

1. Доберіть до поданих висловів літературні відповідники і запишіть їх.

Точка зору, на протязі, старший по віку, приймати міри, носити ім'я, повістка дня, слідувати прикладу, вибач мені, дякую тебе, по можливості, в кінці кінців, проявляти інтерес.

2. Визначте синоніми до слів *кваліфікований, ґрунтований, добродійний*, згрупувавши їх.

Вправний, глибокий, добродійний, умілий, солідний, досвідчений, милосердницький, кардинальний, напрактикований, філантропійний, серйозний, доброносний, професійний, всебічний, добродійницький, фаховий.

<i>кваліфікований</i>	<i>ґрунтований</i>	<i>добродійний</i>

3. Прочитайте текст. Спишіть, зрєдагуйте орфографічно та пунктуаційно.

На всіх етапах розвитку людства суспільство не могло бути байдужим до осіб які мали ті чи інші порушення моральних фізичних та психічних властивостей. Їх не можна було полишати за уваги оскільки ці діти потребували до себе особливого ставлення. Якщо суспільство ігнорувало таких дітей не надавало їм потрібної медичної та соціально-педагогічної допомоги або якщо така допомога й підтримка здійснювалися не у тих формах і розмірах які вони потребували особи з моральними фізичними і психічними порушеннями ставали важкою ношею для суспільства джерелом такої соціальної розпусти як злочинництво дармоїдство волоцюжництво. Це примушувало людство змінювати ставлення до таких людей виробляти нормативні акти щодо їх статусу у суспільстві створювати умови які б запобігали аморальності серед дітей і підлітків сприяли поверненню їх до суспільства.

Зважаючи на зазначені обставини в одних державах суспільство раніше в інших пізніше стало звертати увагу на таких осіб здійснювати практичні заходи щодо опіки виховання підготовки їх до життя.

IV. Підсумки заняття й оцінювання результатів роботи

12. Підсумкова бесіда.

- Які способи впливу на людей використовують під час безпосереднього спілкування?
- Які індивідуальні та колективні форми фахового спілкування вам відомі?
- Назвіть функції та види бесід.
- Розкрийте основні стратегії поведінки під час ділової бесіди.
- Вкажіть на критерії проведення співбесіди з роботодавцем.
- Проілюструйте типові етикетні норми ділової телефонної розмови.

V. Домашнє завдання

1. Опрацювати теоретичний матеріал з теми: «*Форми колективного обговорення професійних проблем. Мистецтво перемовин. Збори як форма прийняття колективного рішення. Нарада. Дискусія. "Мозковий штурм" як евристична форма, що активізує креативний потенціал співрозмовників під час колективного обговорення проблеми. Технології проведення "мозкового штурму"*».

2. Зробити опорний конспект з теми за підручником: Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підруч. Київ : Алерта, 2022. 536 с.

3. Виконати завдання до теми у робочому зошиті з друкованою основою (Шевчук С.В. Українська мова (за професійним спрямуванням) : робочий зошит-практикум. Київ : Алерта, 2022. 84 с.).

ПЛАН-КОНСПЕКТ

практичного заняття з освітнього компонента
«Українська мова за професійним спрямуванням»
для здобувачів вищої освіти I курсу першого (бакалаврського) рівня
факультету фізичного виховання, спорту і здоров'я
доцента кафедри культури української мови

Глущика Сергія Васильовича

Тема: Документація щодо особового складу.

Мета: Узагальнити та систематизувати знання студентів щодо класифікації документів; сформувати навички складання студентами заяви, автобіографії, резюме, характеристики; розвивати вміння редагувати тексти документів; забезпечити оволодіння лексичними, стилістичними, орфографічними та пунктуаційними нормами української мови та дотримання вимог культури усного й писемного фахового мовлення студентів.

Хід заняття:

I. Повторення вивченого навчального матеріалу

1. Прочитайте подані визначення. З'ясуйте, які це види документів за класифікаційними ознаками (1-7) та замініть визначення словом-терміном чи поняттям (8-12) (усно).

- 1) документ, який має чинність лише всередині тієї організації, установи чи підприємства, де його складено;
- 2) документ, створений окремими особами поза сферою їх службової діяльності або виконанням службових обов'язків;
- 3) документ, що надійшов до установи;
- 4) копія офіційного документа, що відтворює деяку його частину і відповідно засвідчена;
- 5) повторний примірник офіційного документа, що має юридичну чинність оригіналу;
- 6) документ, який має однакову форму та заповнюються в певній послідовності й за суворо визначеними правилами;
- 7) документ, який виконується в порядку загальної черги;
- 8) інформація, зафіксована у службовому документі для його ідентифікації, організації обігу і надання йому юридичної сили;
- 9) змінний реквізит, який містить інформацію про подальшу роботу з документом;
- 10) матеріальний об'єкт, що містить у зафіксованому вигляді інформацію, оформлений в установленому порядку й має відповідно до законодавства юридичну силу;
- 11) група реквізитів та їх постійних частин, відтворена на бланку документа як єдиний блок;

12) внутрішнє узгодження документа, напис, зроблений посадовою особою, яка висловлює згоду або незгоду зі змістом документа.

2. Експрес-опитування (за варіантами).

1 варіант	2 варіант
<p>1. Група реквізитів та їх постійних частин, відтворена на бланку документа як єдиний блок, – це: <i>бланк;</i> <i>формуляр-зразок;</i> <i>штамп.</i></p>	<p>1. На бланках дату підписання документа ставлять: <i>під текстом зліва;</i> <i>у правій верхній частині під назвою виду документа і заголовком;</i> <i>у лівій верхній частині разом з індексом на спеціально відведеному місці.</i></p>
<p>2. Змінний реквізит, який містить інформацію про подальшу роботу з документом: <i>гриф погодження;</i> <i>резолуція;</i> <i>підтвердження;</i> <i>гриф узгодження.</i></p>	<p>Віза – це: <i>зовнішнє узгодження документа;</i> <i>узгодження документа з підвідомчими та непідвідомчими організаціями;</i> <i>внутрішнє узгодження документа.</i></p>
<p>3. Відбиток печатки в документі розміщується так, щоб він захоплював: <i>перші кілька літер ініціалів та прізвища особи, яка підписала документ;</i> <i>перші кілька літер назв посади особи, яка підписала документ;</i> <i>останні кілька літер назв посади особи, яка підписала документ.</i></p>	<p>3. Власне підпис особи у реквізиті «підпис» розміщується: <i>на рівні першого рядка назви посади;</i> <i>на рівні останнього рядка назви посади;</i> <i>будь-яким чином.</i></p>
<p>4. Назва виду документа розміщується: <i>ліворуч або посередині;</i> <i>праворуч або посередині;</i> <i>ліворуч над текстом;</i> <i>г) праворуч над текстом.</i></p>	<p>4. Виберіть правильний варіант розташування дати: <i>2021.11.02; 12 жовтня 2021 року;</i> <i>25.10.2021;</i> <i>7.10.2021; 7 жовтня 2021 року;</i> <i>12.1.2021;</i> <i>12.10.21; 12 жовтня 2021 року;</i> <i>12.10.2021 року;</i></p>
<p>5. Рух документів в установі від часу їх створення або одержання до закінчення виконання чи надсилання: <i>а) документообіг;</i> <i>б) діловодство;</i> <i>в) документознавство.</i></p>	<p>5. Головний реквізит, що відображає зміст документа: <i>а) заголовок;</i> <i>б) підпис;</i> <i>в) текст.</i></p>

II. Актуалізація опорних знань студентів

1. Продовжте речення (усно).

1. За місцем виникнення заяви поділяються на ...
2. За складністю заяви бувають ...
3. У зовнішній особистій заяві обов'язково зазначається ... , а в зовнішній службовій ...
4. Характеристику складають на прохання ...
5. Характеристику оформлюють на стандартному аркуші паперу формату А4 у ... примірниках.
6. Текст характеристики містить ...
7. Автобіографія — це документ, в якому ...
8. Автобіографія має дві форми: ...
9. Текст автобіографії подається у ... послідовності.
10. У резюме досвід роботи подають у ... порядку.
  11. Текст резюме містить ...
  12. Відеорезюме –це ...

2. Знайдіть за формуляром заяву й автобіографію, розмістіть реквізити в правильній послідовності (усно).

I) 1. Адресат. 2. Назва виду документа. 3. Текст. 4. Додаток (при потребі). 5. Адресант. 6. Підпис. 7. Дата.	II) 1. Назва виду документа. 2. Текст. 3. Підпис. 4. Дата. 5. Печатка. 6. Заголовок.
III) 1. Назва виду документа. 2. Текст. 3. Підпис. 4. Дата.	IV) 1. Назва виду документа. 2. Текст. 3. Підпис (при потребі). 4. Дата (при потребі).

3. Домашнє завдання за портфоліо (автобіографія).

- Схарактеризуйте документ за такими критеріями:
  - а) походженням;
  - б) формою;
  - в) складністю;
  - г) технікою відтворення.

III. Формування практичних умінь і навичок студентів

1. Робота з текстом на картках (за варіантами).

Прочитайте тексти. Знайдіть помилки в оформленні документів. Визначте, які це документи за ступенем гласності і складністю. Запишіть виправлений варіант.

А) **Овчаренко Василь Петрович**

Контактна інформація:

тел. (032) 423-47-88

e-mail: vasil_ovcharenko@ua.fm

Посада:

Програміст

Загальний досвід:

Створення програмного забезпечення на мові програмування C++. Відладка готових програм і навчання співробітників.

Досвід роботи:

Травень 2003 – теперішній час

ТЗОВ "БудСервіс" (будівельна фірма)

Програміст

- Створення програм на мові C++;
- Навчання співробітників.

Вересень 2000 – Квітень 2003

ПП "Світ комп'ютерної техніки" (торгівля комп'ютерною технікою)

Програміст

- Створення програм для Інтернету;
- Налаштування готових програм;
- Навчання співробітників.

Освіта:

1995 – 2000р. Національний університет «Львівська політехніка»

Інститут прикладної математики та фундаментальних наук

Спеціальність: Соціальна інформатика, магістр.

Додаткова освіта:

1999 – 2000р. Курси англійської мови.

Знання ПК:

знання мов програмування: C++, Java, Assembler, PHP.

Іноземні мови:

Англійська, словацька мови – розмовний рівень.

Додаткова інформація:

Вік – 44 роки

Сімейний стан – не одружений, дітей немає

Наявність закордонного паспорту, водійські права категорії "В", досвід водіння 12 років

Б) Гнатюк І.І.

Директоріві ТОВ «Чайка»
Гончарук Іванни Василівни,
яка проживає за адресою:
м. Вінниця, вул. Соборна, 21, кв. 36,
т. 546–64–62
Заява.

Прошу прийняти мене на посаду діловода з 01.09.2022 р. на час декретної відпустки та відпустки по догляду за дитиною віком до трьох років Ліщ К.Б.

Прошу прийняти мене на посаду діловода за строковим трудовим договором з 01.09.2022 р. по 01.09.2023 р.

25.08.2022 р.

Гончарук І.В.

До заяви додаю:

- 1) Трудову книжку,
- 2) Автобіографію,
- 3) Листок по обліку кадрів,
- 4) 2 фотографії,
- 5) Копію паспорта,
- 6) Медичну довідку (у необхідних випадках),
- 7) Копію ідентифікаційного коду.

В) Характеристика

видана студентці 5 курсу
Харківського Національного
університета ім. В.Н. Каразіна
Кравець Ганні Семенівні
2001 року народження,
освіта – середня спеціальна

Пані Кравець Ганна Семенівна, студентка 5 курсу, яка навчається за спеціальністю «Міжнародні економічні відносини» успішно проходила перекладацьку практику у Посольстві республіки Туніс з 14.03.23 по 14.04.23 року.

Вона виконувала переклади з української мови на англійську мову дипломатичних нот та економічних листів різного характеру.

Зарекомендувала себе як уважна та старанна студентка. Практика оцінена на відмітку «відмінно».

Посол республіки Туніс в Україні
15.04.23

Беллежи Мохамед

Г) Автобіографія.

Я, Романчук Валерій Петрович народився 12 липня 2005 р. в м. Умань.

В 2011 р. пішов в перший клас загальноосвітньої школи № 4 в м. Умань.

Під час навчання в старших класах приймав участь в обласних змаганнях волейболу. Також приймав участь в спортивних змаганнях по спортивній греблі. В 2022 р. закінчив одинадцятий клас з срібною медаллю.

Мій батько, Романчук Петро Олексійович народився 24.06.1980 р. На даний час працює підприємцем.

По закінченню школи вдало здав зовнішнє тестування і поступив в Київський Національний Університет імені Тараса Шевченка в Інститут філології, де нині і навчаюсь.

12.09.2023 р.

- *Допишіть у запропонованих документах реквізити віза та резолюція, якщо це можливо (усно).*

2. виправте орфографічні та пунктуаційні помилки, обґрунтуйте свій варіант. Запишіть текст.

Фізична реабілітація займається визначенням та покращенням якості життя та функціонування в потенційно можливих межах застосовуючи методи заохочення, профілактики, лікування/втручання і реабілітації. Цей процес включає в себе досягнення фізичного психологічного емоційного і соціального благополуччя. Фізична терапія передбачає взаємодію між фізичними терапевтами, пацієнтами/клієнтами, іншими фахівцями галузі охорони здоров'я, членами родини, доглядачами і громадою в процесі визначення потенційних можливостей відновлення чи дотримання рухових функцій та окреслення мети використовуючи унікальні знання і навички фізичних терапевтів (*Матеріал з Вікіпедії*).

3. Зредагуйте речення і сталі вислови, запишіть правильні варіанти.

Варіант 1

- А) Прошу допустити мене до здачі літньої сесії без заліку з біомеханіки. Залік не складено вчасно через поважну причину. Я, Гриненко Наталія Львівна, дуже прошу Вашого дозволу прийняти мене на навчання за спеціальністю фізична реабілітація.
- Б) Прошу відпустити мене у відпустку на 5 днів без збереження заробітної плати, бо у мене буде екзаменаційна сесія з 11 по 21 червня 2021 року. Прошу надати мені відпустку за свій особистий рахунок на 24 дні з 20 липня по 12 серпня 2022 року, для санаторного лікування.

Варіант 2

- А) Проявив себе як викладач, досконало знаючий свою справу. Користується авторитетом колег. Характеристика видана в аспірантуру факультету фізичного виховання та спорту МОН України.

Б) У червні 2023 року Зінчуком В.П. було закінчено навчання на факультеті іноземної філології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, одержавши диплом за фахом «Перекладач». Постійно підвищує свій професіональний рівень.

Варіант 3

- А) Поступити в інститут, зайняти перше місце в олімпіаді, одержати спеціальність викладач французької мови, вступити на курси по інформатиці, працювати на посаді фельдшер-лаборант, навчатися на факультеті фізичного виховання та спорту на спеціальності, моя сім'я складається з чотирьох чоловіків: я, мати, батько, брат, я займаюся мовою програмування.
- Б) В 2022 році я вступив в Український державний університет імені Михайла Драгоманова, де навчаюся до теперішнього часу. В 2021 році поступив до Київського університета на факультет фізичного виховання, спорту і здоров'я, зараз являюся студентом 1 курсу. На протязі 2017-2022 вчився на реабілітолога в університеті, який закінчив з гарними показниками.

4. Інтерактивна гра.

Оформлення на стандартному аркуші паперу формату А4 документа на швидкість та правильність (за варіантами – заява про дострокове складання сесії та заява про переведення на заочну форму навчання). 1 учасник зазначає 1 реквізит (в тексті 1 речення) послідовно. Також на складених заявах потрібно оформити за варіантами візу та резолюцію.

IV. Підсумкова бесіда

1. Який документ називається заявою?
2. Назвіть реквізити заяви, що допускають варіативне оформлення.
3. Поясніть, яка відмінність між простою і складною заявами?
4. Яких правил слід дотримуватися, складаючи резюме?
5. Які особливості написання тексту документа автобіографії?
6. Від якої особи складається характеристика?
7. Що спільного й відмінного в оформленні автобіографії та резюме?

V. Домашнє завдання

Тема: Довідково-інформаційні документи.

1. До портфолію: складіть а) доповідну записку; б) пояснювальну записку; в) оголошення; 4) лист.
2. Правопис власних назв і правопис прізвищ та географічних назв іншомовного походження.

ПЛАН-КОНСПЕКТ

практичного заняття з освітнього компонента
«Українська мова за професійним спрямуванням»
для здобувачів вищої освіти I курсу першого (бакалаврського) рівня
факультету математики, інформатики та фізики
доцента кафедри культури української мови
Глущика Сергія Васильовича

Тема: Українська термінологія в професійному спілкуванні.

Мета: Продовжувати формувати уміння і навички студентів аналізувати і створювати наукові тексти. Сприяти засвоєнню фахової терміносистеми. Удосконалювати знання студентів про норми української мови, спонукати дотримуватися вимог культури усного й писемного мовлення.

Хід заняття

I. Повторення вивченого матеріалу

1. Експрес-опитування:

1. Що таке науковий текст?
2. Яка основна функція наукового тексту?
3. Які загальні ознаки наукового стилю?
4. На які основні різновиди, за традиційною класифікацією, розгалужується науковий стиль?
5. Назвати особливості наукового тексту.
6. Назвати структуру наукового тексту.
7. Що таке наукова робота?

2. Установіть відповідність:

1.	Стаття	А	Скорочений запис певної інформації, що дозволяє його авторові з необхідною повнотою відновити текст
2.	План	Б	Короткий перелік проблем, які досліджуються у науковому тексті
3.	Тези	В	Вид письмового повідомлення, короткий виклад головних думок, поєднаних однією темою, їх систематизація, узагальнення, оцінка
4.	Реферат	Г	Науковий або публіцистичний твір невеликого розміру – результат розумового процесу, в якому поєднуються аналіз, структурування, формулювання та висловлення думок
5.	Рецензія	Д	Будь-яке твердження, яке стисло викладає ідею
6.	Відгук	Ж	Стисла форма письмової оцінки виконаної роботи
7.	Конспект	З	Критичний відгук наукового керівника, офіційних опонентів, провідної установи під час захисту кваліфікованої роботи

3. Продовжіть речення:

1. Загальні вимоги до наукового тексту: ...
2. За структурою план може бути ...
3. Відповідно до мети тези бувають: ...
4. У тезах виокремлюють такі складові: ...
5. Конспекти переділяють на такі види: ...
6. Реферати класифікують за такими ознаками: ...
7. Розрізняють такі способи розташування літератури у списку: ...

4. Робота з текстами.

ВАРІАНТ 1

1. Прочитайте текст, розділіть його на смислові частини, виділіть у кожній ключові слова і випишіть їх. Складіть тези до тексту.

Світ змінюється щосекунди, прогресує або піддається суцільному регресові, але в жодному випадку не стоїть на місці і навіть потужно собі глобалізується. Як результат, на глобусі з'явилися чітко окреслені території сильних і слабких світу цього. Сильні диктують умови слабким. Держави, які перебувають на початкових етапах глобалізації, змушені приставати на пропозиції міжнародно потужних. Часто це призводить до засилля чужих культурних і економічних традицій і, що найстрашніше, – до втрати мовного імунітету.

Найбільш податливою на зарубіжні нововведення є українська економіка. Результатом цього є майже щорічне поповнення ринку професій новими, часто невідомими назвами спеціальностей. Термінологія просто вражає, її важко знайти на сторінках енциклопедій чи навіть спеціалізованих словників. Новий іншомовний термін приклеюють до старих, уже добре відомих професій, і це тоді, як у Франції навіть слово «комп'ютер» має свою, французьку, назву. Рекламних агентів для солідності «висвятили» в менеджери, а агентів з торгівлі – в дистрибутори. Таких прикладів безліч.

До речі, щодо менеджера й маркетолога. Ці два терміни досить міцно прижилися в сучасному бізнесовому просторі України, за цими спеціальностями щороку у вищих навчальних закладах здобувають освіту тисячі студентів. Популярність цих професій призвела до виникнення багатьох спеціальностей саме з використанням згаданих «модних» слів. Для прикладу, завдяки універсальності «менеджера» (з англ. «управитель», «завідувач») майже щороку в рубриці «На роботу потрібні» з'являються спеціальності, в назвах яких є слово «менеджер»: офіс-менеджер, HR-менеджер (ейч-ар-менеджер), PR-менеджер (піар-менеджер). Окрім того, що назва модна, популярна, то ще й додає солідності (адже, погодьтесь, «менеджер» звучить респектабельніше, ніж «управитель» чи «завідувач»). З означеннями PR (Public Relations) чи HR (Human Relations), навіть «офіс», як з'ясувалося, знайомий не кожен. До прикладу, офіс-менеджер у сучасному бізнесі займає нішу добре відомої всім посади секретаря

і саме завдяки модним європейським тенденціям має нову назву напевно, працювати «офіс-менеджером» виглядає престижніше, аніж «секретаркою».

Серед інших новітніх професій з англomовними назвами – мерчандайзер, промоутер, копірайтер, іміджмейкер, логіст.

Логіст, як і менеджер з персоналу, належить до найпопулярніших сьогодні професій, займається управлінням транспортними потоками тих товарів, які виробляє підприємство.

Спроба відшукати тлумачення терміну «мерчандайзер» буде вдалою, якщо використовувати економічні довідники чи довідники з маркетингу. Мерчандайзинг – комплекс заходів, які слід взяти, щоб зацікавити покупця в тій чи іншій продукції, підготовка до продажу товару в торговій сітці. Для роздрібної торгівлі – це оформлення прилавків, вітрин, розміщення товарів у торговельній залі, розповсюдження інформації про товар. У сфері виробничій – комплекс дій, потрібних при закупівлі чи продажу продукції (виставки, реклама, вдала цінова політика). Мерчандайзер, як правило, займається дослідженням ринку збуту, збирає інформацію про рівень продажу товару, визначає міру конкурентоспроможності продукції своєї фірми

Промоутери – просувачі певного товару на ринку, а дистрибутори – це люди, які продовжують роботу промоутерів – збувають оптову продукцію.

Іміджмейкер у перекладі з англійської звучить як «той, що творить образ». Люди цієї спеціальності займаються тією ж таки рекламною діяльністю, «створять обличчя» організації чи окремої особи Іміджмейкери виконують функції маркетологів, менеджерів, фінансових аналітиків, PR-менеджерів, навіть модельєрів і косметологів.

Копірайтер (з англ. «відтворювач текстів») – людина, яка працює з текстами, обов'язковий штатний працівник PR- чи рекламного відділу на будь-якому підприємстві (За Т. Данилюк).

ВАРІАНТ 2

Складіть короткий реферат (до 850 знаків) до тексту. Визначте в тексті речення, в яких порушено мовні норми, та зредагуйте їх.

КОМУНІКАЦІЇ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Комунікaція в умовах Інтернет

Головна мета комунікaції в умовах Інтернет, як і будь-якої комунікaції, полягає в обміні інформацією різного роду. Засоби передачі інформації від людини до людини в даному разі також розділяються на вербальні й невербальні символи і знаки, але велика кількість засобів невербальної комунікaції стають недоступними, наприклад, жести, міміка, погляд, рухи, тощо Це створює деякі ускладнення у спілкуванні й впливає на поведінку окремих людей, на їхні вербальні прояви в Інтернет.

Успіх у комунікaції залежить від уміння ефективно володіти трьома визначальними категоріями логікою, психологією і мовленням.

Особливості організації телеконференцій в Інтернет

Телеконференціями називають велику групу різноманітних служб і сервісів Інтернет, призначену для комунікації користувачів. Виділяють наступні види телеконференцій:

асинхронні телеконференції – конференції, в яких обмін інформацією відбувається у відстроченому режимі (по електронній пошті),

синхронні телеконференції – конференції в режимі реального часу, що дають можливість обміну як текстовою, так і візуальною та голосовою інформацією.

Головною перевагою асинхронних телеконференцій є те, що вони не вимагають присутності всіх учасників конференції в один і той же час, що дуже зручно в тому разі, якщо учасники конференції перебувають у різних часових поясах або не можуть одночасно перебувати за комп'ютером у встановлений для конференції час. Дані конференції також, зручні для тих користувачів, кому потрібен більший час на обмірковування своїх виступів, хто хоче додатково попрацювати над відповіддю, проблемою, піднятою в рамках конференції, або якщо мова спілкування на конференції не є рідною мовою учасника.

Найпоширеніші форми асинхронних телеконференцій це Списки розсилання (discussion lists). Вони дають змогу розсилання електронного повідомлення одночасно декільком адресатам за заздалегідь складеним адресним списком. Списки розсилання зручні при організації роботи порівняно невеликої групи користувачів.

Розрізняються наступні види синхронних конференцій:

Чати – інтерактивне спілкування в режимі реального часу з використанням спеціальних поштових програм. Це інтенсивне спілкування, що становить певні труднощі для тих користувачів, хто погано володіє клавіатурою. Чати ефективні для невеликих груп учасників – від двох до п'яти осіб. При необхідності, якщо в чаті повинні брати участь більше п'яти осіб, треба заздалегідь чітко обмовляти послідовність виступів, хід дискусії та правила спілкування учасників одного з одним.

Аудіоконференції перспективні при організації групової роботи, а також для трансляції лекцій і семінарів, проведених експертами в конкретній предметній області.

Відеоконференції – поєднують звук і зображення, будучи найбільш близькими до реальної форми дистанційного спілкування.

Етика при проведенні чату

Крім загальних вимог етики, при проведенні чату його учасники повинні дотримуватися наступних правил:

– проявляти повагу і доброзичливість до співрозмовника. Забороняється своїм мовленням завдавати співрозмовнику різного роду образу, виражати зневагу. Слід уникати прямих негативних оцінок особистості партнера по спілкуванню. Чемно ставитися до співрозмовника. Ввічливість повинна бути не перебільшеною, а відповідною до даної ситуації. Тобто необхідно враховувати

стать, вік, соціальний стан учасника дискусії. Рекомендується пом'якшувати своє мовлення, знімати зайву категоричність

– не випинайте власне «я». Мовцеві потрібно бути скромним у самооцінках, не нав'язувати співрозмовнику власні думки й оцінки, спробувати переконати його. Потрібно вміти стати на позицію партнера по спілкуванню (З журналу)

Завдання до текстів

- До якого функціонального стилю та підстилю належать ці тексти?
- До якого жанру визначеного стилю належать ці тексти?
- Складіть план до текстів (1 варіант – тезовий; 2 варіант – номінативний).
- Напишіть коротку анотацію до текстів. Поясніть, чи всі елементи є в анотації. Чому?

II. Актуалізація опорних знань

1. Опитування студентів?

- ✓ Який розділ лексикології досліджує терміни?
- ✓ Чи тотожні поняття «термінологія» і «термінознавство»?
- ✓ Що таке терміносистема?
- ✓ Назвіть основні ознаки терміна.
- ✓ Які види термінів розрізняють за ступенем спеціалізації значення?
- ✓ Які способи творення термінів ви знаєте?
- ✓ Як переділяються терміни за структурними моделями?
- ✓ Що означає поняття «кодифікація термінів»?
- ✓ У яких джерелах кодифікуються ваші фахові терміни?
- ✓ Що таке професіоналізми? Окресліть сферу їх функціонування.

2. Робота за текстом: з опрацьованих попередньо текстів виписати фахові терміни, схарактеризуйте їх за структурою, походженням, способом творення. Які види термінів використовуються у тексті? Назвіть їх.

III. Формування практичних умінь, навичок студентів

1. Поставте наголоси у фаховій лексиці:

Доменне ім'я, асемблер, логін, бейсік, експертні системи, ботнет, рендеринг, співпроцесор, фішинг, табуляція.

- ✓ ***Які словники допоможуть вам виконати це завдання?***
- ✓ ***За словником дізнайтесь про походження та значення підкреслених термінів.***

2. Зредагуйте поданий текст.

Бази даних та СУБД

Базою даних є систематизоване та централізоване сховище інформації певної предметної області, до якої мають доступ різні користувачі.

За вмістом інформації БД бувають *фактографічні* (зберігають тільки опис об'єктів) та *документальні* (зберігають в комп'ютерній формі самі об'єкти). Наприклад, БД «Сучасні поети» може містити тільки перелік коротких відомостей про поетів та їх твори, в даному випадку вона буде фактографічною. Якщо ж в ній присутні також самі тексти творів, біографічні дані про поетів, то її можна вважати документальною.

За системою доступу до конкретної інформації БД класифікують на *ієрархічні, мережені та реляційні*. Прикладом ієрархічної БД може бути дискета, на якій користувач зберігає власну інформацію. Щоб дістатись до файлу, треба відкрити певну послідовність папок – пройти більш високі рівні систематизації інформації.

Прикладом мереженої БД може бути БД будь-якого банку про вклади клієнтів. Дістати гроші з рахунку клієнт може з будь-якого банкомату, тому що зв'язки між інформаційними вузлами можуть бути прямими.

Реляційні бази даних мають вигляд таблиць, в яких інформація впорядкована по стовпчикам (полям) та рядкам (записам). Для створення та опрацювання БД існують спеціальні програми – системи управління БД. Найбільш поширеною сучасною СУДБ є програма з пакета Microsoft Office – *MS Access*.

- ✓ Дізнайтесь про походження підкреслених термінів.
- ✓ Назвіть вузькоспеціальні терміни, використані у цьому тексті. До якої групи термінологічної лексики вони належать?

3. Доберіть до поданих іншомовних термінів українські відповідники.

Алгоритм, локальна мережа, бітторент, інтранет, реєстр, спам, блок-схема.

- ✓ Поясніть написання поданих термінів.
- ✓ Що краще: вживання інішомовної термінологіки в українській мові чи національні відповідники?

4. Установіть відповідність.

Варіант 1

Установіть відповідність між фаховими термінами та дефініціями.

1.	Криптографія	А	Оптимізація дискового простору, упорядкування кластерів, які належать одному файлу
2.	Контролер	Б	Наука про способи перетворення інформації (шифрування) з метою її захисту
3.	Кластер	В	Сукупність <u>комп</u> 'ютерів і периферійного обладнання, об'єднаних між собою каналами передачі даних

4.	Дефрагментація	Г	Чітко задана послідовність кроків, які мають бути виконані для розв'язання завдання
5.	Алгоритм	Д	Прості та зручні засоби взаємозв'язку між користувачем та програмою
6.	Комп'ютерна мережа	Ж	Група логічно послідовних секторів на диску. Практично всі файли на диску зберігаються у вигляді ланцюжків кластерів
7.	Інтерфейс	З	Пристрій керування периферійним устаткуванням

Варіант 2

До визначень з інформатики доберіть відповідні терміни, використовуючи слова з довідки.

1. Пристрій, що керує процесом виведення на екран дисплея текстової інформації і графічних зображень.
2. Набір організованої певним чином і пов'язаної між собою інформації про певний об'єкт, у якій забезпечується пошук цієї інформації.
3. Програма, призначена для керування пристроями, що входять до складу ПК.
4. Апаратна чи програмна система сполучення об'єктів з різними характеристиками.
5. Допоміжна програма для розширення можливостей ОС і обслуговування обчислювального процесу.
6. Електронний пристрій і відповідне програмне забезпечення, призначений для організації зв'язку між двома різнорідними мережами.
7. Сукупність чітко сформульованих правил організації взаємодії та передачі даних як між окремими мережевими вузлами, так і на одному мережевому вузлі.

Для довідки: відеоадаптер, утиліта, шлюз, драйвер, інтерфейс, протокол, база даних.

✓ *Робота в парах: побудуйте діалог професійного спрямування, використовуючи в ньому наведені терміни.*

IV. Підсумкова бесіда

✓ *Прокоментуйте такі вислови:*

1. Непрацююча програма зазвичай приносить менше шкоди, ніж та, що працює погано (*Енді Хант і Дейв Томас*).
2. Пишіть програми насамперед для людей, і тільки потім – для машин (*Стівен Макконнелл*).
3. Хороший програміст – це той, хто дивиться в обидва боки, переходячи дорогу з одностороннім рухом (*Даг Ліндер*).

✓ *Яким чином сформувалась терміносистема вашого фаху?*

- ✓ *У яких джерелах здійснюється фіксація вашої фахової термінології?*
- ✓ *Чи поділяєте ви думку про те, що краще національна термінологія, ніж інтернаціональна?*

V. Домашнє завдання

Тема: Переклад і редагування наукових текстів.

1. За Практичним блоком виконати Вправу 2 (Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням: Підручник. – 2-ге вид., виправ. і доповнен. – К., Алерта, 2011. – С. 572)
2. *Випишіть 10-12 невдалих прикладів використання іншомовних слів у наукових текстах. Доберіть правильні відповідники. Поясніть.*

**СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ІЗ ПРОБЛЕМИ
«УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА МОВНА ОСОБИСТІТЬ
ЯК ФЕНОМЕН ЛІНГВОДИДАКТИКИ : СУЧАСНІ
ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ»**

1. Загальнодидактична література

1. Авдєєнко А. Інтенсифікація і підвищення ефективності лекційних занять / А.Авдєєнко, Л.Дементій // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. Київ, 2003. Вип. 35. С. 20–25.
2. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підручник / А.М. Алексюк. Київ: Либідь, 1998. 560 с.
3. Андрущенко В. Високі педагогічні технології: [Студактивне заняття: його переваги, напрями впливу на студентів] / В.Андрущенко// Вища освіта України. 2007. № 2. С. 70-76.
4. Андрущенко В. Педагогічна освіта і наука в інформаційному суспільстві / В.Андрущенко // Вища освіта України. 2007. № 4. С.5–10.
5. Асахова В.М. Нові методи навчання // Освіта України. 1998. 29 квітня. С. 7-8.
6. Бандурка О.М. Основи педагогічної техніки / О.М. Бандурка, В.О. Тюрина, О.І. Федоренко. Харків: ТИТУЛ, 2006. 176 с.
7. Біла Т.А. Інноваційні процеси у сучасній педагогічній практиці / Т.А. Біла, Г.П. Марчук // Таврійський науковий вісник. Херсон: Айлант, 2010. Вип. 70, Ч. 2. С. 137-142.
8. Болсун С. Інноваційний підхід до формування професійного іміджу педагога в системі післядипломної освіти / С. Болсун, Н. Чипиленко // Післядипломна освіта в Україні. 2011. № 1. С. 27-31.
9. Бондаренко Ю. Нові інформаційні технології навчання як засіб інтеграції сучасної освіти у Болонський процес / Ю. Бондаренко // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Г. Сковороди / Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. Переяслав-Хмельницький, 2005. Секція 1. С. 58-67.
10. Борисенко Л.Л. Технологія оптимізації індивідуальних навчальних стилів студентів за умов інноваційної системи навчання у ВНЗ / Л.Л. Борисенко // Нові технології навчання. 2008. № 53. С. 28-33.
11. Боса О.О. Інноваційні технології в практичній діяльності педагога / О.О. Боса; кер. роботи Т.В. Яковенко // Освіта, наука, виробництво: інтеграційні процеси в умовах інформаційного суспільства, наукова студентська конференція гірничого факультету Української інженерно-педагогічної академії (45-га; 10 січня 2011 – 20 січня 2011 р.; Стаханов): матеріали / Укр. інж.-пед. академія, Гірничий факультет, Міжнар. академія біосферних наук (МАБІН). Стаханов: ГФ УІПА, 2011. С. 126-128.
12. Вахрушева Т.Ю. Теоретичні основи інтерактивної технології навчання / Т. Ю. Вахрушева // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / гол. ред. В. О. Зайчук. Київ, 2006. Вип. 44. С. 19–23.
13. Вітвицька С. Основи педагогіки вищої школи: підруч. за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури / С. Вітвицька. Київ: Центр навч. літ., 2006. 384 с.
14. Волощук І.С. Науково-педагогічні основи формування творчої особистості / І.С. Волощук. Київ: Педагогічна думка, 1998. 149 с.
15. Галай А. Про сучасну інтерактивну лекцію у ВНЗ / А.Галай // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. Київ, 2006. Вип. 42. С. 7-10.
16. Галиця І. Інноваційні механізми активізації педагогічного і наукового процесів / І. Галиця, О. Михайлов, О. Галиця // Вища школа. 2011. № 7/8. С. 31-37.
17. Головка Л. Активізація самостійної роботи студента під час лекційних занять / А. Головка // Освіта і управління. 2002. № 1. С. 147-150.

18. Гончарова О. М. Вдосконалення організаційних форм навчання студентів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій [Текст] / О. М. Гончарова // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / ред. кол.: О. П. Гребельник [та ін.]. Київ, 2008. Вип. 52. С. 21–24.
19. Джантіміров А.Ю. Інноваційні педагогічні технології у навчальних закладах Асоціації "УНЦ НТФ «Централь» / А.Ю. Джантіміров, О.Ємельянова // Професійно-технічна освіта. 2011. № 1. С. 21-23.
20. Джунусалієва Г.Д. Удосконалення організації самостійної роботи студентів у контексті завдань Болонського процесу / Г.Д.Джунусалієва, З.І.Висоцька, Н.А. Ковальська // Матеріали XIII міжнародної науково-методичної конференції «Управління якістю підготовки фахівців». Одеса: ОДАБА, 2008. Ч. I. С. 50-51.
21. Дерев'яна Л. Роль креативних освітніх методик у процесі творчої самореалізації особистості / Л. Дерев'яна // Загальна педагогіка. Наукові записки. Серія: Педагогіка. 12. 2009. №2. С. 12-14.
22. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології / Дичківська І.М. Київ: Академвидав, 2004. 352 с.
23. Дівакова І.І. Інтерактивні технології навчання / Дівакова І.І. Тернопіль: Мандрівець, 2009. С. 23-27.
24. Євсюков О.Ф. Індивідуально-психологічні особливості педагогів: вплив на мотивацію інноваційної діяльності / О.Ф. Євсюков // Новий колегіум. 2010. N 6. С. 39-44.
25. Єрко, Г.І. Інтерактивний метод навчання – дебати / Г.І. Єрко // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / ред. кол.: Б.М. Жебровський [та ін.]. Київ, 2007. Вип. 50. С. 43-47.
26. Зеньковський Ю. Креативність – фрактал сучасної парадигми вищої технічної освіти / Ю. Зеньковський, Г. Мірських // Вища освіта України. 2007. № 3. С. 14-20.
27. Ігнатенко М. Сучасні освітні технології. Поняття інноваційної педагогічної технології (наукові основи) / М. Ігнатенко // Математика в школі. 2003. № 4. С. 2-3.
28. Ільчук Л.А. Аргументація в лекції / Л.А. Ільчук // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. Київ, 2000. Вип. 27. С. 62-65.
29. Інновації в системі вищої педагогічної освіти [Текст] // Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / за ред. З.Н. Курлянд. К., 2007. С. 180-225.
30. Інноваційні технології як засіб вдосконалення педагогічної майстерності у вищій школі [Текст] // Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи: моногр. Київ; Глухів, 2005. С. 118-148.
31. Кайдалова Л.Г. Модульна технологія навчання: навч.-метод. посіб. для викладачів і студентів вищ. навч. закладів / Л.Г. Кайдалова, З.М. Мнушко. Харків: Вид-во НФАУ: Золоті сторінки. 2002. 86 с.
32. Карчевська Н.В. Використання методів активного навчання на заняттях / Н.В. Карчевська, К.Е. Шкапова // «Освіта, наука, виробництво: інтеграційні процеси в умовах інформаційного суспільства», науково-практична конференція науково-педагогічних працівників, аспірантів та співробітників гірничого факультету Української інженерно-педагогічної академії (44-та ; 10 січня 2011 – 20 січня 2011 р. ; Стаханов): матеріали / Укр. інж.-пед. академія, Гірничий факультет, Міжнар. академія біосферних наук (МАБІН). Стаханов : ГФ УПА, 2011. С. 121-126.
33. Ковтун С. Інноваційні технології семінарських занять / С. Ковтун // Вища школа. 2011. № 11. С. 104-109.
34. Когут О.О. Гештальд-орієнтований тренінг-семінар як засіб виховання професійної спрямованості та світоглядних орієнтацій майбутніх програмістів / О.О. Когут // Практична психологія та соціальна робота. 2011. N 11. С. 26-31.
35. Кошелева Н.Г. Особливості проектування інноваційних педагогічних технологій фахової підготовки економістів у ВНЗ / Н.Г. Кошелева // Нові технології навчання:

- наук.-метод. зб. / Ін-т інновац. технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2010. Вип. 63, Ч. 1. С. 28-31.
36. Крамаренко С.Г. Інтерактивні техніки навчання як засіб розвитку творчого потенціалу учнів / Крамаренко С.Г. // Відкритий урок. 2002. № 5-6. С. 7-10.
  37. Кузь В.Г. Нова освітня парадигма - нові освітні технології / В.Г. Кузь // Педагогіка і психологія. 2011. № 2. С. 28-36.
  38. Курщина М. Інтерактивні технології в розвитку творчих здібностей / М. Курщина // Освіта. 2005. №9 (5139).
  39. Лісова Н.І. Новітні педагогічні технології у підготовці педагогічних кадрів з методики оцінювання якості освіти в системі підвищення кваліфікації / Н.І. Лісова // Якість технологій та освіти: зб. наук. пр. / Укр. інж.-пед. акад. Харків, 2011. Вип. 1. С. 115-121.
  40. Лузік Е. Креативність як критерій якості в системі підготовки фахівців профільних ВНЗ України / Е. Лузік // Вища освіта України. 2006. № 3. С. 76-82.
  41. Макагон К.В. Формування готовності педагогів до інноваційної діяльності / Макагон К.В. // Педагогіка і психологія. 1997. № 4. С. 155-160.
  42. Манако А.Ф. Теорія і практика педагогічного проектування навчання за підтримки інформаційних і навчальних технологій [Текст] / А.Ф. Манако, В.В. Манако, Т.П. Павлова // Проблеми освіти : наук.-метод. зб. / ред. кол.: В. І. Кремень [та ін.]. Київ, 2005. Вип. 46; ч. 2. Болонський процес в Україні. С. 173-179.
  43. Марігодов В.К. Сценарій проведення методу мозкового штурму: інтерактивне навчання / В.К. Марігодов // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / ред. кол.: О.П. Гребельник [та ін.]. Київ, 2008. Вип. 54. С. 71.
  44. Марігодов В.К. Технологія проведення методу синектики: метод колективної творчості / В.К. Марігодов // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / ред. кол.: Б.М. Жебровський [та ін.]. Київ, 2007. Вип. 50. С. 31.
  45. Марігодов В. Системний підхід до підготовки проблемної лекції / В. Марігодов // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. Київ, 2007. Вип. 46. С. 10-17.
  46. Марігодов В.К. Ентропійне оцінювання результатів семестрового рейтингу студентів / В.К. Марігодов, Ю.М. Кравченко // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / Ін-т інновац. технологій і змісту освіти. Київ, 2010. Вип. 63, Ч. 2. С. 45-50.
  47. Марігодов В.К. Особливості технології ігрових практичних занять як основа діяльності майбутніх фахівців: теорія ігор. Етапи стратегічної коаліційної гри: зміст і призначення / В.К. Марігодов // Нові технології навчання. Київ, 2006. С. 3-6.
  48. Мисечко О. Шляхи підвищення ефективності сучасної лекції / О. Мисечко // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. Київ, 2004. Вип. 36. С. 262-272.
  49. Михайлик О.Г. Удосконалення системи підготовки майбутніх вчителів до використання інформаційних технологій / О.Г. Михайлик, О.М. Торубара // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка / гол. ред. М.О. Носко; Черніг. держ. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. Чернігів, 2010. Вип. 80. С. 18-20.
  50. Нісімчук А.С. Педагогічна технологія: підручник / А.С. Нісімчук, О.С. Падалка, І.О. Смолюк. Київ: Четверта хвиля, 2003. 224 с.
  51. Нісімчук А.С. Вивчення впливу інноваційних технологій на професійну підготовку особистості / А.С. Нісімчук // Педагогічна і психологічна науки в Україні: зб. наук. пр. до 15-річчя АПН України: у 5-ти т. / ред. В.Г. Кремень [та ін.]. Київ, 2007. Т. 4: Педагогіка і психологія вищої школи. С. 283-290.
  52. Одайський С. Інноваційні технології у навчанні та вихованні / С. Одайський, Г. Писаревська // Професійно-технічна освіта. 2011. № 2. С. 26-27.
  53. Олексенко В.М. Концептуальні положення студактивної педагогічної технології / В.М. Олексенко // Проблеми освіти: наук. зб. / Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2010. Вип. 62. С. 38-43.

54. Олексенко В.М. Співвідношення традиційної та студактивної педагогічної технології в підготовці майбутніх фахівців інженерних спеціальностей / В.М. Олексенко // Пробл. інж.-пед. освіти: зб. наук. пр. / Укр. інж.-пед. акад. 2010. Вип. 26-27. С. 137-144.
55. Олексенко В.М. Технологія проведення студактивних занять / В.М. Олексенко // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / Ін-т інновац. технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2010. Вип. 63, Ч. 1. С. 39-43.
56. Освітні інновації в Національному фармацевтичному університеті: навч.-метод. посіб. / В.П. Черних, Л.Г. Кайдалова, В.М. Толочко, Т.Ю. Вахрушева. Харків: Вид-во НФаУ. 2005. 248 с.
57. Павлов Ю.В. Інформація та комп'ютер у світлі технологій навчання / Ю.В. Павлов // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. Київ, 2004. С. 41-42. Спецвипуск.
58. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: науково-методичний посібник / О. Пометун, Л. Пироженко. Київ: Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.
59. Приходько В. Педагогічна технологія формування навчальної діяльності студентів як засіб забезпечення якості вищої освіти / В. Приходько, С. Шевченко, О. Ясєв // Вища шк. 2009. № 6. С. 39-47.
60. Радченко М.І. Специфіка інтерактивного зворотного зв'язку в навчальному процесі / М.І. Радченко // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / ред. кол.: О. П. Гребельник [та ін.]. Київ, 2008. Вип. 53. С. 3-7.
61. Рибачук А.В. Впровадження інноваційних технологій з метою інтенсифікації навчання у вищих навчальних закладах / А.В. Рибачук // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. пр. / ред. кол. Г.Г. Філіпчук [та ін.]. Чернівці, 2007. Вип. 330: Педагогіка та психологія. С. 161-166.
62. Свириденко М. Інноваційні технології навчання та їх значення для подальшого розвитку системи вищої освіти / М. Свириденко // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Г. Сковороди / Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. Переяслав-Хмельницький, 2005. Секція 2. С. 257-263.
63. Сиротенко Г. Шляхи оновлення освіти: науково-методичний аспект: інформаційно-методичний збірник / Г. Сиротенко. Харків : Видав. Гр. «Основа», 2003. 96 с.
64. Січкарук О. Інтерактивні методи навчання у вищій школі [Текст]: навч.-метод. посіб. / О. Січкарук. Київ: Таксон, 2006. 88 с.
65. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Збірник наукових праць. Київ, Вінниця, 2006. 490 с.
66. Урбанський Р.О. Підсилення організаційної функції лекції в навчальному процесі / Р.О. Урбанський // Проблеми вищої школи: наук.-метод. зб. Київ, 1993. Вип. 78. С. 88-90.
67. Федірко Ж.В. Інноваційна освітня діяльність: структура і зміст / Ж.В.Федірко // Педагогічний вісник КОШПО ім. В.Сухомлинського. 2009. № 3-4. С. 53-58.
68. Федірко Ж.В. Організаційно-методичні умови підготовки вчителів до здійснення інноваційної освітньої діяльності / Ж.В. Федірко // Інновації як чинник суспільного розвитку: теорія і практика: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф., 30-31.05.2012: у 2 ч. Суми : НІКО, 2012. Ч. 2. С. 128-130.
69. Федулова Л. Вища освіта в національній інноваційній системі / Л. Федулова // Вища освіта України. 2008. № 1. С. 9-17.
70. Цехмістрова Г.С. На рівні міжнародних вимог [Текст]: освітні інновації у вищих навчальних закладах / Г.С. Цехмістрова // Гуманіт. науки. 2003. № 2. С. 32-39.
71. Чміль А. Інноваційні моделі навчання в системі підвищення кваліфікації / А. Чміль // Післядипломна освіта в Україні. 2011. № 2. С. 33-37.
72. Чубур Н.В. Інноваційні методи навчання: проблеми та перспективи впровадження / Н.В. Чубур // Наука і методика. 2006. № 6. С. 144-147.

73. Шапран О.І. Система інноваційної підготовки майбутнього вчителя в умовах навчально-науково-педагогічних комплексів [Текст]: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: зі спец.: 13.00.04 теорія і методика професійної освіти / О.І. Шапран; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 2008. 40 с.
74. Шапран О. Інноваційна педагогічна система: її сутність та основні ознаки / О. Шапран // Підготовка студентів до майбутньої професійної діяльності: теорія і практика: зб. наук. пр. / Відділення вищої освіти АПН України, Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди. Переяслав-Хмельницький, 2009. Вип. 2: Актуальні проблеми професійної підготовки студентів ВНЗ. С. 170-173.
75. Швецова Г.А. Майбутнє за Flash-технологіями / Г.А. Швецова // Гуманіт. науки. 2010. № 2. С. 49-54.
76. Шевченко Н.І. Інновації в освіті – виклик часу / Н.І. Шевченко // Проблеми освіти : наук. зб. / ред. кол.: І.О. Вакарчук [та ін.]. Київ, 2008. Вип. 54 С. 19-24. Спецвипуск 2.
77. Шевчук Т.О. Актуальні питання проведення проблемних лекцій / Т.О. Шевчук // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. Педагогіка і психологія. Ялта, 2004. Вип. 6. Ч.2. С. 224-229.
78. Штефан Л.В. Педагогічна рефлексія як один із засобів регулювання інноваційної діяльності інженера-педагога / Л.В. Штефан // Пробл. інж.-пед. освіти: зб. наук. пр. / Укр. інж.-пед. акад. Харків, 2010. Вип. 28-29. С. 198-203.
79. Штефан Л.В. Структура інноваційної культури педагога / Л.В. Штефан // Новий колегіум. 2011. № 2. С. 75-80.

2. Лінгводидактична література

1. Бабич Н.Д. Лінгво-психологічні основи навчання і вивчення мови / Н.Д. Бабич. Чернівці: Рута, 2000. 175 с.
2. Баранник Н. Засоби розвитку творчої самостійності майбутніх вчителів-словесників // Українська мова і література в школі. 2003. № 8. С. 47-51.
3. Барановська Л.В. Навчання студентів професійному спілкуванню / Л.В. Барановська. – Біла Церква: Білоцерків. держ. аграр. ун-т, 2002. 256 с.
4. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф.С. Бацевич. Київ : Видав. центр «Академія», 2004. 344 с.
5. Безугла Л.Р., Бондаренко Є.В. та ін. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / за заг. ред. Шевченко І.С.: Монографія. Харків: Константа, 2005. 356 с.
6. Біляєв О. Методика мови як наука // Дивослово. 2002. № 11. С.20-50.
7. Біляєв О.М. Лінгводидактика рідної мови / О.М. Біляєв. Київ : Генеза, 2005. 180 с.
8. Бондаренко Г.П. Психолого-педагогічні особливості засвоєння української наукової термінології російськомовними студентами-економістами Сходу України / Г.П. Бондаренко // Викладання мов у вищих навчальних закладах на сучасному етапі: Міжпредметні зв'язки: зб. наук.праць Харк. нац. ун-ту. Харків, 2007. Вип. 11. С.71-76.
9. Бутенко Л.Г. Терміни у мові професійного спілкування / Л.Г. Бутенко // Дивослово. 2005. № 9. С. 32-36.
10. Вдовцова С.А. Забезпечення мовної і мовленнєвої компетенції фахівців у системі профільно-технічної освіти / С.А. Вдовцова // Українська мова і література в середніх школах, ліцеях, гімназіях. 2003. № 5. С.131-134.
11. Вікторова Л. Методологічні аспекти формування професійно-термінологічної компетентності студентів / Л. Вікторова // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія. Ялта: РВВ КГУ, 2007. Вип. 14, Ч. 2. С. 164-171.
12. Девдера М. Від антропоцентричної лінгводидактики // Дивослово. 1997. № 7. С. 62-64.
13. Джунусалієва Г.Д. Навчання студентів анотуванню текстів за професійним спрямуванням як один із шляхів підвищення якості освіти майбутніх фахівців з економіки // Матеріали науково-методичної конференції «Упровадження сучасних

- освітніх технологій навчання у контексті Болонського процесу». Одеса: ОДЕУ, 2005. С. 172-173.
14. Джунусалієва Г.Д. Формування у студентів умінь опрацювання наукових текстів за фахом / Г.Д. Джунусалієва, Н.А. Ковальська // Матеріали XV міжнародної науково-методичної конференції «Управління якістю підготовки фахівців». Одеса: ОДАБА, 2010. Ч. I. С. 53-54.
  15. Довженко І.В. Інтеграційний підхід до формування професійного мовлення студентів навчальних закладів сфери побутового обслуговування / І.В. Довженко // Наук. вісник Ізмаїл. держ. гуман. ун-ту. Ізмаїл, 2007. С.54-57.
  16. Дроздова І.П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ: монографія / І.П. Дроздова; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Харків : ХНАМГ, 2010. 320 с.
  17. Єрмоленко С. Формування комунікативної компетенції у лінгводидактиці // Українська мова і література. 2007. № 3. С. 43-47.
  18. Загнітко А. Лінгвістика тексту: Теорія і практикум. Науково-навчальний посібник. Донецьк: ДонНУ, 2006. 289 с.
  19. Загнітко А.П. Сучасні лінгвістичні теорії: Монографія. Вид. 2-ге, випр. і доп. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2007. 219 с.
  20. Златів Л.М. Комплексний підхід до роботи з науково-навчальним текстом у курсі практикуму з української мови / Л.М. Златів // Українська мова і література в школі. 1999. № 3. С. 49-52.
  21. Климова К.Я. Теорія і практика формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів: монографія / К.Я. Климова. Житомир: ПП «Рута», 2010. 560 с.
  22. Колесникова І. Методичний аспект професійного дискурсу: лінгвістична «підтримка» наукової діяльності студента / Українська мова та література. № 12 (460). 2006. С. 24-28.
  23. Костриця Н.М. Формування українського професійного мовлення у студентів вищих навчальних закладів економічної освіти України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02. «Теорія і методика викладання української мови» / Н.М. Костриця. Київ, 2002. 16 с.
  24. Костриця Н. Пошуки нових форм проведення занять з української мови у вищій школі на нефілологічних факультетах // Українська мова і література в школі. 2004. № 3. С. 53-54.
  25. Кратасюк Л. Інтерактивні методи навчання: лінгводидактичні засади // Дивослово. 2004. №10. С. 2-11.
  26. Криський М.Й. Підвищення мовленнєвої компетентності майбутніх юристів як дидактична проблема / М.Й. Криський // Наук. зап. Тернопіл. нац.пед. ун-ту. 2006. № 8. С.102-106. (Серія «Педагогіка»).
  27. Курмишева Н. Дискусія і диспут як засоби формування професійних умінь / Н. Курмишева // Вища освіта. 2007. № 1. С. 26-32.
  28. Кузнєцова Г. Інтерактивний методичний колоквиум як засіб формування вчителя-словесника // Дивослово. 2006. № 11. С. 32-36.
  29. Любашенко О.В. Українська мова: Активні методи і форми навчання у вищій школі / О.В. Любашенко. Київ : ТОВ «УВПК ЕксОб», 2005. 144 с.
  30. Майєр Н.В. Система вправ для самостійного оволодіння франкомовним діловим писемним спілкуванням майбутніми документознавцями з використанням дистанційних технологій / Н.В. Майєр // Іноземні мови. 2010. № 1. С.19-24.
  31. Мацько Л. Аспекти мовної особистості у перспекції педагогічного дискурсу // Дивослово. 2006. № 7. С. 2-4.

32. Михайлова О.Г. Явища лексичної інтерференції при вивченні української наукової термінології / О.Г. Михайлова // Сучасні проблеми термінології та термінографії: Міжнар. наук. конф.: тези доп. Київ, 2000. С. 91-92.
33. Михайлюк В.О. Переклад у формуванні культури мовлення / В.О. Михайлюк // Дивослово. 2003. № 5. С. 26-29.
34. Михайлюк В.О. Українська мова професійного спілкування / В.О. Михайлюк // Дивослово. 2004. № 1. С. 46-48.
35. Момот В.М. Теорія і практика формування професійно зорієнтованого мовлення у студентів технічного профілю / В.М. Момот // Українська література в загальноосвітній школі. 2005. № 3. С. 9-13.
36. Омельчук С. Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців: монографія. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 356 с.
37. Остапенко Н. Лінгводидактичні компетентності як основа професійно-педагогічної діяльності майбутніх вчителів-філологів // Українська мова і література. 2006. № 4. С. 44-48.
38. Остапенко Н. Місце моделювання як методу навчання у педагогічному проектуванні // Українська мова і література в школі. 2004. № 6. С. 41-46.
39. Остапенко Н. Особливості технології дидактичної гри у системі підготовки магістрів-філологів ВШ // Українська мова і література в школі. 2003. № 4. С. 55-58.
40. Палихата Е.Я. Діалог в усномовленнєвому спілкуванні / Е.Я. Палихата // Мандрівець. 2000. № 1. С. 71-77.
41. Пентиліук М.І. Концепція когнітивної методики навчання української мови / М.І. Пентиліук, А.І. Нікітіна, О.М. Горошкіна // Дивослово. 2004. № 8. С. 5-9.
42. Попова О. Ділова гра у роботі над мовленнєвою культурою студентів (до проблеми інтеграції курсів) // Українська мова і література в школі. 2005. № 4. С. 50-52.
43. П'ятакова Г. П. Застосування інтерактивних методів навчання на заняттях із курсу «Історія російської літератури» у вищій школі // Тези доповідей звітної наукової конференції кафедри педагогіки, 19 лютого 2002 р. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. С. 41-47.
44. Руденко В. Роль інтерактивних технологій навчання у формуванні професійно-комунікативної компетентності майбутніх філологів / В. Руденко // Українська мова і література в школі. 2010. № 3. С. 40-44.
45. Семеног О. Проблеми лінгвістичної підготовки вчителів-словесників у педагогічному університеті // Українська мова і література. 2005. № 4. С. 45-49.
46. Семенчук Ю.О. Використання технологій інтерактивного навчання студентів-економістів термінологічної лексики / Ю.О. Семенчук // Іноземні мови. 2010. № 1. С. 31-35.
47. Симоненко Т. Ефективні форми та засоби контролю в роботі над формуванням професійної комунікативної компетенції студентів-філологів / Т. Симоненко // Українська мова і література в школі. 2004. № 5. С. 51-54.
48. Симоненко Т. Лекція-візуалізація як одна із інноваційних форм навчання мови (фонетика, орфоєпія, орфографія) у вищих закладах освіти / Т.Симоненко // Рідна школа. 2004. № 3. С. 59-62.
49. Симоненко Т.В. Теорія і практика формування професійної мовно-комунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: монографія / Т.В. Симоненко. Черкаси: Вид-во Вовчок О.Ю., 2006. 328 с.
50. Симоненко Т. Лінгводидактичні засади формування професійної комунікативної компетенції студентів філологічних факультетів // Українська мова і література в школі. 2006. № 6. С. 38-41.
51. Симоненко Т.В. Реалізація інноваційних технологій навчання у процесі формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів-філологів / Т.В. Симоненко //

- Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки». 2009. Вип. 169. С. 181-186.
52. Скубашевська О. Мовні стратегії інноваційної освіти / О. Скубашевська // Вища освіта України. 2007. № 4. С. 51-55.
  53. Скуратівський Л. До лінгводидактики, зорієнтованої на формування духовної мовної особистості // Дивослово. 1997. № 9. С. 52-53.
  54. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посібник / [О. Горошкіна, Н. Єсаулова, О. Лук'янченко та ін.]; за ред. М. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2003. 149 с.
  55. Стельмахович М. Етнопедагогічні основи методики української мови // Дивослово. 1993. № 5-6. С. 19-23.
  56. Стецюк Н. Інтегроване заняття-дослідження як перспектива творчого розвитку студентів // Українська мова і література в школі. 2007. № 4. С. 39-43.
  57. Сухопар В. Термінологічна компетенція як складова мовної культури фахівців / В. Сухопар // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: зб. наук. праць ф-ту лінгвістики Гуманіт. ін-ту Нац. авіац. ун-ту. Київ : ІВЦ Держкомстату України. 2005. Вип. 11. С. 18-25.
  58. Токань Г. Самостійна робота студентів з методики викладання української літератури в школі // Дивослово. 2006. № 12. С. 23-26.
  59. Тоцька Н. Методика роботи викладачів вищого технічного навчального закладу над українським професійним мовленням студентів / Н. Тоцька // Дивослово. 2003. № 1. С. 62-65.
  60. Цінько С. Рябцев О. Роль ТЗН і комп'ютерних технологій у розвитку професійно-творчого потенціалу майбутніх вчителів-словесників // Українська мова і література. 2005. № 1. С. 40-42.
  61. Шляхова В. Переклад термінів як засіб формування лінгвістичної компетенції студентів / В. Шляхова // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. / відп. ред. Л.О. Симоненко. Київ : КНЕУ. Вип. VII. С. 403-405.
  62. Щур С.М. До питання навчання медіації майбутніх філологів / С.М. Щур // Іноземні мови. 2010. № 1. С. 3-7.
  63. Юрійчук М. Форми організації навчальної діяльності студентів з курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» / М.Юрійчук // Українська мова і література в школі. 2010. № 5. С. 29-33.

СВІТЛАНА ШЕВЧУК
ТЕТЯНА ЛОБОДА, ОЛЕНА ДИЯК
ЮЛІЯ ВІНОГРАДОВА, СЕРГІЙ ГЛУЩИК

**УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА
МОВНА ОСОБИСТІТЬ
ЯК ФЕНОМЕН ЛІНГВОДИДАКТИКИ :
СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ**

МОНОГРАФІЯ

За редакцією Світлани Шевчук

Підписано до друку 26.03.2024. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Умов.друк.арк.10,46. Облік.видав.арк. 10,02
Наклад 300 прим. Зам. № 043
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію ДК 7896 від 25.07.2023
(044) 239-30-26